

Det norske finansielle systemet

2024



Utvalgte nøkkeltall

Det norske finansielle systemet

5 127 mrd

BNP (Bruttonasjonalprodukt)

15 757 mrd

Statens pensjonsfond utland
(Oljefondet)

40 mrd

Kontanter i omløp

3 855 mrd

BNP Fastlands-Norge

6 674 mrd

Utlån fra finansforetak til
privatpersoner, bedrifter og
kommuner

2 884 mrd

Utestående i
obligasjonsmarkedet

3 488 mrd

Innskudd i bankene

1 972 mrd

Forvaltede midler i
verdipapirfond

123

Antall banker

2 550 mrd

Forsikringsforetakenes
forvaltningskapital

550

Korttransaksjoner per
innbygger per år

175 %

Gjeld som andel av BNP

Brutto nasjonalprodukt: Markedsverdi løpende priser. Kilde: SSB

Statens pensjonsfond utland: Norges Banks årsberetning 2022. Kilde: Norges Bank

Kontanter i omløp: Norges Banks balanse. Kilde: SSB

Utlån fra finansforetak til privatpersoner, bedrifter og kommuner: Innenlandsk kreditt til publikum (dvs. kun norske låntakere og långivere). Kilde: SSB

Utestående i obligasjonsmarkedet: Markedsverdi av obligasjoner registrert i Verdipapirsentralen. Kilde: SSB

Innskudd i bankene: Finansforetak. Balanser. Kilde: SSB

Forvaltede midler i verdipapirfond: Fra figur 2.19. Kilde: Norges Bank

Antall banker: Fra tabell 2.1. Kilde: Norges Bank

Forsikringsforetakenes forvaltningskapital: Livsforsikring og skadeforsikring. Kilde: SSB

Korttransaksjoner per innbygger per år: Fra figur 3.6. Kilde: Norges Bank

Gjeld som andel av BNP: Fra figur 3. Kilde: Norges Bank

Innhold

Forord og leseveiledning	6
Det finansielle systemet	7
Det finansielle systemets hovedoppgaver	8
- Hva er penger?	11
Tilsyn med og regulering av det finansielle systemet	12
- Risikoer i det finansielle systemet	13
Internasjonalt samarbeid	14
1. Finansmarkedene	17
1.1 Pengemarkedet	18
- Omsetning av verdipapirer: Børs og OTC	18
1.1.1 Aktører i pengemarkedet	19
- Likviditet	19
1.1.2 Usikrede pengemarkedsinstrumenter	20
- Norges Banks likviditetsstyring og overnattenrenten	21
1.1.3 Sertifikater og statskasseveksler	22
1.1.4 Sikrede pengemarkedsinstrumenter	23
- Lån med sikkerhet	24
- Derivater	25
1.1.5 Referanserenter i pengemarkedet	26
1.1.6 Markedet for rentederivater	28
1.2 Obligasjonsmarkedet	29
- Renter og risikopåslag på obligasjoner	30
1.2.1 Sentrale begreper i obligasjonsmarkedet	31
1.2.2 Hvem låner i det norske obligasjonsmarkedet?	33
- Norske banker og kredittforetaks obligasjonsfinansiering fra utlandet	34
1.2.3 Hvem investerer i obligasjonsmarkedet?	36
1.2.4 Førstehåndsmarkedet for obligasjoner	37
1.2.5 Annenhåndsmarkedet for obligasjoner	38
1.2.6 Andre aktører i obligasjonsmarkedet	40
1.3 Valuta	40
- Valutakoder (ISO 4217)	40
1.3.1 Valutamarkedet	41
1.3.2 Instrumenter i valutamarkedet	41
1.3.3 Handelsstruktur og omsetning i valutamarkedet	42



1.3.4	Reisevaluta	45
1.4	Aksjer	45
1.4.1	Organisering og finansiering av foretak	45
1.4.2	Aksjemarkedet	46
1.4.3	Størrelsen på det norske aksjemarkedet	47
1.4.4	Utstedere	48
1.4.5	Investorer i aksjemarkedet	49
1.4.6	Aksjeindekser på Oslo Børs	49
1.4.7	Aksjerelaterte derivater	50
2.	Finansforetak	52
	- <i>Finansforetaksloven</i>	52
2.1	Norges Banks balanse og det finansielle systemet	53
2.2	Finanskonsern	55
2.3	Banker	55
	- <i>Forbrukslån</i>	56
	- <i>Utviklingen av den norske banksektoren</i>	57
2.3.1	Bankenes oppgaver	58
	- <i>Skape penger</i>	58
	- <i>Pengemengdebegreper</i>	59
2.3.2	Strukturen i den norske banksektoren	61
2.3.3	Bankenes eiendeler og finansiering	63
2.3.4	Hvorfor og hvordan reguleres banker?	65
	- <i>Innskuddsplattform</i>	65
2.3.5	Kapitaldekningsregulering	67
2.3.6	Likviditetsregulering	68
2.3.7	Innskuddsgaranti i Norge	68
2.3.8	Krisehåndtering av banker	69
2.4	Kredittforetak	70
2.4.1	OMF-kredittforetak	70
2.4.2	Andre kredittforetak	71
2.5	Statlige låneordninger	72
	- <i>Statlige låneinstitutter</i>	72
2.6	Forsikringsforetak	73
2.6.1	Ulike forsikringstyper	74
	- <i>Pensjonssystemet i Norge</i>	74
	- <i>Regulering av forsikringsforetak</i>	77
2.7	Pensjonskasser	78
2.8	Verdipapirfond	79
2.8.1	Verdipapirfond klassifisert etter eiendeler	80
2.8.2	Andre klassifiseringer av verdipapirfond	81
2.8.3	Regulering av verdipapirfond	82
2.9	Andre finansforetak	83
2.9.1	Finansieringsforetak	83



2.9.2	Verdipapirforetak	83
2.9.3	Aktive eierfond	83
2.9.4	Folkefinansiering	84
3.	Finansiell infrastruktur	87
3.1	Kunderettede betalingstjenester	88
3.1.1	Kontanter	88
3.1.2	Betalingskort	90
	- <i>Hvordan foregår en betaling med BankAxept-kort?</i>	91
	Hva skjer når det blir gjort en betaling med BankAxept-kort?	91
3.1.3	Girobetalinger	92
3.2	Interbanksystemer	94
3.2.1	Norges Banks oppgjørssystem (NBO)	94
3.2.2	Interbanksystemet NICS	96
	- <i>Digitale sentralbankpenger</i>	97
3.2.3	Risiko ved oppgjør av valutahandler og valutaoppgjørssystemet CLS	98
	- <i>«Herstatt-risiko»</i>	98
3.3	Verdipapiroppgjøret (VPO)	99
	- <i>Europeisk lovgivning for verdipapirer og derivater</i>	100
3.3.1	Hvordan inngås handelen?	101
	- <i>TARGET2-Securities (T2S)</i>	101
3.3.2	Hvordan gjennomføres verdipapiroppgjøret?	102
3.4	Sentrale motparter	103
3.4.1	Bruken av sentrale motparter	103
3.4.2	Sentrale motparter og finansiell stabilitet	104
3.4.3	Sentrale motparter og systemrisiko	105
	Vedlegg 1	
	Regulering av finansmarkeder og markedsplasser	107
	Vedlegg 2	
	Regulering av kapital og likviditet	109
	Vedlegg 3	
	Viktige lover for det finansielle systemet	119
	Vedlegg 4	
	Ordlister	122



Forord og leseveiledning

Det Norske Finansielle systemet gir en samlet oversikt over det finansielle systemet i Norge, hvilke oppgaver det utfører og hvordan disse oppgavene blir utført. Rapporten er ment som et oppslagsverk og en lærebok. Den retter seg mot et bredt publikum, og det er lagt vekt på en enkel fremstilling. Profesjonelle deltakere i det finansielle systemet kan også finne nyttig informasjon. Det er lagt inn lenker til andre mer utfyllende Norges Bank-publikasjoner og til andre institusjoner slik at leserne kan fordype seg videre i de temaene som er av interesse. Faguttrykk er forklart i egen ordliste, se [Vedlegg 4: Ordliste](#).

Innledningen gir overordnet oversikt over hele det finansielle systemet. [Kapittel 1](#) beskriver de ulike markedene: penge-, obligasjons-, valuta-, og aksjemarkedet og markedene for finansielle derivater. [Kapittel 2](#) omtaler de viktigste finansforetakene: banker, kredittforetak, forsikring- og pensjonsordninger, ulike fond m.m., i tillegg til Norges Bank som selv også er en del av det finansielle systemet. [Kapittel 3](#) beskriver infrastrukturen i det finansielle systemet. Infrastrukturen omfatter betalingssystemet og systemene der betaling og overføring av verdipapirer, valuta og derivater i finansmarkedene skjer.

Norges Bank ønsker at rapporten skal bidra til økt kunnskap om det finansielle systemet. For at rapporten skal være aktuell og egne seg som oppslagsverk og lærebok tar vi sikte på årlige oppdateringer. I den forbindelse setter vi pris på forslag til forbedringer og påpekninger av feil, uklarheter og mangelfulle forklaringer. Tilbakemeldinger kan sendes: dnfs@norges-bank.no. Engelsk versjon av rapporten vil foreligge i august.

Oslo, juni 2024

Det finansielle systemet

Det finansielle systemet er en viktig del av økonomien og har tre hovedoppgaver:

- Gi personer og bedrifter muligheter til å låne og spare
- Gjennomføre betalinger
- Håndtere risiko

I et velfungerende finansielt system gjennomføres oppgavene på en sikker og effektiv måte. Et system som er robust mot forstyrrelser gir lavere sannsynlighet for finansielle kriser.

Det finansielle systemet består av mange ulike institusjoner, markeder og infrastrukturer. Vi har i rapporten gruppert systemet i finansmarkeder, finansforetak og finansiell infrastruktur, se tabell 1.

Brukerne av systemet er stort sett alle som deltar i samfunnet: bedrifter, offentlige foretak og de aller fleste personer.

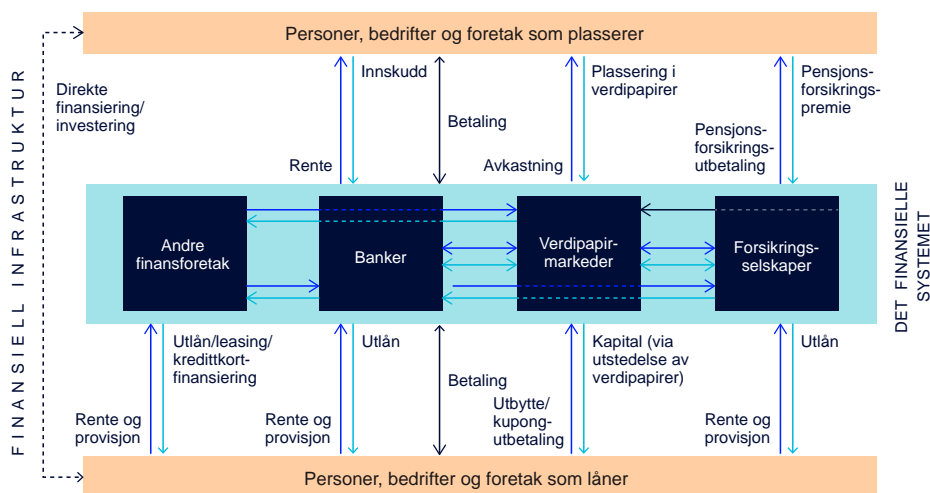
I en utvidet definisjon av det finansielle systemet kan det være naturlig å ta med flere aspekter. Det kan for eksempel være institusjoner og mekanismer som gir sikkerhet for inngåtte kontrakter og som sørger for troverdig informasjon til effektiv kredittformidling og risikohåndtering. Det gjelder tilsyn, regulering, rettighetsregistre, regnskap, revisjon, kredittvurdering og annen finansanalyse.

Figur 1 viser en forenklet skisse av det finansielle systemet. Personer, bedrifter og foretak med sparemidler er tegnet inn øverst. Personer, bedrifter og foretak som låntakere er tegnet inn nederst. Det finansielle systemet, der sparingen formidles til investering gjennom markeder og foretak, er tegnet i midten. I praksis er aktørene som regel både sparere og låntakere. Bankene skaper penger når de gir et nytt lån til en kunde, se boks: [Skape penger](#) i kapittel 2. Betalinger og risikostyring skjer også i all

Tabell 1

1. Finansmarkeder	2. Finansforetak	3. Finansiell infrastruktur
Markedsplasser for utstedelse og omsetning av finansielle instrumenter. Instrumentene kan ha mange ulike egenskaper når det gjelder avkastning, risiko, varighet m.m. I finansmarkedene kan sparere investere i egenkapital til foretak og lån direkte til ulike låntakere.	Institusjoner som banker, kredittforetak, pensjons- og forsikringsforetak, verdipapirfond mfl. De fungerer som mellomledd mellom de ulike aktørene i økonomien og har viktige roller knyttet til alle hovedoppgavene til det finansielle systemet.	Sørger for at betalinger og handel med finansielle instrumenter blir registrert og gjort opp. Lover, regler og standardavtaler som styrer dette, er en del av infrastrukturen. Det samme er data- og kommunikasjonssystemer mellom deltakerne i det finansielle systemet.

Figur 1 Hva skjer i det finansielle systemet?



Kilde: Norges Bank

hovedsak i det finansielle systemet. Den finansielle infrastrukturen muliggjør transaksjonene. En mer detaljert skisse av det finansielle systemet ville inkludert Norges Bank, som selv er deltaker i det finansielle systemet og blant annet har som oppgave å legge til rette for effektive og sikre betalinger.

Det finansielle systemets hovedoppgaver

Gi personer og bedrifter muligheter til å låne og spare

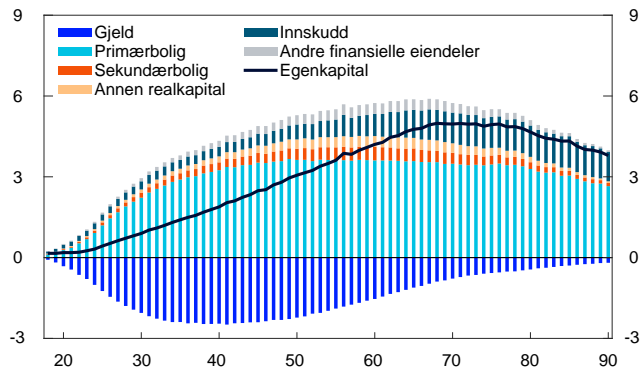
De fleste trenger å låne penger en eller flere ganger i løpet av livet. Privatpersoner låner til utdanning, boligkjøp, større forbruksutgifter eller for å dekke opp for midlertidig inntektsbortfall. Samtidig har de fleste behov for å oppbevare penger når inntektene overstiger utgiftene, det vil si når de sparer. Personer kan for eksempel spare for å bygge opp pensjonsmidler, for å ha en reserve til uforutsette utgifter eller for å ha nok egenkapital til å kjøpe bolig. Det finansielle systemet gir privatpersoner muligheter til å låne og spare slik at de kan tilpasse forbruket over livsløpet uavhengig av når inntektene kommer, figur 2 illustrerer dette.

Bedrifter kan ta opp lån for å finansiere investeringer i eiendom, utstyr, utvikling og produksjon og for å håndtere betalingsforpliktelser i dårlige tider. I gode tider trenger bedriftene plasseringsmuligheter for å stå bedre rustet til å håndtere dårlige tider, løpende betalingsforpliktelser og fremtidige investeringer. Det finansielle systemet skal bidra til at sparingen går til lønnsomme investeringsprosjekter.

Stat og kommuner kan også låne for å finansiere investeringer, og for å finansiere viktige utgifter ved et tilbakeslag i økonomien. Likeledes trenger de sparealternativer når tidene er gode. Den norske stat har siden 1990 spart en stor del av statens petroleumsinntekter i det internasjonale finansmarkedet gjennom [Statens pensjonsfond utland](#).

Figur 2 Formue, gjeld og egenkapital etter alder på hovedinntektstaker

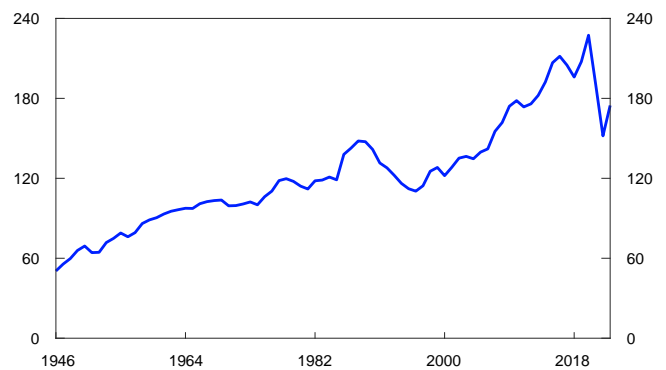
Gjennomsnitt i millioner kroner. Tall for 2022



Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

Figur 3 Samlet kreditt (K3) som andel av BNP

Prosent



Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

Når inntekten øker i et samfunn, er det en tendens til at både gjeld og finansielle fordringer øker enda mer, se figur 3.

På ethvert tidspunkt er det noen privatpersoner, bedrifter og myndigheter som trenger å låne mens andre har behov for å plassere sparemidler. Sparing formidles i det finansielle systemet til investeringer både mellom gruppene og innenfor hver gruppe. Muligheten til å låne og spare i utlandet gjør at summen av alle gruppenes sparing ikke trenger å være lik summen av gruppenes investeringer. Et velfungerende finansielt system formidler finansiering på en effektiv måte og fremmer dermed økonomisk stabilitet.

Finansforetak og finansmarkedet står mellom de som sparer og de som investerer. Sparerne ønsker sparemuligheter med forskjellig bindingstid og risiko. Finansforetakene og verdipapirmarkedene tilbyr svært mange ulike typer spareprodukter. Det er en løpende utvikling på dette området, med nye produkter som kommer til og eksisterende som faller fra.

Bankene mottar sparing i form av innskudd, og de gir lån. Det er kun banker som har lov til å ta imot vanlige innskudd fra allmennheten. Bankene fordeler sparingen på mange investeringer (låntakere). Det reduserer risikoen for at bankene blir påført tap. Bankene har også spesialisert seg på å vurdere låntakernes risiko. Myndighetene har satt i verk ulike tiltak for at det skal være sikkert å plassere innskudd i norske banker, herunder innskuddssikring, se kapittel [2.3.7 Innskuddsgaranti i Norge](#). Sparerne kan derfor ha innskudd uten å måtte vurdere hvordan bankene plasserer innskuddene.

Bank sparing er spesielt fordi bankinnskudd også brukes til å gjøre betalinger, og derfor fungerer som penger. I dag er bankinnskudd det dominerende betalingsmiddelet i utviklede land. De fleste som sparer i bank ønsker derfor at midlene skal være raskt tilgjengelige, det vil si at de bør være likvide. Les mer i boks: [Likviditet](#) i kapittel 1. Samtidig ønsker mange som tar opp banklån, mulighet for lang nedbetalingstid. Bankene

spiller her en viktig rolle ved å gjøre om kortsiktige innskudd til langsiktige utlån. Dette kalles løpetidstransformasjon. Les mer om løpetidstransformasjon i kapittel [2.3.1 Bankenes oppgaver](#).

Forsikringsforetak og pensjonskasser opptrer også som mellommenn og mottar sparing som er øremerket pensjon. Midlene investeres hovedsakelig langsiktig i norske og internasjonale finansmarkeder.

Store bedrifter, staten og kommunene kan ta opp obligasjonslån eller hente aksjekapital i verdipapirmarkedet. Der mottar de sparemidler direkte fra sparerne uten å gå veien om finansforetak. Banker fungerer likevel ofte som mellomledd ved å legge til rette for transaksjonen.

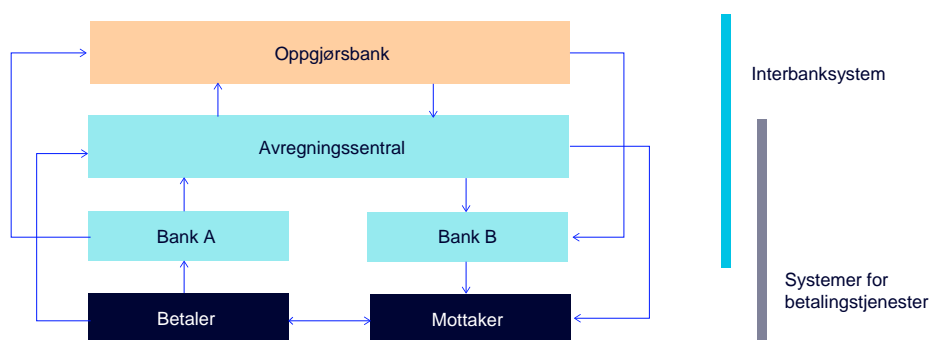
Gjennomføre betalinger

De fleste av oss gjennomfører betalinger hver dag. Vi betaler regninger i nett- eller mobilbanken og betaler for varer i butikken. Vi kan betale med kontanter eller med bankinnskudd, kalt kontopenger. Det er Norges Bank som utsteder kontanter basert på etterspørselen fra brukerne, se kapittel [3.1.1 Kontanter](#). Hva som bestemmer mengden av kontopenger, er beskrevet i kapittel [2.3.1 Bankenes oppgaver](#).

I en ren bytteøkonomi må hver av partene i en transaksjon finne frem til et byttemiddel som den andre parten aksepterer. I en pengeøkonomi kan alle gjøre opp med et allment gyldig byttemiddel: Penger. Penger kan være sedler eller mynter som er allment gyldige blant annet fordi det er fastsatt i loven at de skal være det. Men det kan også være kontopenger som er allment gyldige i den utstrekning de kan byttes i kontanter til samme beløp. For at betalingssystemet skal fungere effektivt, må det være identisk verdi på (1:1 forhold mellom) ulike former for penger. Det gjelder også ved eventuell innføring av digitale sentralbankpenger (se boks: [Digitale sentralbankpenger](#) i kapittel 3.2). De fleste transaksjonene i økonomien gjøres opp med kontopenger. Tillit til banksystemet er en forutsetning for at kontopenger skal være allment aksepterte. Les mer om penger i boks: [Hva er penger?](#)

Det eksisterer mange banker og et svært høyt antall betalingstransaksjoner, også mellom bankene. Transaksjonene med kontopenger må

Figur 4 Det norske betalingssystemet



gjøres opp. Det skjer i et oppgjørssystem. Der kan for eksempel 1000 betalinger mellom Bank A og Bank B summeres (nettes), se figur 4. Alle de 1000 betalingene gjøres opp og blir gyldige når B (eller A) betaler A (B) denne summen. De aller fleste betalinger mellom bankene gjøres opp i Norges Bank i såkalte sentralbankreserver, som er bankenes innskudd i Norges Bank. Det betyr at bankene gjør opp seg imellom ved å overføre midler mellom kontoene sine i Norges Bank. Norges Bank styrer mengden sentralbankreserver ved å tilby utlån og innskudd til bankene. Det kalles markedsoperasjoner. De vanligste markedsoperasjonene er F-lån og F-innskudd, se [Norges Banks nettsider](#).

Et pengesystem forenkler byttevirksomheten betydelig. Det reduserer transaksjonskostnadene i økonomien og legger til rette for bedre samfunnsmessig arbeidsdeling. Et velfungerende betalingssystem kjennetegnes ved at pengeoverføringer gjennomføres på en sikker måte, til avtalt tid og til lav kostnad. Betalingssystemet er en sentral del av et lands infrastruktur og viktig for stabiliteten til den nasjonale valutaen, det finansielle systemet og økonomien generelt.

Hva er penger?

Penger er et alminnelig godtatt betalingsmiddel. Det betyr at penger kan brukes til betaling ved kjøp av varer og tjenester, til å kjøpe finansielle fordringer som aksjer og obligasjoner, og til å betale tilbake lån. Penger har også en funksjon som verdimåler, for eksempel som mål på verdien av en vare, og som verdioppbevaringsmiddel.

Det er i hovedsak to typer penger i Norge: Bankkontopenger og sentralbankpenger. Bankkontopenger utstedes av private banker, i hovedsak ved å gi lån eller i bytte mot sentralbankpenger. De er dermed fordringer på private banker, og benyttes ved bruk av ulike instrumenter, i dag brukes for det meste kort eller andre digitale instrumenter. Sentralbankpenger, som er fordringer på sentralbanken, utstedes av Norges Bank til banker i form av kontopenger og til publikum i form av kontanter (sedler og mynter). Kontanter er tvungent betalingsmiddel i forbrukerforhold, og lovgiver har gjennom ulike lovbestemmelser pålagt bruk av bankkontopenger i ulike sammenhenger. E-penger, som utstedes av e-pengeforetak er også et betalingsmiddel, men ikke penger i juridisk forstand siden lovgiver ikke har pålagt bruk av e-penger på samme måte som for bankkontopenger og sentralbankpenger.

De ulike pengene må kunne byttes mot hverandre i et 1:1-forhold (paritet) for at pengesystemet skal fungere godt. Et beløp i bankinnskudd kan for eksempel gjøres om til samme beløp i kontanter og motsatt. Dette er viktig for at bankinnskudd skal være et alminnelig godtatt betalingsmiddel. Konvertering mellom bankkontopenger og kontanter skjer ved at det gjøres uttak og innskudd av kontanter på bankkonto.

Siden kontanter både er betalingsmiddel og betalingsinstrument skjer oppgjøret umiddelbart og endelig ved overlevering av sedlene og myntene. Oppgjør ved betaling med bankkontopenger skjer ved en kontotransaksjon fra betalers til betalingsmottakers konto.

Myndighetene fastsetter ikke omfanget av bankinnskudd eller mengden av sedler og mynt. Omfanget av bankinnskudd avhenger blant annet av størrelsen på bankenes utlån, se boks: [Skape penger](#) i kapittel 2, og mengden av sedler og mynt bestemmes av etterspørselen fra brukerne, se kapittel [3.1.1 Kontanter](#).

Håndtere risiko

Både personer og bedrifter ønsker å forsikre seg mot risiko. Forsikring mot for eksempel brann, tyveri og bilskader kan kjøpes av skadeforsikringsforetak. Livsforsikringsforetak og pensjonskasser selger forsikring som gir utbetaling ved blant annet uførhet og tidlig død. De tilbyr også individuelle private pensjoner og kollektive pensjoner knyttet opp til arbeidsforhold som supplement til den offentlige pensjonen gjennom folketrygden.

Bedrifter kan ønske å sikre seg mot ulike økonomiske risikoer knyttet til virksomheten. Det kan være risiko knyttet til fremtidige priser både på innsatsvarer og ferdige produkter. Valutakursrisiko og risiko for endret rente er andre eksempler. Ved hjelp av både finansielle instrumenter og derivater kan bedriftene fjerne eller redusere slike risikoer. De som selger derivater, kan styre sin risiko ved at de tilbyr sikring til kunder med motsatte behov, dekker risikoen ved å eie de underliggende instrumentene eller videreselger risiko til andre. Kapitalmarkedet bidrar også til spredning og omfordeling av risiko knyttet til investeringer. De som sparer, kan styre risikoen ved å eie verdipapirer med forskjellig risiko. Spredningseffekten reduserer også risikoen for dem som sparer i verdipapirfond eller plasserer midler i formuesforvaltningsforetak.

Bankene er eksperter på å vurdere risiko i investeringsprosjekter som søker lån. De som har innskudd i bankene, kan derfor overlate slike vurderinger til bankene. Risiko blir også redusert for innskuddskundene ved at bankene sprer (diversifiserer) sine utlån på et stort antall låntakere og ikke minst ved at innskudd er sikret gjennom en sikringsordning. Innskuddsgarantien gjelder inntil 2 millioner kroner i hver bank vedkommende har konto. Bankene er også særskilt regulert av myndighetene.

Tilsyn med og regulering av det finansielle systemet

Et velfungerende finansielt system er svært viktig for en moderne økonomi. Dersom det ikke lenger blir mulig å gjennomføre betalinger eller å få lån, vil konsekvensene for hele økonomien raskt bli store. Derfor er det finansielle systemet gjenstand for mer regulering og tilsyn av myndighetene enn de fleste andre sektorer i økonomien, se også [Vedlegg 3: Viktige lover for det finansielle systemet](#). Les mer om de viktigste risikotypene i det finansielle systemet i boks: [Risikoer i det finansielle systemet](#).

Regulering av det finansielle systemet skjer i første rekke gjennom lover og forskrifter. Det kreves tillatelse fra myndighetene for å opprette finansforetak eller for å utføre spesielle tjenester i det finansielle systemet. Med tillatelsen følger også omfattende krav, og myndighetene følger med på om foretakene overholder kravene gjennom tilsyn. Dersom kravene ikke overholdes, kan tillatelsen inndras.

Kravene kan være knyttet til mengden av egenkapital et foretak skal ha, at eiendelene (aktivaene) skal være likvide eller at styret og ledelsen skal

Risikoen i det finansielle systemet

Det finansielle systemet skal bidra til bedre håndtering av risiko i økonomien. En del av risikohåndteringen er å kartlegge hva risikoen består i og hvordan den kan forebygges. Prising av risiko er en viktig del av dette arbeidet. Det finnes ulike former for risiko:

Kredittrisiko er risiko for tap som følge av at motparten ikke kan gjøre opp for seg. Motparten kan for eksempel være utsteder av et verdipapir, motpart i en derivatkontrakt eller en låntaker med banklån. Ved næringslån (lån til bedrifter) kan dette være risikoen knyttet til en sektors gjeldsbetjeningsevne, for eksempel bygg og anlegg, eller til enkeltaktører.

Likviditetsrisiko er risikoen for at et foretak ikke klarer å oppfylle sine forpliktelser når de forfaller uten at det oppstår vesentlige ekstraomkostninger. Likviditetsrisiko kan for eksempel oppstå på grunn av forskjell i løpetid mellom bankers aktiva og passiva. Typisk har bankene innskudd som kunden disponerer uten oppsigelsestid, mens utlånene har lengre løpetid. Likviditetsrisiko brukes også om risikoen for å påvirke prisene ved kjøp og salg av verdipapirer eller andre eiendeler i markedet. Det er da knyttet til begrepet markedslivviditet, se boks: [Likviditet](#) i kapittel 1.

Markedsrisiko er en samlebetegnelse og omfatter risikoen for tap som følge av svingninger i markedspriser som renter, valutakurser, varepriser eller aksjekurser. De enkelte risikotypene benevnes ofte som renterisiko, valutakursrisiko, prisrisiko og aksjekursrisiko.

Operasjonell risiko er risiko for tap knyttet til tekniske feil, menneskelig svikt og utilstrekkelige kontrollsystemer. Det kan gjelde mangelfulle prosedyrer, feil i eller angrep på IT-systemer, regelbrudd, bedragerier, brann og terrorangrep eller liknende. Operasjonell risiko kan forårsake eller forsterke andre risikoer.

Juridisk risiko kan defineres som risikoen for tap fordi en kontrakt ikke kan gjennomføres som planlagt, eller at pant ikke kan realiseres som forutsatt. Juridisk risiko kan oppstå oftere i internasjonale forretningsforhold, siden rettsgrunnlaget ofte er ulikt i forskjellige land.

Dersom en eller flere risikoer blir tilstrekkelig store, kan det finansielle systemet stå i fare for ikke å fungere effektivt og sikkert. Det kan da oppstå systemrisiko. Systemrisiko innen finansiell stabilitet er fare for at det finansielle systemet ikke kan utføre sine funksjoner, og med det bidra til alvorlige realøkonomiske tilbakeslag. Den tidsvarierende systemrisikoen er særlig knyttet til utviklingen i gjeld, formuespriser og forskjeller i løpetid mellom bankenes gjeld og eiendeler. Strukturell systemrisiko er særlig knyttet til graden av konsentrasjon i finanssystemet, omfanget av systemviktige institusjoner og svakheter i finansiell infrastruktur.

være egnet til å drive virksomheten. Reguleringene kan dels være direkte for eksempel i form av forbud mot å drive visse aktiviteter. Eller de kan være indirekte i form av kapitalkrav som avhenger av hvor stor risiko institusjonen tar. I finansmarkedene omfatter reguleringen ofte selve markedsplassen, for eksempel i form av hvilke grupper som kan delta. Det er også krav til informasjon til allmennheten, aktører og myndigheter, se boks: [Omsetning av verdipapirer: Børs og OTC](#).

Målet med reguleringen er å sikre at det finansielle systemet er stabilt og effektivt. Finansdepartementet har ansvaret for å fremme forslag om lovgivning for det finansielle systemet til Stortinget. I all hovedsak er det

også Finansdepartementet som gir tillatelse til etablering av nye institusjoner eller andre virksomheter. Et unntak er interbanksystemer, der Norges Bank har konsesjonsmyndighet på grunn av sin sentrale rolle i, og sitt ansvar for, betalingssystemet. Bankenes betalinger seg imellom gjøres opp i interbanksystemene.

Finanstilsynet har hovedansvaret for å føre tilsyn med at virksomhetene i det finansielle systemet driver i samsvar med de lover og regler som gjelder. De har også mulighet for å pålegge nye reguleringer eller gi anbefalinger om praksis til det finansielle systemet. Målet med tilsynsvirksomheten er dels å sikre at det finansielle systemets hovedoppgaver blir utført på en god måte, og dels å beskytte brukernes interesser.

Finanstilsynet har også et særlig ansvar knyttet til soliditet, styring og kontroll i bankene. Bankene må være effektive og sikre for at betalingssystemet skal være det.

Fordi konsekvensene av stans i det finansielle systemet kan være store, er det viktig at institusjonene og myndighetene er forberedt på å håndtere problemsituasjoner. Det kan begrense de negative konsekvensene. Finansdepartementet har en viktig rolle i koordineringen dersom det skulle oppstå en finansiell krise. Norges Bank kan bidra hvis det er mangel på likviditet, ved å låne ut penger til bankene mot godkjente sikkerheter.

Internasjonalt samarbeid

Det finansielle systemet opererer i stor grad på tvers av landegrensene. Derfor er det betydelig internasjonalt samarbeid om regulering og tilsyn for å fremme finansiell stabilitet. Under den internasjonale finanskrisen i 2008 ble [Financial Stability Board](#) (FSB) opprettet. FSB er et samarbeidsorgan som overvåker og gir anbefalinger om rammeverket for det globale finansielle systemet. FSB består av G-20 landene og de viktigste organisasjoner og komiteer innenfor feltet.

[Baselkomiteen for banktilsyn](#) (Basel Committee on Banking Supervision, eller bare BCBS) er det viktigste internasjonale organet for regulering av banksektoren. Da komiteen ble nedsatt i 1974 dreide samarbeidet seg i utgangspunktet om å heve kvaliteten på tilsynet med bankene, og bedre informasjonsutvekslingen om situasjonen i internasjonale banker mellom myndigheter i ulike land. Etter hvert så man at det også var behov for et felles regelverk for hvor mye egenkapital banker skal ha, og det såkalte Basel-regelverket ble utviklet. Senere har Baselkomiteen foreslått regelverk for mange deler av bankenes virksomhet, se [Vedlegg 2: Regulering av kapital og likviditet](#).

Det er etablert tilsvarende samarbeidsorganer for forsikring, International Association of Insurance Supervisors ([IAIS](#)), verdipapirmarkeder, The International Organization of Securities Commissions ([IOSCO](#)) og for betalingssystemet og annen finansiell infrastruktur, Committee on Payments and Market Infrastructures ([CPMI](#)). Alle disse organene lager

forslag til internasjonalt regelverk på sine områder. I tillegg har banker og andre viktige markedsaktører etablert samarbeidsorganer som utarbeider viktige markedsstandarder, som for eksempel International Swap and Derivatives Association ([ISDA](#)).

Flere av institusjonene nevnt over blir kalt internasjonale standard-settere. De utarbeider forslag til minstestandarder for internasjonalt regelverk på sitt felt. Dette regelverket kan innføres i nasjonal lovgivning eller det kan forbli en markedsstandard som aktørene i praksis må holde seg til om de ønsker å gjøre forretninger på det aktuelle området. Forslagene til regelverk blir ofte innført både for små og store banker i de fleste land. Også EU-regelverket gjenspeiler i stor grad de internasjonale standardene.

Rammevilkårene for det finansielle systemet i Norge blir bestemt gjennom EØS-avtalen som regulerer vårt forhold til EU. Gjennom EØS-avtalen er Norge en del av EUs indre marked for finansielle tjenester. Det betyr at vi i all hovedsak har samme finanslovgivning som EU-landene.

[Det internasjonale pengefondet](#) (International Monetary Fund – IMF) gjør, gjennom det såkalte Financial Sector Assessment Program ([FSAP](#)), regelmessige gjennomganger av i hvilken grad landene følger standardene for finansiell sektor, se [IMF](#).

For mer informasjon om internasjonal regelverksutvikling, se Norges Bank (2017) «[Endringer i bankreguleringen etter finanskrisen i 2008](#)». *Aktuell kommentar 5/2017.*

1. Finansmarkedene

18	1.1 Pengemarkedet
29	1.2 Obligasjonsmarkedet
40	1.3 Valuta
45	1.4 Aksjer



1. Finansmarkededene

Finansmarkedene er markedene for utstedelse og omsetning av finansielle instrumenter. I finansmarkedene kan sparere investere i egenkapital til foretak og gi lån direkte til ulike låntakere. Hovedgruppene av finansielle instrumenter er gjeld (obligasjons- og sertifikatmarkeder), egenkapital (aksjemarkedet), valuta og derivater. For gjeld og egenkapital finnes det både et førstehåndsmarked, der aktører tar opp lån eller henter inn ny aksjekapital, og et annenhåndsmarked for kjøp og salg av eksisterende gjeld og aksjekapital. Markedsplassen kan være en børs, der kjøps- og salgssønsker meldes inn og klareres. Det vil si at selger aksepterer kjøpers prisforlangende og kjøper aksepterer selgers pristilbud. Når handelen er klarert kan den gjennomføres. Børser egner seg for standardiserte instrumenter som for eksempel aksjer eller statsobligasjoner. Mange andre instrumenter omsettes i hovedsak utenom børs, enten via alternative markedsplasser eller bilateralt mellom kjøpere og selgere, såkalt «over-the-counter» (OTC). Private obligasjoner, valuta og derivater omsettes i hovedsak OTC, les mer i boks: [Omsetning av verdipapirer: Børs og OTC](#).

Finansmarkedene er også viktige for fordeling av risiko i økonomien. Når prosjekter og bedrifter finansieres gjennom innhenting av kapital i aksje- og obligasjonsmarkedene, spres risikoen på mange investorer og långivere. Dette kan både gi bedre tilgang på kapital og bedre fordelingen av risiko. Aktørene bruker også finansmarkedene til å styre risiko gjennom kjøp og salg av instrumenter med ulike risikoegenskaper. Penge-, valuta- og derivatmarkedene har viktige funksjoner gjennom å omfordele likviditet og ulike risikoer. Disse markedene brukes også til spekulasjon om utviklingen i makroøkonomiske størrelser og finansielle aktiva. Det bidrar til prisdannelsen i markedet og er et element i omfordelingen av risiko. I markeder der det er mye omsetning, prises instrumentene ofte slik at ny informasjon raskt gjenspeiles i prisene. Dette gir viktig informasjon til både sparere og låntakere, og kan bidra til en bedre utnyttelse av ressursene i økonomien.

Myndighetene regulerer aktiviteten i markedene og på markedsplassene, men i noe mindre utstrekning enn hva som er tilfellet med finansforetak som banker og forsikringsforetak. Les mer i [Vedlegg 4: Ordliste og markedsplasser](#). Se også [Vedlegg 3: Viktige lover for det finansielle systemet](#).

Omsetning av verdipapirer: Børs og OTC

Omsetning av finansielle instrumenter kan foregå både på organiserte handelsplattformer eller gjennom bilaterale avtaler, såkalt «over-the-counter» (OTC). Børs er den formen av organiserte handelsplattformer som er underlagt mest omfattende regulering for å sikre at relevant informasjon er tilgjengelig for investorene. Børsen i Norge, Oslo Børs Euronext, er regulert av Finanstilsynet. Det er gjerne verdipapirer man antar at det er allmenn interesse for å handle, som tas opp til handel på børs. For å bli notert kreves fremleggelse av utfyllende informasjon om selskapet og eventuelt om låneavtalen, om det er et obligasjonslån som skal noteres. Etter notering gjelder en løpende informasjonsplikt. På denne måten er investorene sikret at relevant informasjon er tilgjengelig for alle papirene som handles på børsen. Papirer notert på Oslo Børs Euronext kan handles via børsens elektroniske handelssystem. Her kan investorene se løpende kjøps- og salgskurser med tilhørende handelsvolum. Verdipapirene prises løpende basert på faktiske handler. Det klart meste av omsetningen på Oslo Børs Euronext er aksjer, men også obligasjoner utstedes og omsettes via børsen. Papirer som er børsnoterte, kan også handles utenom børsen.

Det finnes elektroniske handelsplattformer som ikke er børser, og som er underlagt mindre strenge krav til informasjon og åpenhet. Disse kalles gjerne multilaterale handelsplattformer («Multilateral Trading Facilities» eller bare MTF). MTF-ene er ofte eid og drevet av banker eller meglerhus, som på denne måten slipper å betale transaksjonsgebyrer til børsen. Noen MTF-er er nesten like åpne om virksomheten som en børs, mens andre gir lite informasjon om priser og handelsvolum. MTF-er som bare oppgir et minimum av informasjon, kalles for «dark pools». Det er i hovedsak aksjer som handles på MTF-er, og disse er som oftest også notert på børs. Ofte vil partene i en handel ha avtalt at de handler til samme kurs som en aksje har på børsen. Ved handel på en MTF kan det dermed gjøres store handler uten at prisene på børsen flytter seg. Motivasjonen for å handle på en MTF fremfor en børs kan være lavere transaksjonskostnader eller at man ikke ønsker å legge ut synlige ordre i markedet. Innføringen av [MiFID II](#) har medført begrensninger på volumene som kan omsettes i «dark pools».

Ved den enkleste formen for OTC-handel tar kjøper og selger direkte kontakt med hverandre og avtaler en transaksjon. Fordi det kan være vanskelig å finne en motpart for en slik handel, benyttes ofte meglere som mellommenn i transaksjonene. For verdipapirer med noe omsetning, stiller meglere såkalte indikative kjøps- og salgskurser. Man kan som regel ikke handle på disse prisene. Handelen avtales via telefon eller «chat» på et datanettverk. Prisene det faktisk handles til ligger som regel godt innenfor de indikative kjøps- og salgskursene. De fleste obligasjoner omsettes på denne måten.

1.1 Pengemarkedet

Pengemarkedet omfatter ulike markeder for gjeld der aktører kan plassere og låne penger med inntil ett års løpetid. Aktørene bruker pengemarkedet i hovedsak til å styre sin finansieringslikviditet. Med dette menes i hvilken grad en aktør har midler til å møte sine forpliktelser når de forfaller, se boks: [Likviditet](#). Banksektoren er største aktør i pengemarkedet. Markedet for inn- og utlån mellom banker kalles for interbankmarkedet og utgjør en stor del av pengemarkedet. Andre aktører, som staten, kommuner og andre bedrifter benytter seg også av pengemarkedet, i hovedsak gjennom utstedelse av statskasseveksler og sertifikater. Norges Bank er en sentral aktør i pengemarkedet.

Likviditet

Likviditet er et begrep med flere betydninger.

Med likviditeten til en eiendel menes hvor enkelt den kan gjøres om til penger og dermed brukes til kjøp av varer, tjenester og andre eiendeler. Kontanter og bankinnskudd er penger og er dermed mest likvid, mens fast kapital i for eksempel bolig er mindre likvid.

Med markedslikviditet menes i hvilken grad det er mulig å omsette eiendeler, som for eksempel verdi-papirer, i et marked uten å skape store endringer i markedsprisene. Et marked regnes som likvid dersom man kan omsette store volumer i løpet av kort tid, uten at markedsprisene endrer seg vesentlig. Noen markeder er mer likvide enn andre (jf at noen eiendeler er mer likvide enn andre), men likviditeten i de fleste markeder varierer over tid. Under finansielle kriser kan markedslikviditeten forverres vesentlig.

Med finansieringslikviditet menes i hvilken grad en person eller en virksomhet har nok midler tilgjengelig til å betale for varer og tjenester eller til å betjene gjeld som forfaller. I praksis blir det et spørsmål om hvor mye kontanter, bankinnskudd, og for bankene også innskudd i Norges Bank, som er eller lett kan bli tilgjengelig. Finansieringslikviditeten er også sterkere dersom en aktør eier objekter som lett kan pantsettes og belånes, selv om objektet i seg selv ikke er likvid. Oftest brukes finansieringslikviditet om muligheten til å skaffe finansiering til en akseptabel pris, slik at virksomheten har nok midler til betalinger og betjening av gjeld.

Med sentralbanklikviditet (sentralbankreserver) menes bankenes innskudd i sentralbanken. Denne størrelsen er sentral for fastsettelsen av de kortsiktige markedsrentene og for gjennomføringen av betalinger i økonomien. For hver enkelt bank er sentralbankreservene en del av finansieringslikviditeten.

Banksektorens viktigste instrumenter i pengemarkedet er usikrede interbanklån, der lån over natten er viktigst, og sikrede lån i form av valutabytteavtaler. Det er også markeder for usikrede lån i form av statskasseveksler og sertifikater, og sikrede lån i form av gjenkjøpsavtaler (repoer).

Figur 1.1 er hentet fra [Norges Banks rapportering av pengemarkedsdata](#) (RPD), som er en innsamling av transaksjonsdata for det norske pengemarkedet, og viser daglig ut- og innlån fordelt på ulike instrumenter i 2023¹.

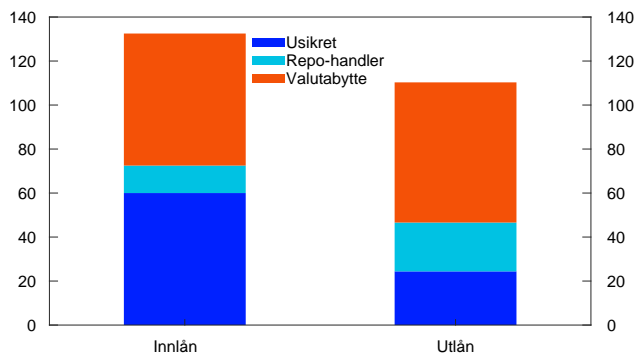
1.1.1 Aktører i pengemarkedet

Bankene er de største aktørene i pengemarkedet. Svingningene i bankenes likviditet (finansieringslikviditet, og herunder sentralbanklikviditet, jf boks: [Likviditet](#)) er i stor grad knyttet til bankenes oppgaver med betalingsformidlingen, formidling av lån og løpetidstransformasjon, se kapittel [2.3.1 Bankenes oppgaver](#). Anta at en bankkunde overfører et beløp fra sin konto til en mottaker med konto i en annen bank. Da vil banken som kunden betaler fra få redusert sin likviditet ved at bankens innskudd i Norges Bank reduseres. Motsatt vil banken som mottar kundeoverføringen, få økt sin likviditet ved økt innskudd i Norges Bank. For å

¹ Aggregerte data publiseres på [Norges Banks nettsider](#).

Figur 1.1 Inn- og utlån i pengemarkedet fordelt på instrument

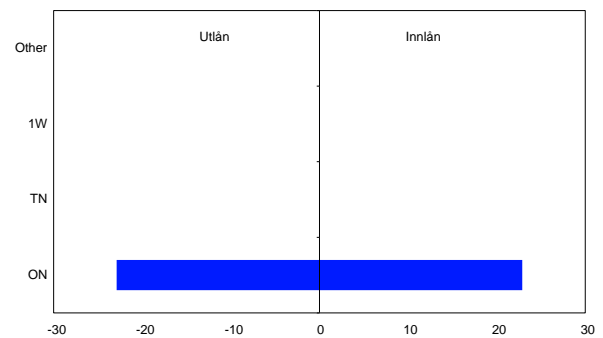
Daglig gjennomsnitt for 2023. Milliarder kroner



Kilde: Norges Bank

Figur 1.2 Usikrede ut- og innlån i pengemarkedet fordelt på løpetid

Interbank. Daglig gjennomsnitt i 2023. Milliarder kroner



Kilde: Norges Bank

styre slike svingninger i likviditeten benytter bankene seg av pengemarkedet. Interbanklånene omfatter ikke bare usikrede lån, men også sikrede lån, som gjenkjøpsavtaler (repoer) og valutabytteavtaler.

Forsikringsforetak, finansieringsforetak, kredittforetak og kommuner/fylkeskommuner deltar også i pengemarkedet når de har behov for å låne eller plassere midler over korte perioder. Forsikringsforetakene plasserer størstedelen av sine midler i verdipapirer med lang løpetid, men plasserer også midler kortsiktig i pengemarkedet for å kunne dekke sine nærmeste utbetalinger. For private bedrifter er det i hovedsak de største selskapene som er store nok til å kunne benytte seg av pengemarkedet, i hvert fall som låntakere. Mindre aktører kan spare i pengemarkedet gjennom eierandeler i verdipapirfond. Staten er også en stor aktør og benytter pengemarkedet til å dekke sitt kortsiktige finansieringsbehov gjennom utstedelse av statskasseveksler. Staten har sin likviditet på konto i Norges Bank og er således bare låntaker i pengemarkedet.

Norges Bank er en sentral aktør i pengemarkedet. Gjennom markedsoperasjoner styrer Norges Bank den totale mengden sentralbankreserver i banksystemet (sentralbanklikviditeten). Norges Bank tilbyr stående innskudds- og utlånsfasiliteter til bankene som en del av likviditetsstyringen, se boks: [Norges Banks likviditetsstyring og overnattentenrenten](#).

1.1.2 Usikrede pengemarkedsinstrumenter

Usikrede pengemarkedsinstrumenter omfatter usikrede interbanklån, statskasseveksler og andre sertifikater. Omsetningen i usikrede interbanklån og innskudd er konsentrert rundt de aller korteste løpetidene, mens løpetiden på statskasseveksler og sertifikater varierer opp mot et år.

1.1.2.1 Interbanklån og -innskudd

I det usikrede interbankmarkedet kan bankene låne og plassere hos hverandre. Hoveddelen av aktiviteten skjer med svært korte løpetider, særlig over natten, se figur 1.2.

Norges Banks likviditetsstyring og overnattenrenten

Målet i likviditetspolitikken er å holde de helt kortsiktige pengemarkedsrentene nær styringsrenten. Norges Bank gjennomfører endringer i styringsrenten ved å justere vilkårene for bankenes lån og plasseringer i sentralbanken, og Norges Bank holder de helt kortsiktige pengemarkedsrentene nær styringsrenten fra dag til dag ved å styre størrelsen på bankenes samlede innskudd i Norges Bank (sentralbankreserver).

Internasjonalt er såkalte korridorsystem utbredt. I et slikt system danner sentralbankens utlånsrente til bankene og bankenes innskuddsrente i sentralbanken en korridor for de helt korte pengemarkedsrentene i interbankmarkedet. Styringsrenten ligger normalt midt i korridoren, og sentralbanken styrer mot å holde reservene i banksystemet (bankenes innskudd i sentralbanken) lik null (eller noe over null). En bank som gjennom dagen har mottatt reserver netto fra andre banker og som har positiv saldo i sentralbanken, låner ut reserver til banker som gjennom dagen har hatt netto utflyt av reserver og som dermed har fått negativ saldo i sentralbanken. Ved dagens slutt har (de fleste) bankene saldo lik null i sentralbanken og fordringer på hverandre i interbankmarkedet. Et korridorsystem gir bankene insentiv til å handle reserver med hverandre og ikke med sentralbanken.

I et såkalt gulvsystem sikter sentralbanken mot å holde en positiv mengde sentralbankreserver i banksystemet. Da presses de helt korte pengemarkedsrentene ned mot bankenes marginale innskuddsrente i sentralbanken, som da blir et «gulv» for de helt korte rentene. For mer om likviditetsstyrings-systemer generelt, se Norges Bank (2010) «[Liquidity management system: Floor or corridor?](#)», *Staff Memo 4/2010*, Norges Bank (2011) «[Systemer for likviditetsstyring: Oppbygging og egenskaper](#)», *Staff Memo 5/2011* og Norges Bank (2016) «[Penger, sentralbankreserver og Norges Banks likviditetsstyringssystem](#)», *Staff Memo 5/2016*.

Likviditetsstyringssystemet i Norge er en mellomting mellom et gulv- og et korridorsystem. Norges Bank sikter mot å holde mengden reserver på et gitt nivå, innenfor et styringsintervall. Hver bank har en kvote for folioinnskudd i Norges Bank. Innskudd innenfor kvoten forrentes til foliorenten (som er lik styringsrenten), mens innskudd utover kvoten forrentes til en lavere rente kalt reserverenten.

I Norge og mange andre land har staten konto i sentralbanken. Utbetalinger fra staten øker bankenes innskudd i sentralbanken. På Norges Banks balanse reduseres statens innskudd mens bankenes innskudd øker. Tilsvarende vil innbetalinger til staten redusere bankenes innskudd i Norges Bank. Transaksjoner over statens konto endrer altså reservene i banksystemet, og Norges Bank motvirker dette ved markedsoperasjoner, der de vanligste er F-lån og F-innskudd. F-lån er lån mot sikkerhet i verdipapirer til flytende rente og gitt løpetid. F-innskudd er innskudd til flytende rente og gitt løpetid. Dersom foliorenten endres i løpet av operasjonens løpetid, vil bankenes tildelingsrente endres tilsvarende fra samme dato som foliorenten endres. Markedsoperasjoner er nødvendig når transaksjoner over statens konto ellers ville ført til at bankenes innskudd kom utenfor styringsintervallet.

Gjennom interbankmarkedet låner også norske banker reserver av hverandre over natten. En bank som har mottatt reserver netto gjennom dagen, og som overstiger sin egen kvote, vil normalt låne reserver ut til banker som har negativ saldo eller innskudd innenfor kvoten. Alternativet er å plassere beløpet som overskyter kvoten, til den lavere reserverenten. Banker som har hatt netto utflyt av reserver gjennom dagen og som har negativ saldo i sentralbanken, vil ønske å låne reserver av andre banker. Alternativet er at den negative saldoen i sentralbanken blir gjort om til et overnattenlån (D-lån) og

belastet Norges Banks utlånsrente til bankene, den såkalte D-lånsrenten som er ett prosentpoeng høyere enn foliorenten.

Som i et korridorsystem har bankene insentiv til å omfordele reserver seg imellom. Renten som bankene betaler seg imellom over natten, omtales som overnattenrenten, «Norwegian Overnight Weighted Average» (NOWA). Den ligger normalt nær styringsrenten, se figur 1.3. Overnattenrenten er første punkt på «rentekurven» og den aller første delen av «transmisjonsmekanismen», altså hvordan sentralbankens styringsrente påvirker renter med lengre løpetid: fra korte pengemarkedsrenter til renter som husholdninger og bedrifter står overfor og som dermed påvirker konsum-, investerings- og sparebeslutninger.

Dersom en bank har store netto utbetalinger en dag, men store innbetalinger den neste dagen, kan den dekke sitt kortsiktige likviditetsbehov ved å låne i interbankmarkedet. Mer permanente finansieringsbehov vil banken normalt dekke med mer langsiktig finansiering. Denne bruken av interbankmarkedet forklarer hvorfor omsetningen er konsentrert rundt de aller korteste løpetidene. Interbankmarkedet brukes i hovedsak i bankenes daglige likviditetsstyring. Markedets hovedfunksjon er å være en slags sikkerhetsventil der bankene på kort varsel kan dekke uventet eller kortsiktig bortfall av likviditet.

1.1.3 Sertifikater og statskasseveksler

Sertifikater er omsettelige gjeldspapirer med løpetid inntil ett år. Sertifikatmarkedet består av et førstehåndsmarked der sertifikatene utstedes og et annenhåndsmarked der sertifikatene kan selges videre. Staten er den største utstederen i sertifikatmarkedet, men også banker, kommuner, kommunale bedrifter, kredittforetak og andre private bedrifter finansierer seg kortsiktig ved å utstede sertifikater. Etter staten er det kommunene som utsteder mest sertifikater i norske kroner. Norske banker utsteder lite sertifikater i norske kroner fordi de i stor grad får dekket sitt kortsiktige kronebehov billigere i markedet for valutabytteavtaler (swap-markedet), se kapittel [1.1.4 Sikrede pengemarkedsinstrumenter](#).

Sertifikater utstedt av staten kalles for statskasseveksler og er statens kortsiktige opplåning. Statskasseveksler utstedes som nullkupongpapirer med løpetid inntil ett år. Det innebærer at de ikke har rentebetaling (kupong), men utstedes til en kurs lavere enn pålydende verdi og løses inn til pålydende verdi ved forfall. Forskjellen mellom utstedelseskurs og innløsningskurs utgjør «rentebetalingen». Statskasseveksler utstedes bare i norske kroner og noteres på Oslo Børs. I førstehåndsmarkedet er det Norges Bank som selger vekslene på vegne av staten. Salget skjer gjennom auksjoner på Bloombergs auksjonsplattform, der alle som får tildeling i auksjonen betaler samme pris («likprisauksjon»). Det er bare et utvalg banker, såkalte primærhandlere, som har tilgang til å delta direkte i auksjonene. Handler i annenhåndsmarkedet for

statskasseveksler kan enten foregå på elektroniske handelsplattformer, eller ved at investorer kontakter en primærhandler eller annen megler som handler i papirene. Primærhandlerne har for et gitt minimumsbeløp plikt til å stille bindende kjøps- og salgskurser på Bloombergs handelsplattform E-Bond.

Nye statskasseveksler introduseres på såkalte IMM-datoer som er den tredje onsdagen i mars, juni, september og desember (forkortelsen står for «International Money Market»). IMM-datoene er vanlig brukte forfallsdager for standardiserte pengemarkedsprodukter, og statskassevekslene forfaller på IMM-datoen året etter de ble lagt ut. I løpet av dette året kan vekselen utvides slik at utestående volum øker. Forfallsdato vil likevel alltid være ett år etter at vekselen ble solgt i markedet første gang.

1.1.4 Sikrede pengemarkedsinstrumenter

Valutabytteavtaler er det mest brukte sikrede pengemarkedsinstrumentet i Norge. Markedet for gjenkjøpsavtaler (repoer) er betydelig mindre, men ser ut til å være i vekst.

1.1.4.1 Gjenkjøpsavtaler (repoer)

I en gjenkjøpsavtale (repo) blir to parter enige om å bytte verdipapirer mot penger for en gitt periode. Avtalen består av to transaksjoner med forskjellig oppgjørstidspunkt – et salg og et tilbakekjøp – som avtales samtidig. Ved avtalens inngåelse gir den ene parten fra seg verdipapirene og får penger i retur (salget). Ved avtalens forfall får vedkommende verdipapirene tilbake og gir samtidig fra seg et forhåndsavtalt pengebeløp (tilbakekjøpet). Den som låner pengene, betaler en implisitt rente bestemt av differansen mellom salgs- og tilbakekjøpsprisen på verdipapirene.

Siden gjenkjøpsavtaler er et lån der långiveren mottar verdipapirer som sikkerhet, innebærer det liten risiko for långiver. Dersom låntaker ikke skulle gjøre opp for seg ved avtalens forfall, har långiver isteden tilgang på verdipapirene som er stilt som sikkerhet. I prinsippet kan alle verdipapirer som er omsettelige i rentemarkedet brukes i gjenkjøpsavtaler. Hvor mye man får låne, avhenger imidlertid av kvaliteten på verdipapiret og hvor lett det er å selge dette i markedet. En viktig forskjell på en gjenkjøpsavtale og et vanlig lån med sikkerhet i et verdipapir er at i en gjenkjøpsavtale er långiver juridisk eier av sikkerheten i lånets løpetid. Sikkerheten kan dermed disponeres av långiver frem til gjenkjøpsavtalen forfaller.

Det norske markedet for gjenkjøpsavtaler er forholdsvis lite, men i vekst. Det er i all hovedsak de største bankene som deltar. Det meste av gjenkjøpsavtaler gjøres med sikkerhet i norske statspapirer og obligasjoner med fortrinnsrett (OMF), se boks: [Lån med sikkerhet](#). I tillegg gjøres det gjenkjøpsavtaler med utenlandske papirer som sikkerhet, og såkalte «tri-party-repos» som innebærer at de to partene som inngår kontrakten lar en tredjepart håndtere utvekslingen av ytelser seg imellom. Gjenkjøpsavtaler med børsregistrerte papirer som sikkerhet, som statspapirer og OMF, registreres på børs dersom en av partene i transaksjonen er medlem av børsen, men selve handelen gjøres OTC.

Lån med sikkerhet

Enkelte utstedere kan ha garantier på sine obligasjonslån. Disse lånene regnes som spesielt sikre siden garantisten må betale dersom låntaker ikke gjør opp for seg. Lån der staten er garantist er de sikreste lånene. Andre obligasjonslån kan ha bestemmelser som ved konkurs gir obligasjonseierne pant i eiendeler eller fortrinnsrett fremfor eiere av andre obligasjoner fra samme utsteder.

Obligasjoner med fortrinnsrett (OMF): OMF er en type obligasjoner med sikkerhet, og er den norske versjonen av det som internasjonalt kalles «covered bonds». Covered bonds har stått sentralt i boliglansfinansieringen i flere europeiske land i lang tid, blant annet i Danmark, Sverige og Tyskland. OMF ble innført i Norge i 2007. For en nærmere omtale av det norske regelverket og markedet for OMF, se Norges Bank (2010) «[Obligasjoner med fortrinnsrett – et marked i sterk vekst](#)», *Penger og Kreditt* 1/2010.

OMF gir investorene fortrinnsrett til en definert masse av særlig trygge eiendeler på utsteders balanse. Obligasjonene er omfattet av et eget regelverk som stiller strenge krav til hvem som kan utstede slike obligasjoner og til kvaliteten på de underliggende sikkerhetene. Det er bare kredittforetak med spesiell tillatelse som kan utstede OMF, og disse er i hovedsak eid og kontrollert av bankene. Som sikkerheter godkjennes boliglån opp til 75 prosent av boligens verdi, lån til nærings- og fritidseiendom innenfor 60 prosent av eiendommens verdi, lån til eller lån garantert av enkelte stater og myndigheter samt enkelte derivater. Utlån til bolig utgjør det aller meste av sikkerhetsmassen i de norske OMF-ene. Etter det såkalte balansekravet må verdien av sikkerhetsmassen til enhver tid utgjøre minst 102 prosent av verdien av utestående OMF, også kalt overpantsettelse. Det er det enkelte kredittforetaks ansvar å sørge for at sikkerhetsmassen til enhver tid oppfyller kravene. Overpantsettelse gir investorene ekstra sikkerhet mot at verdien av sikkerhetsmassen blir lavere enn utestående lån.

Verdipapiriserte obligasjoner («Asset Backed Securities» (ABS)): Verdipapirisering innebærer at utsteder selger bestemte eiendeler til et juridisk selvstendig spesialforetak, som finansierer kjøpet ved å utstede obligasjoner med sikkerhet i eiendelene. Til forskjell fra covered bonds er ABS-er normalt ikke underlagt et regelverk som definerer hva slags eiendeler som kan benyttes som sikkerhet. Hva slags type eiendeler som inngår i sikkerhetsmassen varierer og reguleres i den enkelte låneavtale. Til forskjell fra covered bonds er det ikke krav om at utsteder må opprettholde verdien av sikkerhetsmassen. Kreditt- risikoen i sikkerhetsmassen blir dermed fullt ut overført til investorene. Spesialforetak er heller ikke underlagt særskilt tilsyn og kapitalkrav slik vanlig er for foretak i finansiell sektor. ABS-ene deles inn etter kvalitet og løpetid i såkalte transjer med ulik risikoprofil. Transjene med høyest risiko, men også høyest rente, må ta tap først. Investorene kan justere sin risikoprofil gjennom hvilken transje de kjøper. Verdipapirisering er utbredt i boliglansfinansieringen i land som USA og Storbritannia, mens de fleste europeiske land i større grad bruker covered bonds.

Før OMF ble innført i Norge i 2007 var seniorobligasjoner banksystemets viktigste kilde til langsiktig markedsfinansiering. Siden 2007 har utestående volum av seniorobligasjoner fra banksystemet falt i takt med at OMF har tatt over mer av boligfinansieringen. Seniorobligasjoner er fremdeles en viktig finansieringskilde for utlån som ikke kvalifiserer som sikkerhet for OMF. Seniorobligasjoner utstedt av bankene er i hovedsak «bullet bonds» med flytende rente.

1.1.4.2 Valutabytteavtaler

I en valutabytteavtale (valutaswap) blir to parter enige om å bytte en valuta mot en annen valuta for en gitt periode, se boks: [Derivater](#). Dette gjøres ved et faktisk bytte av underliggende instrument, der partene bytter to bankinnskudd i de relevante valutaene. Ved å inngå en valutabytteavtale kan en bank som har utenlandsk valuta, men som trenger likviditet i kroner, bytte til seg kroner for en gitt periode. En valutabytteavtale mellom to banker kan også ses på som et sikret interbanklån. Forskjellen fra markedet for gjenkjøpsavtaler er at utlåneren mottar sikkerhet i form av en annen valuta, ikke i form av verdipapirer. Partene i en valutabyttehandel bytter valuta til gjeldende spotkurs i valuta-markedet og avtaler å bytte tilbake på et fremtidig tidspunkt til en kurs avtalt i dag. Denne fremtidige kursen kalles terminkursen. Forskjellen mellom spotkursen og terminkursen, det såkalte termintillegget, uttrykker rentedifferansen mellom de to valutaene for den aktuelle løpetiden.

Markedet for valutabytteavtaler er den delen av det norske penge-markedet med størst omsetning. Det er et OTC-marked der store banker, som henter mye finansiering i utlandet, er de største aktørene. Mindre banker bruker i større grad det usikrede interbankmarkedet for å styre kortsiktige svingninger i likviditeten.

Derivater

Derivater er kontrakter der verdien av kontrakten er knyttet til, eller avledet fra (engelsk «derived from»), en underliggende eiendel. Derivater kan dermed brukes for å redusere eller øke eksponeringen mot en underliggende eiendel og er derfor nyttige i risikostyringen. For finansielle derivater er de grunnleggende avtaletypene terminkontrakter og opsjoner.

En terminkontrakt (forwardkontrakt) er en avtale om kjøp eller salg av en eiendel på et bestemt tidspunkt frem i tid, til en pris som avtales i dag. I en terminkontrakt har de to partene symmetriske retter og plikter. Det påløper normalt ingen betalinger ved inngåelsen av en terminkontrakt. Kontraktsprisen er den fremtidige prisen som gjør verdien av kontrakten lik null for begge parter på inngåelsestidspunktet. Etter at kontrakten er inngått vil verdien av den kunne endres. Den som kjøper en eiendel på termin, vil tjene dersom prisen på eiendelen på oppgjørstidspunktet er høyere enn kontraktsprisen og tape hvis prisen er lavere enn kontraktsprisen. Den som selger en eiendel på termin, vil ha den motsatte eksponeringen. Dersom en terminkontrakt brukes for å sikre en underliggende posisjon mot tap som følge av prisendringer, vil verdiutviklingen på terminkontrakten være motsatt av verdiutviklingen på den underliggende posisjonen, slik at det oppstår verken tap eller gevinst.

Future er en betegnelse på en standardisert terminkontrakt som omsettes over børs.

En FRA («Forward Rate Agreement») er en terminkontrakt på en fremtidig rentesats, for eksempel 6-måneders renten om 3 måneder. Kontrakten gjøres opp samme dag som den fremtidige renteperioden starter på grunnlag av forskjellen mellom den avtalte renten og en valgt referanserente. Kontraktene starter som regel på IMM-datoer.

En finansiell bytteavtale (swap) er en kontrakt der to motparter bytter kontantstrømmer med hverandre. De to vanligste formene for bytteavtaler er rentebytteavtaler og valutabytteavtaler. I en rentebytteavtale byttes gjerne en fast rente mot en flytende rente. For eksempel kan en bank benytte rentebytteavtaler for å bytte rentebetalinger på obligasjoner med fast rente til betalinger av en flytende rente. Motparten i bytteavtalen betaler den faste renten som banken skal betale til obligasjonseierne, mens banken betaler en flytende rente tilbake til motparten. I en valutabytteavtale avtaler partene å bytte spesifiserte beløp av to ulike valutaer til dagens kurs (spotkursen), som så skal byttes tilbake til en på forhånd avtalt kurs (terminkursen) ved avtalens forfall. Forskjellen mellom spotkursen og terminkursen, det såkalte termintillegget, uttrykker rentedifferansen mellom de to valutaene for perioden frem til avtalen forfaller. Valutabytteavtaler benyttes for eksempel av bankene for å veksle om obligasjonsfinansiering i fremmed valuta til norske kroner. Det finnes også kombinerte valuta- og rentebytteavtaler, noe som i Norge betegnes som en basisswap («cross currency basis swap» på engelsk).

En opsjon er en kontrakt som gir den ene parten en rett, men ikke en plikt, til å kjøpe (kjøpsopsjon) eller selge (salgsopsjon) en eiendel til en bestemt pris på eller før en bestemt dato frem i tid. Den andre parten har en plikt til å gjennomføre transaksjonen dersom opsjonen blir benyttet. For dette betaler den som kjøper en opsjon en godtgjørelse, eller premie, til utstederen av opsjonen. Premien gir uttrykk for opsjonens markedsverdi ved kontraktsinngåelsen, som reflekterer verdien i dag og verdien av fremtidige gevinstmuligheter. Etter utstedelse vil opsjonens verdi variere med verdien av den underliggende eiendelen. Opsjonen vil bli utøvd dersom det lønner seg for den som eier den. En kjøpsopsjon utøves når verdien av den underliggende eiendelen er høyere enn kontraktsprisen, mens en salgsopsjon utøves når verdien av den underliggende eiendelen er lavere enn kontraktsprisen. I begge tilfeller sier man at opsjonen er «in-the-money». Ved å kjøpe en opsjon begrenses tapspotensialet på investeringen i den underliggende eiendelen til den innbetalte opsjonspremien, samtidig som gevinstpotensialet bevares fullt ut. Det skilles mellom opsjoner som kan utøves på ethvert tidspunkt mellom kontraktsinngåelsen og forfallsdatoen (amerikanske opsjoner) og opsjoner som bare kan utøves på forfallsdatoen (europeiske opsjoner).

En «Credit Default Swap» (CDS) er en forsikring mot mislighold av en obligasjon eller en indeks av obligasjoner. Selgeren av en CDS vil kompensere kjøperen av kontrakten dersom den underliggende obligasjonen misligholdes. CDS-prisen sier derfor noe om hvordan markedet vurderer sannsynligheten for mislighold.

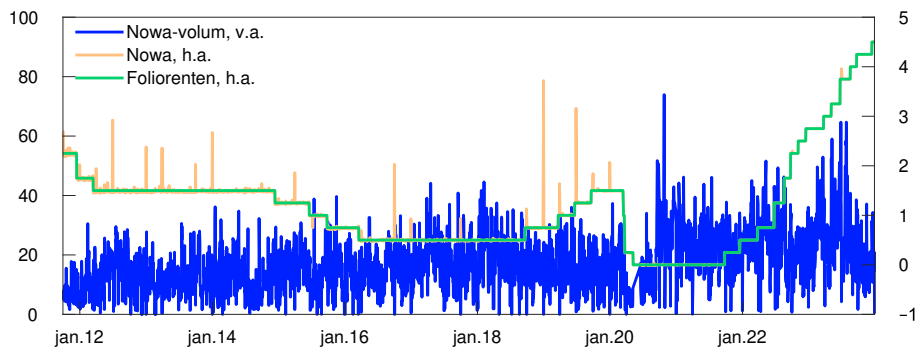
1.1.5 Referanserenter i pengemarkedet

En referanserente er en rente som benyttes som utgangspunkt for prising av andre finansielle instrumenter. Referanserenter spiller en kritisk rolle i det globale finansielle systemet. Store verdier er knyttet opp mot disse rentene gjennom ulike finansielle produkter og låneavtaler. Pengemarkedsrenter er mye brukt som referanserenter.

I 2011 begynte Norges Bank i samarbeid med Finans Norge daglig å samle inn og registrere data for usikrede interbanklån i overnattenmarkedet. Figur 1.3 viser gjennomsnittlig omsatt volum per dag. Det volumvektede gjennomsnittet av renten på disse handlene kalles Nowa («Norwegian Overnight Weighted Average»). Norges Bank administrerer og publiserer Nowa daglig, se [Norges Banks hjemmesider](#). Nowa har i gjennomsnitt

Figur 1.3 Nowa og rapportert omsatt utlånsvolum

Volum i milliarder kroner. Rente i prosent



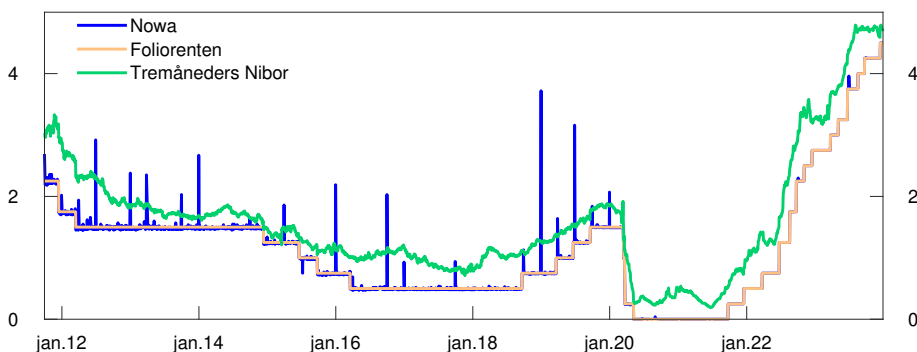
Kilde: Norges Bank

vært lik renten på bankenes innskudd i Norges Bank (foliorenten) siden den ble innført, se figur 1.4.

Den mest brukte referanserenten i Norge er Nibor («Norwegian Interbank Offered Rate»). I Nibor-rammeverket fra 1. januar 2020 er det lagt til grunn at rentene som hver såkalte panelbank rapporterer, skal reflektere renten banken vil kreve for utlån i norske kroner til en ledende bank som er aktiv i det norske penge- og valutamarkedet. Nibor-renten er derfor en såkalt indikativ rente som viser hva banken ville lånt ut til om den skulle gitt et lån. Seks banker er panelbanker og kvoterer daglig renten for løpetider fra en uke opp til seks måneder. Basert på de seks bankenes innrapporterte renter beregnes Nibor som gjennomsnittet av de fire midterste observasjonene for hver løpetid, se nettsidene til [Norske Finansielle Referanser AS](#). For flere detaljer om Nibor, se «[Nibor, Libor and Euribor – all IBORs, but different](#)», Staff Memo 2/2019, Norges Bank, «[En dekomponering av Nibor](#)», Aktuell kommentar 3/2015, Norges Bank og «[Hva driver Nibor-påslaget?](#)», Aktuell kommentar 10/2016, Norges Bank.

Figur 1.4 Foliorenten og korte pengemarkedsrenter

Prosent



Kilde: Norges Bank

Nibor med tre og seks måneders løpetid er mest brukt som referanse for andre finansielle produkter. Det gjennomføres svært få faktiske usikrede handler mellom bankene på disse løpetidene. I det usikrede interbankmarkedet i Norge skjer det meste av aktiviteten på løpetider opp til bare noen få dager. Også lbor-rentene i andre land, som Euribor for euro, er indikative referanserenter.

G20-landene har gjennom Financial Stability Board (FSB) tatt initiativ til å reformere referanserentene på grunn av avsløringer av forsøk på manipulasjon av internasjonale referanserenter (Liborskandalen) og en nedgang i aktiviteten i det usikrede interbankmarkedet i etterkant av finanskrisen. Libor for britiske pund, sveitsiske franc, euro, japanske yen og for enkelte løpetider i amerikanske dollar ble faset ut 1. januar 2022 og erstattet med nær risikofrie overnattenrenter som referanserenter. Norges Bank har i samråd med finansnæringen opprettet en arbeidsgruppe for alternative referanserenter i norske kroner, se «[Arbeidsgruppe alternative referanserenter i norske kroner \(ARR\)](#)». Gruppen kom i 2019 med anbefaling om å bruke en reformert versjon av Nowa som alternativ referanserente i norske kroner. I 2020 kom gruppen med anbefalinger om markedskonvensjoner for Nowa og fallbackløsninger ved eventuelt bortfall av Nibor, samt anbefalinger om markedskonvensjoner for finansielle produkter med Nowa som referanse. I tillegg har gruppen gjennomført etableringen av et OIS-marked knyttet til Nowa. Høsten 2021 startet publisering av indikative priser for Nowa-derivater og bilateral handel i Nowa-tilknyttede produkter. Siden april 2022 er det lagt til rette for avregning (clearing) av Nowa-derivater, og omsetningen i slike derivater har gradvis økt. Utestående volum lå i april 2024 på rundt 2600 milliarder kroner, ifølge [LCH](#).

1.1.6 Markedet for rentederivater

Rentederivater er mye brukt for å sikre seg mot svingninger i rentene. Banker er viktige aktører i dette markedet. Om en bank betaler fast rente på sin obligasjonsgjeld og i hovedsak mottar flytende rente på utlån til husholdninger og bedrifter risikerer banken at renteinntektene blir lavere enn renteutgiftene. Banken kan sikre seg mot rentefall ved å inngå en rentebytteavtale (renteswap), se boks: [Derivater](#). Rentebytteavtalen innebærer da at banken betaler flytende rente (Nibor) og mottar en fast rente (swaprenten). Dermed har den sikret seg mot svingninger i den flytende renten (Nibor).

Rentederivater kan også brukes til å spekulere i utviklingen i rentemarkedet. Fastrenten (swaprenten) i en rentebytteavtale reflekterer markedets forventninger til gjennomsnittlig Nibor over rentebytteavtalens løpetid. Hvis en aktør venter at Nibor vil øke mer enn det som prisen inn i fastrenten, kan hen kjøpe en rentebytteavtale slik at hen betaler fastrenten (swaprenten) og mottar Nibor. Inntreffer aktørens forventning, vil hen tjene på handelen.

En fremtidig renteavtale (FRA) brukes i hovedsak til å ta posisjoner ut fra forventninger om tremåneders Nibor på et fremtidig tidspunkt. Ved å

kjøre en FRA-kontrakt med tremåneders Nibor som referanserente forplikter man seg til å betale den faste FRA-renten i bytte mot tremåneders Nibor på et fremtidig gitt tidspunkt (ofte på IMM-datoer). Hvis tremåneders Nibor stiger mer enn det som var priset inn i FRA-renten, vil en aktør som har avtalt å betale FRA-renten tjene på dette på samme måte som ved kjøp av en rentebytteavtale.

1.1.6.1 Aktører i markedet for rentederivater

Aktørene i rentederivatmarkedene kan deles inn i prisstillere og sluttbrukere. Prisstillerne er verdipapirforetak, herunder banker, som tilbyr både å kjøpe og selge derivater fra og til sluttbrukerne. Prisstillerne tjener penger på forskjellene mellom kjøps- og salgskurser. Forskjellen mellom kjøps- og salgskurser reflekterer prisen prisstiller krever for risikoen hen påtar seg ved å stille bindende priser.

Sluttbrukerne er finansforetak, bedrifter, offentlig sektor, privatpersoner og institusjonelle investorer. Samme institusjon kan være både prisstiller og sluttbruker. Dette er tilfellet for mange av bankene, som i tillegg til å stille priser bruker derivater for å styre egen risiko eller for å ta posisjoner basert på sitt syn på renteutviklingen.

Staten kan bruke rentebytteavtaler som en del av statsgjeldsforvaltningen. Statens rentebindingstid reduseres hvis staten inngår avtaler om å motta faste renter og betale flytende renter. En begrunnelse for å gjøre dette har vært at kort rentebindingstid kan gi lavere rentekostnader enn lang rentebindingstid.

1.1.6.2 Markedsplasser og omsetning

Rentederivater kan omsettes både i OTC-markedet og over børs, men i Norge er handelen i all hovedsak OTC. Derivatkontrakter som handles i OTC-markedet, kan være skreddersydde eller standardiserte. Det er størst omsetning av de standardiserte kontraktene, som ofte er knyttet til IMM-datoene.

Den siste treårige undersøkelsen fra BIS («Bank for International Settlements») gjort av aktiviteten i derivat- og valutamarkedet, viser at totalomsetningen av OTC-rentederivater i det norske markedet i april 2022 var 114 milliarder amerikanske dollar målt ved underliggende nominell verdi. Rentebytteavtaler og fremtidige renteavtaler (FRA) utgjorde henholdsvis 50 og 63 milliarder amerikanske dollar av den totale omsetningen, mens renteopsjoner utgjorde under 1 milliard amerikanske dollar. For mer informasjon om BIS-undersøkelsen, se [Norges Banks nettsider](#).

1.2 Obligasjonsmarkedet

Obligasjoner er standardiserte lån med opprinnelig løpetid på over ett år. En obligasjon gir eieren rett på tilbakebetaling av det innbetalte beløpet (pålydende verdi eller hovedstol), samt på forhånd fastsatte renter (kupongrenter). Hovedstolen kan betales tilbake i avdrag på rente-

Renter og risikopåslag på obligasjoner

Renten på en obligasjon er den kompensasjonen en investor krever for å låne ut penger til utsteder. I tillegg til forventninger om fremtidig rente, kan renten inneholde risikopåslag som skal kompensere for ulike typer risiko. Risikopåslaget blir gjerne kalt premie og deles inn i løpetidsrisiko, kredittisiko og likviditetsrisiko. Størrelsen på risikopremiene reflekterer hvor stor usikkerheten er, og hvor mye kompensasjon investorene krever for å påta seg usikkerheten. Se også Norges Bank (2003) «[Rente-forventninger og betydningen av løpetidspremier](#)», *Penger og Kreditt* 1/2003 og Norges Bank (2005) «[Risikopremier i det norske rentemarkedet](#)», *Penger og Kreditt* 3/2005, for mer informasjon om risikopremier i det norske obligasjonsmarkedet.

Løpetidspremie skal kompensere investor for risikoen knyttet til at rentenivået kan utvikle seg ugunstig for investor i perioden hen eier obligasjonen. For eksempel står en investor som har bundet renten i to år ved å kjøpe en toårig obligasjon overfor en prisrisiko/renterisiko hvis obligasjonen må selges om ett år. Det kan også oppstå løpetidspremier fordi investorer som investerer i rentepapirer med lengre løpetider binder opp likviditet over en lengre tidsperiode. Som følge av dette krever de en positiv likviditetspremie for å investere i renteinstrumenter med lengre løpetider. En stigende rentekurve trenger derfor ikke å reflektere at markedsaktørene forventer økte kortsiktige renter i fremtiden. Det finnes også andre teorier som søker å forklare løpetidspremier i rentemarkedet. Hvis investorer har klare preferanser for visse løpetider, kan løpetidspremiene variere i de ulike løpetidssegmentene.

Kredittpremie skal kompensere investorene for tap på obligasjonen dersom utsteder ikke betaler avtalte renter og avdrag.

Likviditetspremie skal kompensere for at det kan bli vanskeligere enn ventet å selge obligasjonen i markedet dersom investor ønsker å selge før obligasjonens forfall.

Siden usikkerheten om fremtidig utvikling normalt øker med løpetiden på obligasjonen, har obligasjoner med lang gjenværende løpetider normalt større påslag for løpetid-, kreditt- og likviditetsrisiko enn tilsvarende obligasjoner med kort løpetid.

Statsobligasjonsrenter og pengemarkedsrenter er mye brukt som referanserenter for andre obligasjoner. I det norske markedet er det mest vanlig å benytte pengemarkedsrenten Nibor med tremåneders løpetid som referanse. Se Norges Bank (2004) «[Om langsiktige referanserenter i det norske obligasjonsmarkedet](#)», *Penger og Kreditt* 3/2004, for mer informasjon om referanserenter. Dersom referanserenten er risikofri, er risikopåslaget investors kompensasjon for å velge en risikabel investering fremfor et risikofritt alternativ.

Obligasjonslån som omsettes jevnlig gir løpende prising av risiko knyttet til obligasjonen. Obligasjonsrentene er derfor en viktig informasjonskilde om risiko og avkastningskrav i markedet.

betalingstidspunktene eller, mer vanlig, på et forhåndsbestemt tidspunkt (obligasjonens forfallstidspunkt).

Obligasjonsmarkedet er et organisert marked for utstedelse og omsetning av obligasjoner, og kan deles i et førstehåndsmarked og et annenhåndsmarked. Førstehåndsmarkedet er en møteplass for aktører som har behov for langsiktige lån og aktører som vil spare langsiktig.

Utstederne av obligasjoner låner penger i førstehåndsmarkedet gjennom å utstede (emittere) obligasjoner, som kjøpes av investorer. De største utstederne i obligasjonsmarkedet er banker og kredittforetak, staten og bedrifter. Blant de største investorgruppene finner vi livsforsikringsforetak og pensjonskasser, verdipapirfond og banker. Obligasjoner er omsettelige, og etter utstedelse kan de selges videre mellom investorer i annenhåndsmarkedet. For obligasjoner som jevnlig omsettes, er prisingen i annenhåndsmarkedet en viktig kilde til informasjon om risikoen knyttet til utstederne, les mer i boks: [Renter og risikopåslag på obligasjoner](#).

Standardiserte lån med kortere løpetid enn ett år kalles i Norge for sertifikater eller statskasseveksler. Markedet for sertifikater er nærmere omtalt i kapittel [1.1 Pengemarkedet](#).

1.2.1 Sentrale begreper i obligasjonsmarkedet

Det finnes mange typer obligasjoner, der blant annet løpetid, rentevilkår og prioritet ved konkurs varierer. Dette avsnittet gjennomgår noen sentrale begreper ved klassifisering av obligasjoner.

1.2.1.1 Løpetid

De fleste obligasjoner har løpetid fra ett til ti år, men noen har opp mot 20–30 år. Det har utenfor Norge også blitt noe mer vanlig med såkalte «ultralange» statsobligasjoner. Disse kan ha løpetid på 40–100 år. Løpetiden bestemmes av låntaker ut fra behovet for finansiering. Når løpetiden bestemmes, vil låntakeren også ta hensyn til hvor lenge investorene ønsker å plassere penger. Obligasjoner med innløsningsrett inneholder en klausul som enten gir utsteder eller investor rett til å kreve at lånet innfris før forfall. Dersom innløsningsretten gjelder utsteder, kan denne velge å kjøpe obligasjonen tilbake fra investoren til en på forhånd avtalt kurs. Innløsningsrett for obligasjonseieren gir tilsvarende rett til å selge obligasjonen tilbake til utsteder til en på forhånd avtalt kurs.

1.2.1.2 Rente

Obligasjoner som med jevne mellomrom betaler en rente på obligasjonens pålydende verdi, kalles kupongobligasjoner. Obligasjoner som ikke betaler renter eller avdrag underveis kalles for nullkupongobligasjoner. Ved utstedelse er verdien av nullkupongobligasjoner lavere enn pålydende dersom rentenivået i økonomien er positivt, mens pålydende betales tilbake ved forfall. Nullkupongobligasjoner er vanlig internasjonalt, men mindre brukt i Norge. Det mest vanlige i det norske markedet er en type kupongobligasjoner som kalles «bullet bonds». Disse obligasjonene betaler renter på faste datoer i perioden frem til forfall og hele pålydende ved forfall.

Kupongrenten som betales underveis kan være fast eller flytende. Obligasjoner med flytende rente betaler en kort referanserente (typisk 3 måneder Nibor) pluss et fast risikopåslag, se boks: [Renter og risikopåslag på obligasjoner](#). For slike obligasjoner varierer rentesatsen med rentenivået i økonomien. Obligasjoner med fast rente betaler en på

forhånd fastsatt rentesats i hele lånets løpetid. For slike obligasjoner vil renten på utstedelsestidspunktet reflektere både aktørenes forventninger til det generelle rentenivået, og aktørenes kompensasjon for risikoen i det bestemte lånet. I Norge er det mest vanlig med obligasjoner med flytende rente, men alle statsobligasjoner utstedes med fast rente. Noen obligasjoner har renteregulering. Det innebærer at renten kan endres underveis i lånets løpetid etter nærmere bestemte regler.

1.2.1.3 Prioritet

En obligasjon er en gjeldspost på utsteders balanse. Ved konkurs har ulike typer obligasjoner forskjellig prioritet til tilbakebetaling. Obligasjonenes prioritet påvirker kompensasjonen investorer krever for å investere i obligasjonene.

Sikrede obligasjoner har pant i og fortrinnsrett til kontantstrømmen til bestemte eiendeler på utsteders balanse. I Norge har for eksempel obligasjoner med fortrinnsrett (OMF), fortrinnsrett til et definert utvalg av særlig trygge eiendeler. OMF brukes i utstrakt grad av banksystemet for å finansiere boliglån, se boks: [Lån med sikkerhet](#). Fortrinnsrett til eller pant i bestemte eiendeler reduserer investorenes risiko for ikke å få tilbakebetaling.

Usikrede obligasjoner kalles seniorobligasjoner. De har ikke sikkerhet knyttet til bestemte eiendeler, men representerer et generelt krav mot utsteder.

Obligasjoner med lavere prioritet enn seniorobligasjoner kan betegnes som etterprioritert lånekapital. Ansvarlig lånekapital består av flere ulike typer obligasjoner. Se [Vedlegg 4: Ordliste](#) for definisjoner. Etterstilt gjeld (non-preferred senior) har best prioritet, deretter følger ansvarlig lån og til slutt fondsobligasjoner inkludert CoCos. Egenkapitalen må ta tap aller først dersom låntaker går konkurs.

Konvertible obligasjoner innebærer at obligasjonseierne kan konvertere eller bli pålagt å konvertere (bytte) obligasjonene til aksjer i samme selskap til en bestemt kurs. Kriteriene for når konvertering kan foretas, varierer mellom ulike lån. De siste årene har betingede konvertible obligasjoner («Contingent Convertibles», CoCos) vært mye omtalt. Det er obligasjoner utstedt av banker, som kontraktmessig skrives ned eller omgjøres til egenkapital dersom kapitaldekningen hos utsteder faller under et forhåndsbestemt nivå. Denne typen obligasjoner kan innebære at obligasjonseiere tar tap før egenkapitalen er fullstendig nedskrevet. Les mer om [CoCos](#) i *Staff Memo 19/2014*, Norges Bank.

Obligasjoner kan også kategoriseres etter hvilke prosjekter de skal finansiere. Grønne obligasjoner er et eksempel på lån som skal finansiere miljøvennlige prosjekter. På Oslo Børs er det en egen liste for grønne obligasjoner. Det kreves en uavhengig vurdering av prosjektet for at obligasjonen skal bli notert på den grønne listen. Internasjonalt finnes det flere ulike rammeverk for klassifisering av grønne obligasjoner.

TABELL 1.1 Utstedergrupper i det norske obligasjonsmarkedet. Utestående volum i milliarder kroner ved utgangen av året

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Banker og kredittforetak	772	830	857	915	937	1 060	1 025	1 132	1 279
Statsforvaltningen	338	383	390	405	404	490	491	561	545
Kommuneforvaltningen	83	90	99	104	120	133	147	157	173
Norske ikke-finansielle foretak (bedrifter)	268	272	305	321	323	363	422	414	424
Utlandet	248	268	284	296	323	351	425	442	485
Øvrige	16	19	24	22	23	24	25	24	27
SUM	1 725	1 862	1 959	2 064	2 131	2 422	2 535	2 730	2 933

Kilde: Statistisk sentralbyrå

1.2.2 Hvem låner i det norske obligasjonsmarkedet?

Det norske obligasjonsmarkedet omfatter obligasjoner som utstedes under norsk lovgivning. Utstederne i obligasjonsmarkedet er i hovedsak de samme som i pengemarkedet. De største utstederne i det norske obligasjonsmarkedet er staten, banksystemet og ikke-finansielle foretak (bedrifter), se tabell 1.1. Også kommunene finansierer seg i noen grad gjennom utstedelse av obligasjoner.

1.2.2.1 Staten

Staten er den største enkeltutstederen i det norske obligasjonsmarkedet. Disse obligasjonene kalles statsobligasjoner. I tillegg har staten utestående statskasseveksler, som er nærmere omtalt i kapittel [1.1 Penge-markedet](#). Statsobligasjonene utstedes i norske kroner og har en fast rente som betales årlig. Obligasjonene er «bullet bonds», det vil si at hovedstolen tilbakebetales ved forfall.

I internasjonal sammenheng er det norske statspapirmarkedet lite. Vanligvis låner stater penger for å finansiere budsjettunderskudd og for å styrke valutareservene. Den norske stat er derimot netto fordringshaver på utlandet, og har også en likviditetsreserve i norske kroner til daglige utbetalinger. Den norske stat låner likevel noe. Den låner for å finansiere utlån til og kapitalinnskudd i statsbankene og andre statlige låneordninger. De statlige utlånsordningene som finansieres gjennom opptak av statsgjeld inkluderer blant annet Statens lånekasse for utdanning, Husbanken, boliglånsordningen i Statens pensjonskasse og Eksportkreditt Norge.

Statsobligasjoner er fordringer på staten, og kredittrisikoen i obligasjonene regnes som svært lav. Statsobligasjoner kjennetegnes også av at de er likvide. Det vil si at de lett kan selges uten at markedsprisen påvirkes mye. Statsobligasjoner har derfor lavere rente enn private papirer. I mange land har rentene på statsobligasjoner en viktig rolle i økonomien som referanserenter for prising av andre obligasjoner og finansielle instrumenter, se boks: [Renter og risikopåslag på obligasjoner](#) i kapittel 2. I Norge søker staten å spre lånene på ulike løpetider slik at det finnes referanserenter for statspapirer med løpetider opptil tjueto år.

Statens opplåning bidrar på den måten til et mer velfungerende finansmarked.

1.2.2.2 Kommuner og fylker

Norske kommuner og fylkeskommuner er en mindre utstedergruppe i det norske obligasjonsmarkedet. Kommunene låner også mye gjennom Kommunalbanken, som i hovedsak henter finansieringen i utenlandske obligasjonsmarkeder.

1.2.2.3 Banker og kredittforetak

Banksystemet består av banker og bankeide kredittforetak og er samlet sett den største utstedergruppen i det norske obligasjonsmarkedet, se tabell 1.1. Det er vanlig å skille mellom obligasjoner med og uten sikkerhet i bankens eiendeler. Obligasjoner uten sikkerhet kan videre klassifiseres ut fra hvilken prioritet (subordinering) de har dersom banken må avvikles eller på annen måte krisehåndteres av myndighetene. Norske banker og kredittforetak henter også mye finansiering i utenlandske obligasjonsmarkeder, se boks: [Norske banker og kredittforetaks obligasjonsfinansiering fra utlandet](#).

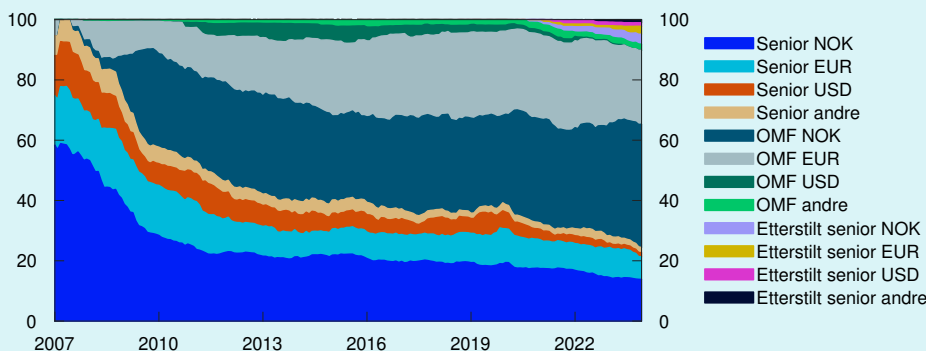
Gjennom obligasjonsmarkedet kan banker og kredittforetak finansiere seg langsiktig, med løpetider mer lik løpetidene på utlånene. I inter-

Norske banker og kredittforetaks obligasjonsfinansiering fra utlandet

Norske banker og kredittforetak henter store deler av sin obligasjonsfinansiering i utenlandsk valuta. Ved utgangen av 2023 var om lag 40 prosent av obligasjonsfinansieringen utstedt i utenlandsk valuta, se figur 1.A. Mesteparten av obligasjonene er utstedt i euro, men bankene utsteder obligasjoner i mange ulike valutaer. De viktigste valutaene er amerikanske dollar, svenske kroner, sveitsiske franc og britiske pund. Kredittforetakene selger store volumer av OMF i utenlandske markeder, se boks: [Lån med sikkerhet](#).

Figur 1.A Obligasjongjeld for norske banker og OMF-kredittforetak

Fordelt på valuta og type. Prosent



Kilder: Bloomberg og Stamdata

Noe av valutafinansieringen til det norske banksystemet benyttes til å finansiere eiendeler i samme valuta. Resten veksles om, i hovedsak for å finansiere utlån i norske kroner. For å gjøre denne omvekslingen benytter banksystemet seg av en type derivat som kalles bytteavtaler, se boks: [Deriva-ter](#). Gjennom valutabytteavtaler kan banksystemet veksle finansieringen fra valuta til norske kroner i dag, og samtidig inngå en avtale om å reversere transaksjonen på et bestemt tidspunkt i fremtiden. På denne måten skaffer bankene seg de kronene de trenger, og sikrer at de får igjen valutaen i tide til å betale ned obligasjonslånet ved forfall. Gjennom rentebytteavtaler kan bankene også bytte rentebetalinger på fastrenteobligasjoner til flytende rentebetalinger. Flytende rente på innlån reduserer risikoen for bankene, som i hovedsak har utlån med flytende rente.

Bytteavtaler for valuta og renter kan enten strekke seg over hele obligasjonslånets løpetid, eller bankene kan rullere en serie med kortere avtaler. OMF-kredittforetakene bruker kombinerte rente- og valutabytteavtaler (basisswapper), som strekker seg over hele obligasjonslånets løpetid, og er dermed fullt ut sikret helt frem til forfallstidspunktet.

For en nærmere gjennomgang av banksystemets finansiering i utenlandske obligasjonsmarkeder, se Norges Bank (2014) «[Norske bankars valutafinansiering av egedelar i norske kroner](#)», *Staff Memo* 2/2014.

nasjonal sammenheng kjennetegnes det norske banksystemet av en høy andel obligasjonsfinansiering.

Bankene har opprettet spesielle kredittforetak som har overtatt deler av bankenes utlån til bolig og næringseiendom. Disse kredittforetakene utsteder obligasjoner med fortrinnsrett (OMF) med sikkerhet i utlånene, les mer i boks: [Lån med sikkerhet](#). Utestående volum i markedet for norske OMF var ved utgangen av 2023 om lag 830 milliarder kroner, eller om lag 40 prosent av hele det norske obligasjonsmarkedet. De fleste bankene eier kredittforetak i fellesskap med andre banker, mens de største bankene har egne kredittforetak. Gjennom utstedelse av OMF via felleseide kredittforetak, kan også mindre banker få tilgang til et større finansieringsmarked. Mesteparten av OMF-ene i det norske markedet utstedes med flytende rente, noe som har sammenheng med at boliglånene som OMF-ene finansierer i all hovedsak har flytende rente.

1.2.2.4 Ikke-finansielle foretak (bedrifter)

For ikke-finansielle foretak er obligasjonslån et alternativ til å låne i bank. De fleste norske bedrifter er for små til å utstede obligasjoner, og det meste av kredittformidlingen til bedriftene skjer gjennom bankene. De siste årene har imidlertid et økende antall bedrifter hentet finansiering i det norske obligasjonsmarkedet, og utestående volum har økt (se tabell 1.1). Det norske regelverket for obligasjonsutstedelse er mer kortfattet og standardisert enn i mange andre land. Det har trolig bidratt til at flere mindre norske aktører og enkelte utenlandske aktører har valgt å benytte seg av det norske obligasjonsmarkedet.

Bedriftene kan ha ulike motiver for å hente finansiering i obligasjonsmarkedet. I noen tilfeller kan foretaket oppnå bedre finansieringsbetingelser i markedet enn gjennom banken, mens i andre tilfeller er obligasjonsmarkedet en mulighet for foretak som ikke får lån i bank-systemet.

Mens det tidligere i hovedsak var bedrifter innen kraftforsyning som benyttet seg av det norske obligasjonsmarkedet, utgjør sektorer som olje, gass og shipping nå betydelige deler av utestående volum. Det norske markedet kjennetegnes i dag av en betydelig andel obligasjoner utstedt av bedrifter med høy kredittrisiko, såkalte høyrisikoobligasjoner. Ved utgangen av 2023 utgjorde slike obligasjoner rundt halvparten av utestående obligasjoner fra bedrifter. Blant høyrisikoforetakene finner vi også en rekke utenlandske utstedere. Fordi en del av foretakene har sine inntekter i fremmed valuta, er også en stor del av obligasjonene denominert i andre valutaer enn norske kroner, spesielt amerikanske dollar.

I foretaksobligasjonsmarkedet er det mer vanlig med obligasjoner med fastrente enn i bankobligasjonsmarkedet. Faste kupongbetalinger gir bedriftene mer forutsigbarhet. Blant bedriftene er det relativt vanlig at obligasjoner utstedes med sikkerhet i bestemte eiendeler. Det gjelder særlig for bedrifter innen eiendom, olje, gass og skipsfart, der bygninger, skip, oljerigger eller andre anleggsmidler benyttes som panteobjekter.

1.2.3 Hvem investerer i obligasjonsmarkedet?

De største investorgruppene i det norske obligasjonsmarkedet er livsforsikringsforetak, pensjonskasser, banker og verdipapirfond, se tabell 1.2. For statsobligasjoner er utlendinger den dominerende investorgruppen og sammenlignet med andre land er eierandelen til utenlandske investorer høy i Norge.

Livsforsikringsforetak og pensjonskasser har langsiktige forpliktelser og har tradisjonelt investert i obligasjoner med lang løpetid og lav kredittrisiko. Disse aktørene er derfor store investorer i statsobligasjoner, OMF og kommuneobligasjoner, men de kjøper også obligasjoner utstedt av bedrifter med lav kredittrisiko. I mange tilfeller holder de obligasjonene til

TABELL 1.2 Investorgrupper i det norske obligasjonsmarkedet. Beholdning i milliarder kroner ved utgangen av året

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Banker og kredittforetak	397	453	479	542	536	734	662	792	842
Statsforvaltningen	92	105	109	98	91	120	144	165	142
Verdipapirfond	241	255	278	288	303	324	356	338	365
Livsforsikringsselskaper og pensjonskasser	350	380	396	402	396	411	424	447	478
Skadeforsikringsselskaper	72	62	65	61	59	60	58	60	63
Utlandet	487	519	548	592	672	699	802	782	889
Øvrige	85	87	84	82	73	74	89	92	104
SUM	1725	1862	1959	2 064	2 131	2 422	2 535	2 676	2884

Kilde: Statistisk sentralbyrå

de forfaller. De siste årene har livsforsikringsforetak og pensjonskassenes eierandeler i statsobligasjoner og OMF falt. Dette kan henge sammen med at disse investorene har nominelle krav til avkastning, som har vært høyere enn renter på statsobligasjoner og OMF som har vært lave. Les mer i kapittel [2.6 Forsikringsforetak](#) og i kapittel [2.7 Pensjonskasser](#).

Banker holder også lett omsettelige statspapirer, OMF og kommunobligasjoner i betydelig grad som en buffer mot likviditetsutgang. Ved behov for likviditet skal banken kunne selge av beholdningen av likvide papirer. Bankenes eierandeler av statspapirer og OMF har økt de siste årene. Dette har sammenheng med nye reguleringer som stiller krav til sammensetningen og størrelsen på bankenes likviditetsportefølje. Både statspapirer og OMF er blant papirene som godkjennes som likvide eierandeler for å oppfylle den såkalte «Liquidity Coverage Ratio» (LCR), les mer i kapittel [2.3.6 Likviditetsregulering](#).

Verdipapirfond forvalter sparing på vegne av sine kunder. Hva slags papirer det individuelle fondet investerer i, henger sammen med hva slags spareprodukt de har solgt til kundene. Enkelte fond investerer bare i statsobligasjoner, mens andre kjøper høyrisikoobligasjoner. Verdipapirfond er største investorgruppe i bankobligasjoner og kjøper også OMF og kommunepapirer. Les mer i kapittel [2.8 Verdipapirfond](#).

1.2.4 Førstehåndsmarkedet for obligasjoner

Markedet for utstedelse av obligasjoner kalles førstehåndsmarkedet. Det er her aktører med langsiktig lånebehov møter aktører som ønsker langsiktig sparing. Obligasjoner utstedes gjennom såkalte bokbyggingsprosesser (syndikering) eller rettede emisjoner. Statsobligasjoner utstedes i tillegg gjennom auksjoner. Utstedere kan øke utestående volum i et obligasjonslån flere ganger i førstehåndsmarkedet. Slike utvidelser kalles på engelsk «tap issues» eller «reopenings».

1.2.4.1 Auksjoner

Norges Bank forvalter den norske statsgjelden etter mandat fra Finansdepartementet. Med utgangspunkt i statens anslåtte lånebehov og Finansdepartementets rammer for statsgjeldsforvaltningen publiserer Norges Bank hvert år i desember strategi og låneprogram for det kommende året. Der annonseres det en auksjonskalender som viser når Norges Bank skal gjennomføre auksjoner og hvor mye det tas sikte på å låne gjennom året. Hensikten med dette er å bidra til større transparens i markedet, noe som kan gi lavere lånekostnader for staten gjennom å redusere investorenes usikkerhet.

Siden 2018 har nye statsobligasjoner blitt emittert ved syndikering. Utvidelser av eksisterende statsobligasjonslån gjennomføres ved likprisauksjoner på Bloombergs auksjonsplattform. Likprisauksjon betyr at alle som får tildeling i auksjonen, betaler den samme kursen, som er lik den laveste kursen som ble gitt tildeling. Dette i motsetning til flerprisauksjon som innebærer at budgiverne betaler den prisen de bød. I auksjonen legger budgiverne inn bud som består av hvor mye de ønsker å kjøpe

(volum) og til hvilken kurs. En høy kurs betyr en lav rente for staten. Budene rangeres fra høyeste til laveste kurs.

Tidligere kunne hvem som helst delta i auksjoner av statsobligasjoner. Siden 2006 er det bare et utvalg banker, kalt primærhandlere, som kan delta direkte i auksjonene. Statsgjeldsforvaltningen i Norges Bank har inngått en avtale med primærhandlerne, som gjør at de har enerett og plikt til å delta i auksjonene av statspapirer. De er imidlertid ikke forpliktet til å innlevere et bestemt budvolum per auksjon. Primærhandlerne tar imot bud på vegne av kunder som ønsker å investere i norsk stat. Alternativt kan primærhandlerne kjøpe papirene til seg selv og deretter selge dem i annenhåndsmarkedet når investorene etterspør dem.

1.2.4.2 Bokbyggingsprosesser

Obligasjonslån utstedes gjerne gjennom det som kalles bokbyggingsprosesser. En slik prosess begynner med at utsteder med behov for finansiering tar kontakt med ett eller flere meglerhus. Det er vanlig at utsteder angir rammer for hvor mye finansiering de har behov for og hvilken pris de er villig til å betale. Meglerhusene hjelper utsteder med å tilrettelegge obligasjonslånet. De kontakter mulige investorer og «bygger en bok» der investorene indikerer hvor mye de er interessert i å kjøpe og til hvilken pris. Det kan være mange investorer i et enkelt obligasjonslån. Utsteder kan justere volum og pris på obligasjonen avhengig av interessen i markedet. Det er vanlig at obligasjonslånet blir overtegnet. Dersom dette ikke skjer, kan tilretteleggerne være forpliktet til selv å kjøpe differansen mellom det utsteder ønsker å selge og det andre investorer ønsker å kjøpe. Tilretteleggerne kan samtidig tilby utsteder og investorer derivater slik at de kan endre rentebindingen eller veksle om til en annen valuta. Hele prosessen tar normalt kort tid og utsteder betaler tilretteleggerne for tjenestene. Utsteder markedsfører gjerne utstedelser i forkant av at de skal legge ut et obligasjonslån. Dette er særlig vanlig dersom utstederen ikke er kjent for investorene fra før.

1.2.4.3 Rettete emisjoner

Mindre obligasjonslån kan utstedes gjennom såkalte rettete emisjoner (engelsk: «private placements»), der obligasjonene selges til et fåtall investorer uten markedsføring. I mange tilfeller kan det være bare én investor som kjøper hele lånet, og det kan ofte være investoren selv som tar initiativ til transaksjonen. I slike tilfeller vil utsteder ofte tilpasse lånets størrelse, løpetid og andre betingelser etter investorens ønsker. En utsteder kan foretrekke en rettet emisjon fremfor å hente finansiering i markedet ved markedsuro eller fordi prisen som regel blir lavere når det er investor som ønsker en spesiell utstedelse.

1.2.5 Annenhåndsmarkedet for obligasjoner

Mens noen investorer kjøper obligasjoner for å holde dem til forfall, vil andre være interessert i muligheten for å selge obligasjonene videre før de forfaller. Markedet for omsetning av obligasjoner (og verdipapirer generelt) mellom investorer kalles annenhåndsmarkedet.

Handel i obligasjoner kan inngås på ulike måter. Børsnoterte obligasjoner i Norge er tilgjengelige på Oslo Børs elektroniske system for handel direkte mellom investorer. Dette benyttes i liten grad. Mer utbredt er det at obligasjoner handles ved at kjøpere og selgere tar kontakt med hverandre, såkalt «over-the-counter» (OTC). Dette skjer ofte via en obligasjonsmegler som hjelper investorene med å finne motparter i transaksjonen. Meglerhuset kan også selv opptre som motpart inntil de finner en annen investor, såkalt «market-making». Kjøper og selger sender begge inn opplysningene om eierskifte til [Verdipapirsentralen \(VPS\)](#) som kontrollerer at opplysningene stemmer overens. Handelen blir normalt gjort opp to dager etter at den er meldt inn til VPS, les mer i kapittel [3.3 Verdipapiroppkjøret \(VPO\)](#).

Obligasjoner som er ventet å bli mye omsatt i annenhåndsmarkedet, noteres gjerne på børs. Børsnoterte lån er også tilgjengelige for elektronisk handel på børsens elektroniske handelsplattform. Noen investorer stiller krav om at lånene de investerer i skal være notert på børs. Gjennom børsnotering kan utstedere få tilgang til en større investorbase. Notering kan bedre likviditeten i papirene og bidra til å redusere likviditetspremien utsteder må betale, les mer om ulike risikopåslag i boks: [Renter og risikopåslag på obligasjoner](#). Obligasjoner kan også registreres på alternative markedsplasser, som Oslo ABM («Alternative Bond Market»), som er underlagt mindre omfattende rapporteringskrav.

1.2.5.1 Annenhåndsmarkedet for statspapirer

Primærhandlerne er forpliktet til å stille bindende kjøps- og salgskurser for et minstevolum i alle utestående statspapirer på Bloombergs handelsplattform E-Bond.² Primærhandlerne opptre dermed som market-makere i statspapirene. På denne måten bidrar de til bedre likviditet i statspapirene og til at det til enhver tid finnes oppdatert informasjon om de effektive statsrentene. Likviditet og god informasjon er viktig for at statsrentene skal fungere som referanserenter og kan bidra til å redusere lånekostnadene for staten. Primærhandlerne kan låne obligasjoner av staten slik at de kan stille salgskurser til enhver tid. Staten kan låne ut statspapirer til primærhandlerne for inntil en uke av gangen. For dette formålet har staten selv en egenbeholdning i alle sine papirer. Handel i statspapirene foregår i all hovedsak OTC og på organiserte markedsplasser som for eksempel Bloomberg, Eurex Bonds og Trade-web.

1.2.5.2 Annenhåndsmarkedet for andre obligasjoner

Også for andre obligasjoner gjennomføres det meste av handelen i annenhåndsmarkedet via obligasjonsmeglere. Meglerhus opptre som market-makere, også for andre papirer enn statspapirer. Meglerhusene stiller ofte indikative priser som skal antyde hva de kan være villige til å kjøpe og selge obligasjonene for. Kundene må ta kontakt for å få nøyaktige priskvoteringer og for å gjennomføre handel.

² Fullstendige vilkår for primærhandlerne finnes på [Norges Banks nettsider](#).

Både OMF-er og andre obligasjoner kan være notert på Oslo Børs, men handelen foregår i all hovedsak OTC. Børsen introduserte i 2014 en referanseliste for OMF som oppfyller visse krav til størrelse og investorspredning. For obligasjonene i denne listen stilles det indikative priser kontinuerlig gjennom dagen. Referanselisten skal bidra til bedre likviditet i papirene, samt å markedsføre dem for investorer.

1.2.6 Andre aktører i obligasjonsmarkedet

Kredittvurderingsbyråer vurderer kredittkvaliteten på utstedere og obligasjonslånene deres og gir dem en kredittvurdering («rating» på engelsk) etter en skala. Kredittvurderinger kan sees på som en vurdering av sannsynligheten (sikkerheten) for tilbakebetaling, og gir dermed et implisitt bilde av det forventede tapet. Markedets prising av risiko knyttet til utstedere og obligasjoner er derfor nært knyttet til kredittvurderingen disse oppnår.

Det er ofte svært mange investorer i et enkelt obligasjonslån. Det er derfor vanlig å oppnevne en tillitsmann som skal opptre som felles kontakt på obligasjonseierens vegne og ivareta deres interesser vis-à-vis utsteder. I de nordiske obligasjonsmarkedene er det ofte «Nordic Trustee» som opptre som tillitsmann. Tilstedeværelsen av en tillitsmann er viktig for at obligasjonseierne skal føle seg trygge på at deres rettigheter ivaretas.

1.3 Valuta

Valuta er den generelle betegnelsen på et lands pengeenhet. Norske kroner er Norges valuta. Valutamarkedet er markedet for kjøp og salg av valuta. En valutakurs er prisen på én valuta uttrykt i en annen valuta. Kursen blir bestemt i valutamarkedet. En svært liten del av aktiviteten i valutamarkedet skjer ved omveksling av kontanter eller ved bruk av reisesjekker. Det aller meste av vekslingen skjer i praksis ved at innskudd i nasjonal valuta i et banksystem (for eksempel norske kroner i en norsk

Valutakoder (ISO 4217)

ISO 4217 er en internasjonal standard for betegnelse av valutaer etablert av Det internasjonale standardiseringsforbundet (ISO). Kodene ble innført i 1978. Standarden er basert på tre bokstaver og har gjort det mulig å standardisere databehandling av forskjellige valutaer fordi spesialtegn som \$ (amerikanske dollar), € (euro) og £ (britiske pund) er gjort overflødige. De to første bokstavene er basert på alfa-2 landkodene i ISO 316-1 og betegner landet. Kodene er de samme som brukes på internett. Den siste bokstaven betegner valutasorten. For norske kroner er koden NOK, NO for Norge og K for kroner. På samme måte er for eksempel koden for amerikanske dollar og britiske pund henholdsvis USD og GBP. Et viktig unntak er EUR, som er betegnelsen for euro.

bank) blir overført til et innskudd i en annen valuta i denne valutaens banksystem (for eksempel svenske kroner i en svensk bank). Hvordan valutahandler gjøres opp er forklart i kapittel [1.3.3 Handelsstruktur og omsetning i valutamarkedet](#). Det er spesielle risikoer forbundet med oppgjør av valutahandler, der det blant annet kan være stor tidsforskjell mellom de nasjonale oppgjørssystemene som inngår i handelen. Dette er omtalt i kapittel [3.2.3 Risiko ved oppgjør av valutahandler og valutaoppgjørssystemet CLS](#). Det er en egen standard for betegnelsen av valutaer, se boks: [Valutakoder \(ISO 4217\)](#).

1.3.1 Valutamarkedet

Målt etter omsetning, er valutamarkedet verdens største finansielle marked. Det er åpent nesten hver dag, 24 timer i døgnet. Det finnes ikke ett sentralisert valutamarked, men en verdensomspennende samling av ulike markedsplasser. For norske kroner foregår det meste av handelen i utlandet, blant annet i London, New York, København og Stockholm. Valutamarkedet er blant markedene som er underlagt færrest reguleringer og myndighetskrav.

Valutakursen uttrykker bytteforholdet mellom to ulike valutaer og kalles også ofte for et valutakryss eller et valutapar. Kursen oppgis som prisen på én enhet av en valuta, kalt basisvalutaen, målt i en annen valuta, kalt kvoteringsvalutaen. For euro anbefaler den europeiske sentralbanken (ESB) å benytte euro som basisvaluta, det vil si uttrykke hva én euro tilsvarer i utenlandsk valuta.

En valutakurs bestemmes av tilbud og etterspørsel i valutamarkedet. Tilbud og etterspørsel etter valuta er knyttet til transaksjoner i forbindelse med internasjonal handel i varer og tjenester, betaling av renter og stønader mellom land, og internasjonale kapitaltransaksjoner, som lån eller investeringer. Spekulative kapitaltransaksjoner utgjør en betydelig andel av transaksjonene i valutamarkedet. Tradisjonelle modeller som søker å forklare utviklingen i valutakurser på noe lengre sikt, er gjerne bygd på utviklingen i makroøkonomiske størrelser, som renter, inflasjon og produksjon. På kort sikt påvirkes valutakursene av en rekke markedstekniske forhold.

1.3.2 Instrumenter i valutamarkedet

1.3.2.1 Spothandel

Den vanligste transaksjonen i valutamarkedet er spothandel. Med det menes kjøp og salg av valuta for «umiddelbar levering». For de fleste valutapar vil spothandel si at oppgjøret skal finne sted to virkedager etter at handelen ble inngått, men noen valutapar har også oppgjør dagen etter handledag.

1.3.2.2 Terminhandel («Outright»)

Det er også mulig å inngå avtaler om oppgjør på et senere tidspunkt. En slik kontrakt kalles en terminkontrakt. Valutakursen som benyttes i en terminkontrakt kalles terminkursen, som er spotkursen justert for renteforskjellen mellom de to valutaene for den aktuelle løpetiden. Denne

justeringen kalles enten for termintillegg eller terminfradrag, avhengig av om renteforskjellen er positiv eller negativ. Den engelske betegnelsen på slike handler er «outright», noe som indikerer at terminhandel, i motsetning til en bytteavtale, ikke er en avtale som skal reverseres på et senere tidspunkt.

1.3.2.3 Valutaderivater

Med derivater menes avledede instrumenter, det vil si investeringsobjekter som endrer verdi når verdien på et underliggende objekt endres. De mest brukte derivatene i valutamarkedet er valutawapper (valutabytteavtaler) og valutaopsjoner, se boks: [Derivater](#).

Valutawapper benyttes i stor grad som en del av bankenes likviditetsstyring, både i norske kroner og utenlandsk valuta. Bankene vil da motta en valuta mot å gi fra seg en annen valuta for kortere eller lengre tid. Ved oppgjør av terminkontrakten reverseres valutastrømmene. Det er mest omsetning av kontrakter med inntil ett års løpetid. Valutawapper innebærer ingen valutakursrisiko for bankene. Slike avtaler er derfor nyttige for aktører som ønsker å beskytte seg mot valutakursbevegelser.

Valutaopsjoner brukes særlig for å sikre seg mot store uønskede kursutslag, men benyttes også for å ta spekulative posisjoner i valutamarkedet. Valutaopsjoner omsettes i all hovedsak OTC, se boks: [Omsetning av verdipapirer: Børs og OTC](#).

1.3.3 Handelsstruktur og omsetning i valutamarkedet

Banker har tradisjonelt hatt en viktig rolle som prisstillere i valutamarkedet, gjennom å stille bindende kjøps- og salgskurser som aktørene kan handle til. Valutamarkedet var tidligere i stor grad basert på telefonkontakt mellom bankene. Såkalte «voice brokere» var også viktige aktører i markedet og bidro til et velfungerende marked gjennom å formidle priser mellom prisstillerne via faste, åpne telefonlinjer. I dag foregår en betydelig del av valutahandelen på elektroniske handelsplattformer. I senere år har også andre aktører enn banker begynt å opptre som prisstillere i markedet. Dette gjelder for eksempel store finansielle aktører som spesialfond (hedgefond) og andre «High Frequency Traders» (HFT). Slike aktører kan handle i store internasjonale bankers navn via spesielle motpartskoder og på bankenes kredittlinjer, som bankene tar seg betalt for. Slike aktører vil ofte basere valutahandelen på algoritmer.

En algoritme er et dataprogram som benyttes for å stille priser eller ta avgjørelser om investeringer i finansmarkedene. Et eksempel på dette er prisingsalgoritmer som automatisk kvoterer en banks kjøps- og salgskurser opp til et visst volum. Algoritmer kan også programmeres til å dele opp store transaksjoner i mange små handler over et gitt tidsrom for å begrense kursutslagene. I tillegg kan de brukes til å identifisere trender i kursutviklingen eller være programmert til å kjøpe eller selge valuta hvis finansielle nøkkeltall avviker fra forventningene i markedet. EBS («Electronic Broking Service») var den første plattformen som la til rette

for algoritmehandel i spotmarkedet. Algoritmer kan endre priser svært mange ganger i løpet av et sekund. Elektroniske markedsplasser som Refinitiv og EBS har bestemt at handlebare kurser som kvoteres av prisstillere, ikke kan tilbaketrekkes før det er gått en viss tid, for eksempel ett sekund, selv om det ikke blir handlet på prisen. Dette kalles på engelsk «minimum quote life».

1.3.3.1 Elektronisk valutahandel

Elektronisk valutahandel har vokst frem siden Reuters på slutten av 1980-tallet tilbød et elektronisk system hvor bankene kunne be om priser (kurs) på forskjellige valutapar. Etter hvert ble det lansert systemer der bankene kunne legge inn hvor mye de var villige til å kjøpe eller selge til en gitt kurs. I dag heter selskapet Refinitiv, og er en sentral internasjonal handelsplattform for handel i valutakryss som GBP/USD, EUR/GBP, AUD/USD, NZD/USD, USD/CAD, nordiske valutaer (EUR/NOK, EUR/SEK og EUR/DKK) og flere valutaer i fremvoksende økonomier. For å møte konkurransen fra Refinitiv opprettet en rekke internasjonale storbanker i fellesskap «Electronic Broking Services» (EBS) i 1990. EBS er i dag den viktigste plattformen for valutakryssene EUR/USD, USD/JPY, EUR/JPY, USD/CHF og EUR/CHF. Tidligere var markedet hovedsakelig delt mellom Refinitiv og EBS, men det har etter hvert blitt etablert mange forskjellige elektroniske handleplattformer for valuta. Dette er plattformer hvor flere banker stiller priser («multibank») eller plattformer driftet av én enkelt bank («single bank»). De største multibank-plattformene er Refinitiv FXAll, 360T og Currenex. Bloomberg tilbyr også sine kunder mulighet til å handle valuta elektronisk via plattformen FXGO.

For å bidra til standardisering og effektivisering ved utveksling av bekreftelser, betalingsoppdrag og kontoutskrifter mellom finansinstitusjoner ble SWIFT («The Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunications») opprettet i 1973. SWIFT ble opprinnelig etablert av 239 banker fra 15 forskjellige land. I 2022 brukte mer enn 11 000 finansinstitusjoner i over 200 land systemet, og det ble sendt mer enn 8 milliarder meldinger via SWIFT. Hovedkontoret til SWIFT ligger i Brüssel.

1.3.3.2 Omsetningen i norske kroner

Fordi valutamarkedet ikke er en sentralisert markedsplass, er det vanskelig å få en fullstendig oversikt over all aktivitet. Siden 1989 har BIS hvert tredje år gjennomført en global undersøkelse av aktiviteten i valutamarkedet. For mer informasjon, se [BIS' nettsider](#).

Undersøkelsen er omfattende, og da den ble gjennomført i 2022, deltok rundt 1200 finansinstitusjoner i 52 land. Tabell 1.3 viser tall fra undersøkelsen på gjennomsnittlig daglig omsetning i det norske valutamarkedet. Les mer på [Norges Banks nettsider](#). En del av omsetningen er i spotmarkedet, men mesteparten er i terminmarkedet. Det aller meste av omsetningen i terminmarkedet er valutaswapper. En svært liten del av den totale omsetningen er valutaopsjoner og basisswapper.

TABELL 1.3 Gjennomsnittlig daglig omsetning i det norske valutamarkedet i april hvert år. NOK milliarder og prosentvis andel

	1998	2001	2004	2007	2010	2013	2016	2019	2022
Spot	22,5 (33,6%)	31,1 (26,4%)	18,9 (18,9%)	20,8 (10,8%)	13,6 (10,4%)	15,9 (12,8%)	112,0 (33,7%)	13,4 (5,4%)	22,6 (10,4%)
Valutaterminforetninger	44,1 (65,8%)	85,8 (72,8%)	80,7 (80,7%)	170,7 (88,7%)	114,5 (87,2%)	106,7 (85,8%)	219,0 (65,8%)	239,17 (93,1%)	193,94 (88,9%)
- Herav kjøp/salg (outright)	1,2 (1,8%)	3,8 (3,2%)	3,2 (3,2%)	14,5 (7,5%)	10,8 (8,2%)	3,2 (2,6%)	5,4 (1,6%)	4,4 (1,7%)	6,3 (2,9%)
- Herav valutaswapper	42,9 (64,0%)	82,0 (69,6%)	77,5 (77,5%)	156,2 (81,2%)	103,7 (79,0%)	103,5 (83,2%)	213,6 (64,2%)	234,8 (91,4%)	187,6 (86,0%)
Valutabytteavtaler (basisswapper)	-	0,2 (0,1%)	0,1 (0,1%)	0,3 (0,2%)	2,4 (1,8%)	0,9 (0,8%)	0,6 (0,2%)	3,1 (1,2%)	1,1 (0,5%)
Valutaopsjoner	0,4 (0,6%)	0,9 (0,7%)	0,3 (0,3%)	0,7 (0,3%)	0,8 (0,6%)	0,7 (0,6%)	1,0 (0,3%)	0,5 (0,2%)	0,5 (0,2%)
Total	67,0 (100%)	117,9 (100%)	100,0 (100%)	192,5 (100%)	131,4 (100%)	124,3 (100%)	332,7 (100%)	256,9 (100%)	218,2 (100%)

Kilder: BIS og Norges Bank

Tradisjonelt har det i spotmarkedet for norske kroner vært mest omsetning av euro, mens det i valutaswapmarkedet for norske kroner har vært mest omsetning av amerikanske dollar. Dersom en norsk kunde ønsker å kjøpe amerikanske dollar mot norske kroner, vil kundens bankforbindelse trolig først kjøpe euro mot norske kroner. Simultant vil banken selge euro mot amerikanske dollar. Transaksjonen gjennomføres på denne måten fordi det er noe bedre likviditet i disse markedene enn i markedet for amerikanske dollar mot norske kroner. Internasjonalt er det størst spotomsetning av amerikanske dollar, euro og japanske yen mot andre valutaer. I valutaswapmarkedet er amerikanske dollar toneangivende.

1.3.3.3 Referansekurser

I Norge noterte Oslo Børs offisielle valutakurser fra børsen åpnet i 1819 og frem til Norges Bank tok over ansvaret 1. september 2001. Kursnoteringen blir normalt gjort klokken 14:15 hver dag. Kursene er ikke bindende og er kun ment å gi et øyeblikksbilde av valutamarkedet. Fra 1. juli 2016 tok den europeiske sentralbanken (ESB) over ansvaret for kursfastsettelsen. Offentliggjøringen ble da flyttet fra 14:30 til rundt klokken 16:00. Bakgrunnen for dette er at ESB mener at kursene kun er til informasjon og at de ikke ønsker at disse kursene skal benyttes til transaksjonsformål, se [pressemelding fra ESB](#) 7. desember 2015.

Valutakursene beveger seg mye i løpet av en dag, og offisielle kursnoteringer på bestemte tidspunkt er nødvendig for å måle verdien av valutaposisjoner. En mye brukt offisiell kurs er «WM/Refinitiv Fix», som fastsettes hver dag klokken 16 GMT. Denne kursen brukes ofte av internasjonale banker og forvaltere i verdivurdering av porteføljer. For å gjøre det vanskeligere å manipulere kursnoteringen har man også utvidet «vinduet» for kursnoteringen til å måle kursene pluss/minus 2 ½ minutt før og etter noteringstidspunktet. For de fleste valutakryss anvendes

omsetningsdata fra handelsplattformene Refinitiv Matching, EBS og Currenex i kursnoteringen.

1.3.4 Reisevaluta

I dag benytter norske turister i utlandet i stor grad internasjonale debet- eller kredittkort som VISA, Mastercard, Diners eller American Express for å betale for varer og tjenester i utlandet. Det kan likevel være behov for å skaffe seg kontanter i lokal valuta for å betale diverse utgifter. Bankene i Norge har de siste årene redusert muligheten til å kjøpe og selge utenlandske sedler i sine filialer, og henviser isteden publikum til spesielle minibanker der de vanligste valutaene er tilgjengelig. Mye av omsetningen av reisevaluta i Norge foretas av vekslingskontorer i de største byene og på flyplasser og jernbanestasjoner.

1.4 Aksjer

En aksje er en eierandel i en bedrift. Markedsverdien av alle aksjene til en bedrift representerer markedsverdien av egenkapitalen. Aksjemarkedet er et marked for utstedelse av nye aksjer (førstehåndsmarkedet) og omsetning av aksjer (annenhandsmarkedet). Aksjemarkedet fordeler kapital og risiko mellom investorer og bedrifter/prosjekter.

1.4.1 Organisering og finansiering av foretak

En som skal starte en bedrift må selv bidra med egenkapital eller få tilført egenkapital fra andre investorer. Tilstrekkelig med egenkapital er en forutsetning for at både oppstarts- og etablerte bedrifter skal få lån i banker og markeder. Egenkapitalen og eventuelle lån, kalt gjeld eller fremmedkapital, brukes til å finansiere etablering, utvikling, maskiner, varer og annet utstyr som en bedrift trenger i sin daglige virksomhet.

Egenkapital kan tilføres mot at det blir utstedt aksjer eller eierandeler i bedriften. Den vanligste organiseringsformen er aksjeselskap. Aksjonærenes ansvar er da begrenset til den innbetalte aksjekapitalen. Utover dette er ikke aksjonærene ansvarlige for selskapets forpliktelser eller gjeld. Aksjeselskap kan enten være allmennaksjeselskap (ASA) eller vanlig aksjeselskap (AS). De er regulert av henholdsvis allmennaksjeloven og aksjeloven. Lovgivningen tar blant annet sikte på å beskytte selskapenes kreditorer gjennom regler for regnskapsføring, utbyttebetalinger og nedsetting av aksjekapital. AS har krav om minimum 30 000 i aksjekapital og ASA stiller krav om minimum én million kroner i aksjekapital. ASA stiller høyere krav til selskapene fordi det er beregnet på selskaper som har mange aksjonærer og/eller ønsker mulighet til å innhente kapital fra allmennheten. Børsnoterte aksjeselskap må derfor være ASA. Det er krav til kjønnsfordeling i ASA-styret, men i et AS kan en og samme person være selskapets eneste aksjonær, styremedlem og ansatt. Se også [Vedlegg 3: Viktige lover for det finansielle systemet](#).

Det regnskapsmessige overskuddet eller underskuddet fra bedriftens virksomhet tilfaller egenkapitalen. Resultatet påvirker derfor markedsverdien til aksjene. Resultatet skaper også ofte en øvre grense for utbytte

som kan utbetales til eierne av aksjene. Den delen av resultatet som ikke utbetales som utbytte kan anvendes til å nedbetale gjeld eller til å finansiere nye prosjekter. Ved regnskapsmessig underskudd svekkes egenkapitalen og bedriften kan gå konkurs dersom regnskapet viser at egenkapitalen er tapt. Egenkapitaleierne må ved konkurs dele gjenværende verdier etter at alle andre fordringshavere har fått sitt – de har prioritet etter fremmedkapitalen. Derfor er det knyttet større risiko til egenkapitalplasseringer enn til plasseringer i fremmedkapital. Større risiko innebærer at egenkapital bør ha høyere forventet avkastning enn fremmedkapital. Høy egenkapitalandel bedrer en bedrifts mulighet til å overleve perioder med underskudd, og gjør det lettere å tiltrekke seg ny fremmedkapital. Bedrifter som opererer i bransjer med store svingninger i inntjeningen, har normalt høyere egenkapitalandel enn bedrifter i bransjer med stabil inntjening.

1.4.2 Aksjemarkedet

Eiere som har aksjer som finansiell investering vil ofte legge vekt på at det er enkelt å kjøpe og selge aksjer. Av den grunn skjer omsetning av aksjer i ASAer ofte over børs eller på annen regulert markedsplass. De fleste aksjeselskaper er likevel små, har få eiere, er ikke børsnoterte og aksjene omsettes sjelden. Aksjemarkedet transformerer lite likvide investeringer i anlegg, kompetanse og spesialisert produksjonsutstyr til mer likvide plasseringer for investorene. Kjøp eller salg av få aksjer påvirker normalt ikke aksjekursen, men omsetning av store volum på kort tid kan påvirke aksjekursen. Problemer med å gjennomføre transaksjoner av ønsket størrelse uten å påvirke prisene kalles markedslikviditetsrisiko, se boks: [Likviditet](#).

Investorene som gruppe fører en form for løpende kontroll med bedriftens virksomhet. Det skjer indirekte via prisen på nyemisjoner (førstehåndsmarkedet) eller via den løpende priskontrollen i annenhåndsmarkedet (omsetning over børs). For at investorer skal være villige til å kjøpe aksjer, må tegningsprisen/markedsprisen være attraktiv nok til at bedriftens forventede inntjening tilfredsstiller kjøpers krav til avkastning, korrigert for risikoen for at inntjeningen ikke blir som forventet (risikojustert avkastning). Bedrifter/prosjekter med dårlig lønnsomhet eller dårlig ledelse «straffes» med lavere aksjekurser. Spredt eierskap via børs bidrar til at lønnsomhetsvurderingen av prosjekter og ledelse foretas av flere investorer. For at kvaliteten på slike vurderinger skal bli best mulig kreves god informasjon fra bedriftene, eksempelvis periodisk regnskapsrapportering. Børsene og lovgiverne har en viktig oppgave i å sørge for regelverk som medfører at all relevant informasjon om bedriftene blir gjort tilgjengelig for markedsaktørene på en slik måte at alle markedsaktører mottar informasjonen samtidig, se [Vedlegg 1: Regulering av finansmarkeder og markedsplasser](#).

Kostnadene ved å gjøre bedrifter og prosjekter kjent for investorer i aksjemarkedet er betydelige. Små bedrifter/prosjekter har derfor i praksis liten tilgang på kapital direkte fra aksjemarkedet. Som en

alternativ kilde for egenkapital er det oppstått såkalt «crowdfunding» eller folkefinansiering. For mer informasjon om folkefinansiering, se kapittel [2.9.4 Folkefinansiering](#).

Aksjemarkedet tillater investorene å spre (diversifisere) sine investeringer på bedrifter og sektorer og reduserer dermed betydningen av enkeltbedrifters risiko. Samtidig fordeles risikoen slik at de investorene som har størst bæreevne/-vilje, tar mest risiko. Et velfungerende aksjemarked gjør det også enklere for bedriftene å spesialisere seg, siden eierne kan redusere risikoen ved å diversifisere investeringene. Les mer om å diversifisere i boks: [Diversifisering](#) i kapittel 2.

Et effektivt og sikkert system for registrering av eierskap til verdipapirer, en såkalt verdipapirsentral, reduserer kostnadene ved å investere i verdipapirer. Les mer om verdipapirsentraler i kapittel [3.3 Verdipapiroppgjøret \(VPO\)](#).

1.4.3 Størrelsen på det norske aksjemarkedet

Ved utgangen av 2023 var markedsverdien av noterte aksjer registrert i Verdipapirsentralen (VPS) 3914 milliarder kroner. De aller fleste norske aksjeselskaper er verken børsnotert eller registrert i VPS. Oslo Børs ASA er 100 prosent eid av Euronext Nordic Holding AS, og opererer markedsplasser for omsetning av aksjer og egenkapitalbevis (se neste avsnitt), renteprodukter (obligasjoner, sertifikater og statskasseveksler) og aksjederivater. Det er tre markedsplasser for aksjehandel ved Oslo Børs: Oslo Børs, Euronext Expand Oslo og Euronext Growth Oslo. De store selskapene med lang historikk og bred aksjonærbase er notert på Oslo Børs. Euronext Expand (tidligere Oslo Axess) har noe lempeligere vilkår for notering enn Oslo Børs og består av mange unge selskaper. Euronext Growth (tidligere Merkur Market) ble opprettet i 2016 og er rettet mot mindre og mellomstore selskaper, samt store selskaper som ikke ønsker en fullstendig notering på regulert marked. Euronext Growth legger til rette for en raskere opptaksprosess med lempeligere opptakskrav enn på Oslo Børs og Euronext Expand. I mai 2024 var det notert 211 aksjer ved Oslo Børs, mens det var notert 16 aksjer ved Euronext Expand og 107 aksjer ved Euronext Growth.

1.4.3.1 Andre egenkapitalinstrumenter

Egenkapitalbevis er et egenkapitalinstrument som utstedes av sparebanker, se mer i boks: [Utviklingen av den norske banksektoren](#) i kapittel 2. De har klare likhetstrekk med aksjer og behandles skattemessig likt. Forskjellen knytter seg først og fremst til at egenkapitalbevisene ikke eier hele bankens egenkapital og til at det er særlige bestemmelser om sammensetningen av sparebankenes organer. Det er flere sparebanker som har utstedt egenkapitalbevis, hvorav mange også er notert på Oslo Børs. Oslo Børs har en egen egenkapitalbevisindeks (OSEEX) som omfatter alle de børsnoterte egenkapitalbevisene.

Aksjer og egenkapitalbevis er begge egenkapitalinstrumenter. Figur 1.5 viser utviklingen i omsetningen av egenkapitalinstrumenter på Oslo Børs og antall noterte egenkapitalinstrumenter siden 1995.

Verdien av omsetningen er påvirket av kursutviklingen. Dess høyere kursnivå, dess høyere omsetningsverdi, alt annet likt. Introduksjonen av nytt elektronisk handelssystem på Oslo Børs i 1999 muliggjorde handel med aksjer via internett. Dette bidro til betydelig reduksjon i transaksjonskostnadene, særlig for småinvestorer. Antall handler per år og omsetningsverdien steg kraftig frem til den internasjonale finanskrisen i 2008. Antall handler har holdt seg godt oppe også etter dette, muligens påvirket av økt algoritmehandel. Omsetningen har likevel gått ned. Økt konkurranse om omsetning av norske aksjer fra alternative markedsplasser og utenlandske børser kan ha bidratt til utviklingen.

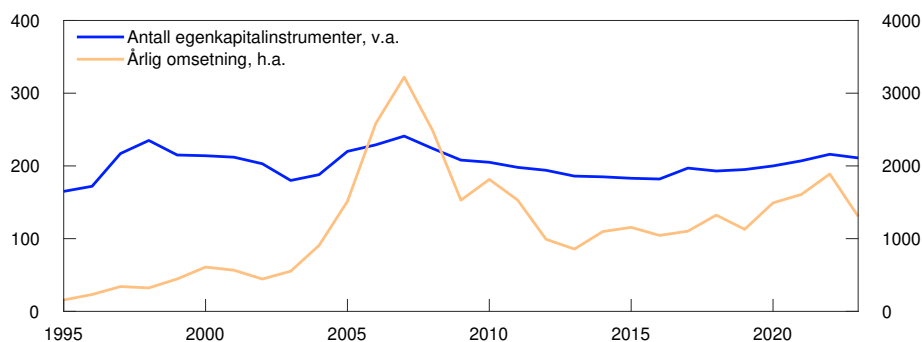
1.4.4 Utstedere

Figur 1.5 viser utviklingen i antall aksjer og egenkapitalbevis notert på Oslo Børs. Antall nye selskaper på Oslo Børs kan være påvirket av konjunktorene. Det kan være lettere å hente egenkapital i markedet når de økonomiske utsiktene er gode. For at et selskap skal kunne børsnoteres, stilles det krav til størrelse, historikk og eierspredning. Et stort antall eiere øker sannsynligheten for at aksjen blir gjenstand for jevnlig børsandel. Den vanligste grunnen til at et selskap tas av Oslo Børs er at det blir kjøpt opp. Dessuten vil selskaper som går konkurs, bli strøket. Enkelte ganger ønsker også de dominerende eierne å ta et selskap av børs. Det er spesielle regler for slik strykning av aksjer fra børs, blant annet for å beskytte minoritetseierens interesser.

Sektorsammensetningen for selskaper notert ved Oslo Børs skiller seg markant fra andre land. Oslo Børs har spesielt mange selskaper i sektorindeksen for energi (omfatter hovedsakelig olje- og offshoreselskaper).

Figur 1.5 Omsetning og antall egenkapitalinstrumenter notert på Oslo Børs

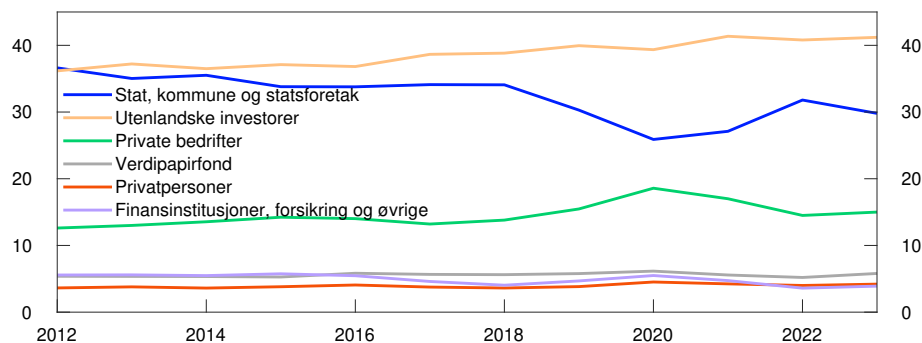
Årlig omsetning i milliarder kroner. Antall egenkapitalpapirer ved årets slutt



Kilde: Oslo Børs

Figur 1.6 Eierandeler i selskaper på Oslo Børs

Ved utgangen av året. Prosent



Kilde: Verdipapirsentralen

1.4.5 Investorer i aksjemarkedet

Utviklingen i eierstrukturen på Oslo Børs de siste årene er vist i figur 1.6. De to største eiergruppene på Oslo Børs er utlendinger og staten, begge med eierandeler på over 30 prosent. Den tredje største eiergruppen er andre bedrifter. Norske privatpersoner eier en liten andel av egenkapitalinstrumentene på Oslo Børs.

1.4.6 Aksjeindekser på Oslo Børs

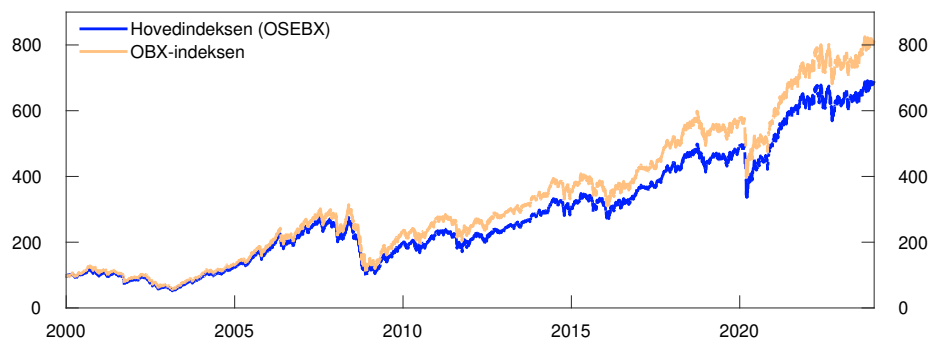
For å måle verdiutviklingen i aksjemarkedet og i ulike sektorer av aksjemarkedet blir det utarbeidet ulike aksjeindekser. De mest brukte aksjeindeksene er såkalte prisindekser og totalavkastningsindekser. Både kursendring og mottatt utbytte inngår i beregningen av totalavkastningsindekser, og de ulike aksjenes vekter i indeksen endrer seg daglig basert på kursutviklingen. Prisindekser er tilsvarende, men mottatt utbytte er ikke inkludert. Aksjeindekser forenkler sammenligningen av avkastningen i aksjemarkedet med avkastningen på alternative plasseringer som obligasjoner og bankinnskudd.

Oslo Børs Hovedindeks (OSEBX) er en indeks som inneholder et representativt utvalg av alle aksjer notert på Oslo Børs. Ved sammensetningen tas det hensyn til både aksjeomsetning og spredning på industrigrupper. Oslo Børs reviderer indeksen halvårlig og gjennomfører endringer i mars og september hvert år. Aksjevektene i OSEBX er friflytjustert. Det innebærer at aksjer som ikke er forventet å bli omsatt, som statlige eierandeler og strategiske eierandeler til aksjonærer med kontrollerende innflytelse, ikke regnes med ved vektingen av aksjer i indeksen.

OBX-indeksen består av de 25 mest omsatte aksjene på Oslo Børs. Sammensetningen av aksjer i indeksen blir revidert halvårlig. Et formål med OBX-indeksen er at den skal være en indeks bestående av lett omsettelige aksjer som på en god måte gjenspeiler aksjemarkedet på Oslo Børs. OBX-indeksen tjener som underliggende for handel med børsnoterte derivater (opsjoner og futures) på Oslo Børs, se boks: [Derivater](#). Ved derivathandel er det viktig at det er mulig å handle de ulike

Figur 1.7 Verdiutviklingen i det norske aksjemarkedet

Indeks. 31. desember 1999 = 100



Kilder: Bloomberg og Thomson Reuters Eikon

komponentene av aksjeindeksen (underliggende). Figur 1.7 viser akkumulert totalavkastning i OSEBX og OBX-indeksen. Figuren viser at siden 2000 har avkastningen til de 25 mest omsatte aksjene vært noe høyere enn for en bredere sammensatt indeks.

1.4.7 Aksjerelaterte derivater

Egenskaper ved ulike typer derivater er forklart i boks: [Derivater](#). Børsomsatte derivater er standardiserte med hensyn til det underliggende objektet og leveringsbetingelser. Ved Oslo Børs handles det opsjoner og futures på OBX-indeksen, og opsjoner, futures og forwards på de mest likvide aksjene. Børsnoterte derivater gjøres opp via en avregnings-sentral som fungerer som felles sentral motpart for både kjøper og selger, se kapittel [3.3 Verdipapiroppgjøret \(VPO\)](#).

To mye brukte nøkkeltall for aktiviteten i derivatmarkedet er antall omsatte kontrakter og verdien av disse kontraktene. Årlig antall kontrakter for de standardiserte derivatene ved Oslo Børs steg mye i perioden 2002–2008, men har siden avtatt noe på grunn av nedgang i antall indeksderivater.

Oslo Børs har også en markeds plass for ikke-standardiserte aksje-derivater, kalt TM- eller OTC-derivater (TM = «Tailor Made», OTC = «Over-The-Counter»). Her blir partene selv enige om underliggende instrumenter, innløsningskurs, bortfallsdag og håndtering av selskaps-hendelser. Mye av handelen med OTC-derivater foregår utenfor Oslo Børs.

2. Finansforetak

53	2.1 Norges Banks balanse og det finansielle systemet
55	2.2 Finanskonsern
55	2.3 Banker
70	2.4 Kredittforetak
72	2.5 Statlige låneordninger
73	2.6 Forsikringsforetak
78	2.7 Pensjonskasser
79	2.8 Verdipapirfond
83	2.9 Andre finansforetak



2. Finansforetak

Finansforetak fungerer som mellomledd mellom de ulike aktørene i økonomien. Hovedoppgavene er å gjøre det mulig for bedrifter og privatpersoner å ta opp lån og plassere sparing, gjennomføre betalinger, håndtere kontanter og vurdere, omfordele og prise risiko. Finansforetakenes rolle i penge- og kapitalmarkedene er omtalt i kapittel [1. Finansmarkedene](#). Finansforetaksloven regulerer hvilke foretak som kan etablere seg som finansforetak, se [Vedlegg 3: Viktige lover for det finansielle systemet](#).

Norges Bank er sentralbanken i Norge og kapittel [2.1 Norges Banks balanse og det finansielle systemet](#) gir en oversikt over de viktigste oppgavene til Norges Bank. Bankene er den største og viktigste gruppen finansforetak. De har enerett til å ta imot innskudd fra allmennheten og står for størstedelen av utlånene. Bankene er betydelige aktører i betalingssystemet ved at innskudd benyttes som betalingsmiddel ved siden av kontanter. Privatpersoner og bedrifter har konto i en bank for å kunne motta eller betale lønninger og regninger. Bankene låner også ut penger til privatpersoner og bedrifter. Bankenes rolle og virksomhet omtales nærmere i kapittel [2.3 Banker](#). Kredittforetakene kan også låne ut penger, men de kan ikke ta imot innskudd, se kapittel [2.4 Kredittforetak](#).

Finansforetaksloven

[Finansforetaksloven](#) skal bidra til finansiell stabilitet, herunder at finansforetak virker på en hensiktsmessig og betryggende måte. Loven stiller blant annet krav til hvordan finansforetak skal etableres, drives, krisehåndteres og avvikles. Som finansforetak regnes foretak som driver virksomhet som:

- bank
- kredittforetak
- finansieringsforetak
- forsikringsforetak
- pensjonsforetak
- holdingforetak i finanskonsern

Som finansforetak regnes også foretak som er gitt tillatelse til å drive virksomhet som betalingsforetak eller e-pengeforetak, når ikke annet følger av bestemmelse gitt i eller i medhold med loven.

Loven omfatter ikke verdipapirforetak, forvaltningsselskap for verdipapirfond, statsbanker, offentlige fond og Norges Bank. Noen av disse vil likevel bli omtalt i dette kapitlet.

TABELL 2.1 Ulike typer finansforetak i Norge. Per 31. desember 2023

	Antall	Utlån (mrd. kr) ¹	Forvaltningskapital (mrd. kr)	Forvaltningskapital (i prosent av BNP)
Banker (ekskl. filialer av utenlandske banker)	106	2 533	5 387	105%
Filialer av utenlandske banker	17	915	1 981	39 %
Kredittforetak (inkl. filialer av utenlandske foretak)	29	2 448	2 826	55%
Finansieringsforetak (inkl. filialer av utenlandske selskaper)	40	203	242	5%
Statlige låneinstitutter	3	450	463	9%
Livsforsikringsforetak (ekskl. filialer av utenlandske selskaper)	10	121	2 243	44%
Skadeforsikringsforetak (ekskl. filialer av utenlandske selskaper)	49	2	244	5%
	Mrd. kr			
Utestående innenlandsk obligasjons- og sertifikatgjeld	3 076			
Utstedt av offentlig sektor og statlig eide selskaper	972			
Utstedt av banker	390			
Utstedt av andre finansinstitusjoner	920			
Utstedt av andre private foretak	306			
Utstedt av utenlandske aktører	485			
BNP Norge (2023)	5 129			
BNP Fastlands-Norge (2023)	3 857			

¹ Utlån kun til publikum, det vil si at utenlandske låntakere ikke er medregnet

Kilder: Finanstilsynet, Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

De har tatt over mye av boligfinansieringen etter at det i 2007 ble tillatt å etablere en ny type kredittforetak som utsteder obligasjoner med fortrinnsrett (OMF). Forsikringsforetakene tilbyr livsforsikring, skadeforsikring og kredittforsikring, se kapittel [2.6 Forsikringsforetak](#). Sammen med pensjonskasser formidler de sparing i tillegg til at de tilbyr risikostyring, se kapittel [2.7 Pensjonskasser](#).

Tabell 2.1 gir en oversikt over størrelsen til de ulike typene finansforetak i Norge.

2.1 Norges Banks balanse og det finansielle systemet

Hovedpostene på Norges Banks balanse er presentert i tabell 2.2. På aktivasiden er fordringer i kroner og i valuta. På passivasiden er det sentralbankpenger i form av innskudd og sedler og mynt, i tillegg til egen-

TABELL 2.2 Norges Banks balanse

Aktiva	Passiva
Utlån til banker Fordringer på IMF Valutareserver	Innskudd fra banker Innskudd fra IMF Statens kontoinnskudd Sedler og mynt Egenkapital
SPU	Statens innskudd SPU

kapital. Mange av Norges Banks hovedoppgaver er knyttet til endringer på balansen.

Norges Bank er bankenes bank. I praksis betyr dette at bankene har konto i sentralbanken og gjør opp betalinger seg imellom ved å overføre penger mellom kontoene sine i Norges Bank, se boks: [Likviditet](#) i kapittel 1. Norges Bank utøver pengepolitikken og fastsetter renten på bankenes innskudd i Norges Bank. Denne renten danner grunnlaget for rentenivået i Norge, se boks: [Norges Banks likviditetsstyring og overnattenrenten](#) i kapittel 1. Bankene kan også låne i Norges Bank. Sentralbanken er dessuten långiver i siste instans, noe som betyr at den har ansvar for at solvente banker har tilstrekkelig likviditet også i en krisesituasjon, og skal om nødvendig gi særskilte lån (S-lån). Norges Bank krever sikkerhet for alle typer utlån, og tar ikke kredittrisiko. Norges Bank bestemmer nivået på de tidsvarierende kapitalkravene til bankene, og gir råd om nivået på kapitalkrav knyttet til bankenes systemrisiko.

Norges Bank er dessuten statens bank, noe som betyr at staten har sin konsernkonto eller brukskonto i Norges Bank. Aktivasiden på balansen til Norges Bank omfatter i tillegg til eiendeler knyttet til mer tradisjonell sentralbankvirksomhet også beholdningen av verdipapirer i Statens Petroleumsfond Utland (SPU). Motstykket til denne beholdningen av utenlandske verdipapirer er statens sparekonto i Norges Bank (SPU-innskudd). Norges Bank gjør også virksomhet på vegne av staten som ikke gjenspeiles i balansen, ved at sentralbanken legger til rette for statens opplåning ved utleggelse av statsobligasjoner og stats-sertifikater, se kapittel [1.2.2.1 Staten](#).

Norges Bank har det operative ansvaret for at betalinger kan gjennomføres i Norge, se kapittel [3. Finansiell infrastruktur](#). Norges Bank har enerett på å utstede kontanter og sørger for å tilby den mengde kontanter som etterspørres av publikum. Det gjør den i samarbeid med private aktører. Gjennomføringen av betalingsoppgjøret mellom de bankene som har konto (sentralbankreserver) i Norges Bank skjer i Norges Bank Oppgjørssystem (NBO). Dette betalingsoppgjøret er en forutsetning for at alle andre betalinger i norske kroner i samfunnet kan gjennomføres.

Formålet med virksomheten til Norges Bank er ikke å sikre høyest mulig avkastning på egenkapitalen. Norges Bank skal i stedet ivareta de oppgavene den har fått i [sentralbankloven](#), og gitt dette forvalte egenkapitalen best mulig slik at avkastningen som føres tilbake til staten som eier blir størst mulig. Staten får som eier av Norges Bank overført overskudd fra sentralbanken etter nærmere bestemte regler. Norges Bank tar på grunn av sine oppgaver for samfunnet finansiell risiko. For eksempel tar sentralbanken mye valutarisiko, gjennom forvaltningen av valuta-reserver. Om nødvendig kan staten tilføre sentralbanken mer egenkapital.

TABELL 2.3 Største nordiske finanskonsern med virksomhet i Norge. Etter markedsverdi. Per 31. desember 2023

Finanskonsern	Hovedvirksomhet
Nordea	Bankdominert
DNB	Bankdominert
SEB	Bankdominert
Danske Bank	Bankdominert
Swedbank	Bankdominert
Sampo	Forsikringsdominert
Handelsbanken	Bankdominert
Tryg	Forsikringsdominert

Kilde: SNL Financial / S&P MI 1

2.2 Finanskonsern

Flere typer finansforetak kan være samlet i ett finanskonsern. Det har over tid vært en utvikling mot mer konserndannelse på tvers av ulike typer finansforetak (horisontal integrasjon).

Finanskonsern gjør det lettere å gi et komplett tilbud av produkter og tjenester, og utnytte stordriftsfordeler innen blant annet IT og markedsføring. Gjennom såkalt kryssalg, der foretakene i konsernet markedsfører og selger hverandres produkter og tjenester, kan inntjeningen økes. Alliansedannelser mellom sparebankene kan bidra i samme retning. Flere allianser driver felles ikke-bankvirksomhet for de ulike medlemsbankene. De enkelte sparebankene er gjerne for små til hver for seg å opprette egne finanskonsern for å drive forsikringsvirksomhet, kapitalforvaltning og liknende. Gjennom felles finanskonsern, som for eksempel SpareBank 1-alliansen, kan de tilby disse tjenestene.

Tabell 2.3 gir en oversikt over de åtte største finanskonsernene i Norge og deres hovedvirksomhet. Av disse er seks bankdominerte, mens de resterende er forsikringsdominerte.

DNB, SpareBank 1-alliansen, KLP, Storebrand og Eikagruppen er de største norskeide finanskonsernene. De tilbyr de fleste typer finansielle tjenester. DNB, SpareBank 1-alliansen og Eika-gruppen er bankdominerte, mens de to andre er forsikringsdominerte.

2.3 Banker

Banker tilbyr en rekke produkter og tjenester til aktørene i økonomien. Bankene gir kortsiktige og langsiktige lån. De skiller seg fra andre typer finansforetak ved at de har enerett til å opprette og motta innskudd fra allmennheten. Innskudd er den enkleste og den vanligste spareformen for husholdningene, i tillegg til at det er det viktigste betalingsmiddelet.

Forbrukslån

Forbrukslån er kredittkortgjeld og annen usikret gjeld. Forbrukslån inklusive rentebærende kredittkortgjeld til norske husholdninger utgjør om lag 3 prosent av husholdningenes samlede lån. Tilbydere av kredittkort tilbyr gjerne kreditt med en rentefri periode på f.eks. én måned. Rentebærende kredittkortlån utgjør litt over 30 prosent av forbrukslån slik det er definert her. Renten på forbrukslån er som oftest mye høyere enn på pantesikrede lån. Det gir banker og finansieringsforetak høyere marginer, og det kan det være behov for da forbrukslån har betydelig høyere forventet mislighold og tap enn andre typer lån til privatpersoner. For å gjøre utlånerne bedre rustet til å tåle tap er det høyere risikovekter for forbrukslån enn for lån med lavere risiko, som for eksempel boliglån. Høyere risikovekter gir høyere kapitalkrav. Les mer i [Vedlegg 2: Regulering av kapital og likviditet](#).

Etter finanskrisen (2008/09) kom det flere nye tilbydere av forbrukslån, og markedsveksten var i stor grad knyttet til relativt nye aktører. De spesialiserte forbrukslånbankene har i all hovedsak finansiert utlån og rask vekst gjennom tilsvarende vekst i innskudd. Forbrukslånbankene tiltrekker seg innskudd gjennom å tilby markant høyere innskuddsrente enn andre banker. Kombinasjon av høy rente og innskudd som i stor grad er garantert av Bankenes sikringsfond gjør forbrukslånbanker attraktive for innskytere.

For å bedre markedet for forbrukskreditt og styrke forbrukernes posisjon har myndighetene innført flere tiltak. Det er fastsatt en forskrift om fakturering av kredittkortgjeld og en forskrift om markedsføring av forbrukslån. I tillegg har Stortinget vedtatt lov om gjeldsinformasjon. Loven styrker finansforetakenes mulighet til å gjøre en bedre kredittvurdering ved at nye kreditorer får oversikt over eksisterende gjeld, gjennom bl.a. egne gjeldsregistre for usikret gjeld. Finansdepartementet fastsatte i 2019 forskrift med krav til bankenes utlånspraksis for forbrukslån, basert på tidligere retningslinjer. I 2021 ble boliglånsforskriften og forbrukslånsforskriften erstattet av en ny, felles låneforskrift for alle personlån.

Banker tilbyr mange forskjellige innskuddsprodukter, som blant annet varierer med rentevilkår og ulike begrensninger på uttak. Ulike typer kontoer kan være vanlig brukerkonto eller lønnskonto, sparekonto eller høyrentekonto og Boligsparing for ungdom (BSU). Innskudd kan trekkes ut som kontanter i minibanker, i butikker og i bankfilialer, eller brukes direkte i betalinger ved betalingskort eller overføringer via nettbank eller mobil. Utbredelsen av PCer og smarttelefoner har økt bruken av nettbank og mobilbank og ført til færre bankfilialer og minibanker i Norge. For mer omtale av bankenes rolle i betalingsformidlingen, se kapittel [3. Finansiell infrastruktur](#).

Bankene tilbyr flere typer utlån, som for eksempel boliglån, næringslån og forbrukslån. Lånene kan variere etter type rente (fast eller flytende), bindingstid, valutasort og tilbakebetalingsform (annuitets- eller serielån). Avdragsfrie lån, ofte i form av rammelån der låntakeren får tildelt en låneramme, har også etablert seg som et alternativ til nedbetalingslån, spesielt blant eldre låntakere.¹ Låntaker kan da fritt betale tilbake eller låne mer innenfor lånerammen. [Utlånsforskriften](#) setter grensen for nye rammelån til maksimum 60 prosent av boligens verdi. Låntakeren betaler

¹ Se [Boliglånsundersøkelsen 2023](#), Finanstilsynet.

Utviklingen av den norske banksektoren

Norske banker klassifiseres enten som forretnings- eller sparebanker. En forretningsbank kan bare stiftes som aksjeselskap (eller allmennaksjeselskap). En sparebank kan derimot ikke stiftes som aksjeselskap. Sparebanker har tradisjonelt vært organisert som selveiende stiftelser, der egenkapitalen i all hovedsak har bestått av tidligere års tilbakeholdte overskudd. Sparebanker er forventet, men ikke legalt forpliktet til, å støtte lokalsamfunnet ved å tilby pålitelige banktjenester og ved å benytte deler av overskuddet til å støtte lokale aktiviteter.

Fra rundt 600 sparebanker i 1960 har antallet sunket til litt over 80. Mens forretningsbankene gikk i retning av å bli mer landsomfattende, vokste distriktssparebankene frem. Større enheter innen sparebankvesenet ble med endringer i bosettings- og næringsstrukturen nødvendig for å kunne utgjøre et fullstendig alternativ til forretningsbankene. Etter bankkrisen rundt 1990 var drøyt 70 prosent av sparebankenes forvaltningskapital samlet i de ti største sparebankene.

Fra slutten av 1980-tallet fikk sparebanker som ønsket det, adgang til å hente inn ekstern egenkapital i markedet. Det var nødvendig for at de skulle kunne ta del i den samme utlånsveksten som forretningsbankene. Disse egenkapitalinstrumentene heter i dag egenkapitalbevis. Se kapittel [1.4.3.1 Andre egenkapitalinstrumenter](#).

Allianser i sparebanknæringen utviklet seg utover 1990-tallet. SpareBank 1-gruppen ble etablert i 1996, mens Eika-gruppen (Terra-gruppen mellom 2000 og 2013) ble etablert i 1997. Tanken bak alliansedannelsene var felles produktselskaper for ikke-bankvirksomhet, samtidig som selve bankvirksomheten ble drevet videre i de individuelle bankene.

I 1985 fikk utenlandskeide banker mulighet til å drive bankvirksomhet i Norge. Det var starten for datterbanker og filialer av utenlandske banker som senere har blitt viktige aktører i det norske bankmarkedet. Slutten av 1980-tallet og 1990-tallet var preget av fusjoner mellom norske banker og utenlandske oppkjøp. De utenlandske oppkjøpene førte til at norske forretningsbankers markedsandel falt betydelig.

Les mer om utviklingen av banksektoren i Norge i Norges Bank (2015) «[Norges Banks rolle på finanssektorområdet i perioden 1945–2013, med særlig vekt på finansiell stabilitet](#)», *Skriftserie* 48/2015. For en fullstendig oversikt over de ulike typer banker i Norge, se [Finanstilsynets virksomhetsregister](#). For en dokumentasjon av historiske utviklingstrekk, se Norges Bank (2022) "[Historical Monetary and Financial Statistics for Norway](#)", *Occasional Papers* No. 57.

bare rente på det beløpet som til enhver tid er trukket av lånerammen. Videre kan banker veksle valuta og bidra med finansiell rådgivning. Noen banker velger bare å tilby et begrenset utvalg av lån eller tjenester, for eksempel banker som spesialiserer seg på forbrukslån. Se boks: [Forbrukslån](#) og «[Ny vekst i forbruksgjelden](#)», *Bankplassen blogg*, 11. mars 2024.

Norske banker klassifiseres enten som sparebanker eller forretningsbanker, men denne distinksjonen har blitt mindre viktig over tid. Hovedforskjellen mellom forretnings- og sparebanker er knyttet til eierstrukturen og ikke hvilke tjenester de tilbyr kundene. Se også boks: [Utviklingen av den norske banksektoren](#).

Skape penger

Penger er definert som alminnelig godtatt betalingsmiddel. Se boks: [Hva er penger?](#) i innledningen og boks: [Pengemengdebegreper](#) for en nærmere og mer presis beskrivelse av penger.

Bankene skaper penger når de gir et nytt lån til en kunde. Et nytt lån øker kundens innskuddskonto med tilsvarende beløp. Kundeinnskudd er penger. Kunden kan deretter velge å benytte innskuddet til for eksempel å betale for en bil. Innskuddet blir da flyttet over til bilforretningen som enten kan ha konto i samme bank eller i en annen bank. I førstnevnte tilfelle vil innskuddet forbli i den samme banken. I sistnevnte tilfelle vil innskuddet bli flyttet over til en annen bank, men forbli i banksystemet. For banksystemet som helhet vil alltid nye utlån skape innskudd, ofte kalt kontopenger. Det skapes også penger hvis banksystemet kjøper verdipapirer fra husholdninger og bedrifter. Da får selgerne av verdipapirer penger på konto i betaling for verdipapirene.

Når kunden nedbetaler lån, vil kundens innskudd i banken bli redusert tilsvarende og penger «forsvinner». Det samme skjer dersom bankene utsteder obligasjoner som kjøpes av personer og bedrifter. Når det betales for obligasjonene trekkes innskuddene ned. Betaling av skatter og avgifter til staten (men ikke til kommunene) reduserer også pengemengden. Disse innbetalingene ender opp i statens innskudd i Norges Bank som ikke er med i pengemengden. Personers og bedrifters uttak av kontanter reduserer innskuddene, men ikke pengemengden. Les mer i Norges Bank (2013) «[Om pengemengden](#)», Staff Memo 14/2013.

Hvor mye bankene låner ut avhenger av hvilke lønnsomme utlånsmuligheter de har. Det påvirkes blant annet av nivået på finansieringskostnader, myndighetskrav og låntakernes tilbakebetalingsevne. Deretter vil utlånsvolumene bestemme hvor mye bankinnskudd som blir skapt i hele banksystemet. Men det må samtidig være slik at husholdninger og bedrifter ønsker å holde innskuddene til den innskuddsrenten som tilbys, og bankene kan ønske å legge ut obligasjoner for å erstatte innskuddsfinansiering i stedet for å øke innskuddsrenten. Banker må samtidig sørge for at de har nok sentralbankreserver eller andre likvide eiendeler for å gjennomføre betalinger til andre banker (finansieringslikviditet) og møte myndighetenes krav til blant annet kapital og likviditet. For en oversikt over norske bankers finansiering, se kapittel [2.3.3 Bankenes eiendeler og finansiering](#).

«[Money in the modern economy: an introduction](#)» i Bank of England Quarterly Bulletin 2014 Q1 gir en mer utfyllende beskrivelser av hvordan penger skapes. Se også: [Hvordan skapes penger?](#) Bankplassen blogg, 4. januar 2019, og Norges Bank (2022) «[Increased growth in broad money after the outbreak of Covid 19](#)», Staff Memo 10/2022.

2.3.1 Bankenes oppgaver

2.3.1.1 Gi aktørene i økonomien muligheter til å låne og spare

Bankene har en viktig rolle i å være bindeledd mellom de som ønsker å spare penger og de som ønsker å låne penger. Sparerne plasserer sine penger på en innskuddskonto med en viss avkastning i form av rente. Pengene kan disponeres når innskyter trenger dem. Bankene kanaliserte mange små og likvide innskudd til færre og stort sett større og langvarige utlån.² Bankene er imidlertid ikke avhengig av nye innskudd for å yte lån til en ny kunde. I det bankene innvilger et nytt lån, skaper de penger, se boks: [Skape penger](#).

² Se Holden, Steinar (2016), *Makroøkonomi*. Cappelen Damm, for en mer utfyllende og pedagogisk fremstilling.

Pengemengdebegreper

Pengeutstedende sektor består av Norges Bank, banker og kredittforetak.

Pengeholdende sektor er husholdninger, ikke-finansielle foretak (bedrifter), kommuneforvaltningen og andre finansielle foretak enn banker og kredittforetak. Utenlandsk sektor og staten er ikke med.

Pengemengden deles inn i:

- *Basispengemengden (M0)* er summen av norske sedler og mynt i omløp, samt bankenes, kredittforetakenes og øvrige pengeholdende sektors innskudd i Norges Bank. Innskuddene i Norges Bank består i all hovedsak av bankenes sentralbankreserver, se boks: Likviditet i kapittel 1. Pengeutstedende sektor er Norges Bank.
- *Det smale pengemengdebegrepet (M1)* er summen av M0 og pengeholdende sektors innestående på transaksjonskontoer i norske kroner og utenlandsk valuta i banker i Norge. Bankinnskudd på transaksjonskontoer omfatter innskudd som kan frigjøres for betaling og uttak over natten uten at det påløper andre kostnader enn vanlige transaksjonsgebyrer.
- *Publikums likviditet (M2)* er summen av M1 og pengeholdende sektors innskudd i norske kroner og utenlandsk valuta i banker i Norge på kontoer med oppsigelsesfrist opp til tre måneder og/eller avtalt løpetid opp til to år.
- *Det brede pengemengdebegrepet (M3)* er summen av M2 og pengeholdende sektors beholdning av gjenkjøpsavtaler, unntatt oppgjørssentralers beholdninger, samt sertifikater og obligasjoner med løpetid inntil to år utstedt av pengeutstedende sektor. M2 utgjør om lag 99 prosent av M3.

Statistisk sentralbyrå utgir statistikk for både [kredittaggregater](#) og [pengemengdeaggregater](#). Måten pengemengden defineres på har blitt litt justert over tid og det er omtalt i Høstmark, Mathiesen, Pedersen og Østensen (2016): «[Omlegging av pengemengdestatistikken](#)», Notater 2016/09, og Tangen (red.) (2019): «[Omlegging av indikatorene for penger og kreditt](#)», Notater 2019/09, begge utgitt av statistisk sentralbyrå. Se også Norges Bank (2013) «[Om pengemengden](#)», Staff Memo 14/2013.

Bankene gjør en vurdering av sannsynligheten for at låntaker misligholder lånet. Dersom låntaker ikke betaler, må banken ta tapet. Bankene har stordriftsfordeler ved innhenting og behandling av informasjon, kredittvurdering og kredittoppfølging, samt utforming av lånekontrakter. Bankene kan også få tilgang til konfidensiell informasjon om eksisterende og potensielle kunder. Personnummer, inntekt og grad av arbeidsførhet mv. er informasjon som er viktig for å etablere kontrakter, men som kundene på grunn av informasjonens art kan være lite villige til å gi til en «vilkårlig» leverandør. Kostnader ved å hente inn og fremskaffe informasjon gjør at de fleste privatpersoner og små og mellomstore bedrifter vil låne i banker og ikke direkte i obligasjonsmarkedet, se kapittel [1.2.2.4 Ikke-finansielle foretak \(bedrifter\)](#). Som betaling for lån og andre tjenester tar bankene gebyrer og renter. Bankene betaler lavere rente på innskudd enn renten de mottar på utlån. Differansen kalles rentemargin.



Låntaker kan ha et stort og umiddelbart behov for kapital, for eksempel til kjøp av bolig eller produksjonsutstyr. Inntektene, som skal gå til tilbakebetaling av lånet, er derimot spredt over flere år. Låntakeren har da behov for et lån med lang løpetid. Spareren kan derimot foretrekke å ha umiddelbar tilgang til sine midler. Bankene bidrar til å dekke låntakers og sparerens behov ved å tilby låntakerne lån med lang løpetid, samtidig som de lover sparerne umiddelbar tilgang til sparepengene sine. Omgjøringen av innskudd med kort løpetid til utlån med lang løpetid kalles løpetidstransformasjon, se figur 2.1. Hovedårsaken til at bankene kan gjøre dette, er at innskuddene samlet sett har vist seg å være nokså stabile. Gjennom statistiske beregninger kan bankene forutsi hvor mye de normalt må regne med å ha disponibelt for utbetaling til innskyterne. Bankene har også innskudd og låneadgang i sentralbanken. Det hjelper dem å håndtere svingninger i kundeinnskuddene. Det kan likevel oppstå situasjoner med usikkerhet om hvor solid en bank er, som fører til at mange innskytere ønsker å trekke ut midlene sine samtidig. Det kalles «bank run». For å forhindre dette har vi en innskuddsgarantiordning som skal sikre småsparerens midler selv om banken får problemer. Sikringsordningen i Norge dekker i dag innskudd på inntil to millioner kroner per innskyter per bank, se også kapittel [2.3.7 Innskuddsgaranti i Norge](#).

Bankene foretar også løpetidstransformasjon når de tar opp lån i markedet som har kortere løpetid enn utlånene. Lån med kort løpetid har normalt lavere rente enn lån med lang løpetid. Bankene vil derfor tjene mer når de velger finansiering med kort fremfor lang løpetid. Bankene kan endre forfallsstrukturen på markedsfinansieringen slik at løpetiden på finansieringen i større grad tilpasses løpetiden på utlånene. Det reduserer løpetidstransformasjonen, som også reduserer refinansieringsrisikoen, se boks: [Risikoer i det finansielle systemet](#) i innledningen.

Finansmarkedene bidrar også til løpetidstransformasjon, se kapittel [1.2 Obligasjonsmarkedet](#) og kapittel [1.4 Aksjer](#).

2.3.1.2 Vurdering av risiko

I et velfungerende kredittmarked vil bankenes vurdering av de enkelte investeringsprosjekter, samt av låntakerne og sikkerhetene som stilles, bidra til at sparemidlene kanaliseres til investeringsprosjekter som har tilstrekkelig god lønnsomhet. Det vil si at lån med antatt høy risiko (for eksempel forbrukslån uten sikkerhet) får høyere pris eller rente enn lån med lav risiko. Dersom låntaker tilbyr långiver sikkerhet, for eksempel pant i bolig, blir tapsrisikoen for långiver mindre og lånerenten lavere.

Bankene og deres OMF-kredittforetak (se kapittel [2.4.1 OMF-kredittforetak](#)) har lang erfaring i å vurdere låntakernes risiko. De kjenner ofte kundene og bruker denne informasjonen og kredittrisikoevner til å kvantifisere og prisse risikoen knyttet til hvert enkelt lån. Bankene reduserer også risikoen knyttet til utlån ved at de gir mange små lån til ulike kunder (diversifisering). Risikoen bankene tar, blir fulgt opp av eiere, bankenes långivere og tilsynsmyndigheter. Dette reduserer sannsynligheten for at de påtar seg en risiko som er større enn bæreevnen.

2.3.1.3 Gjennomføre betalinger

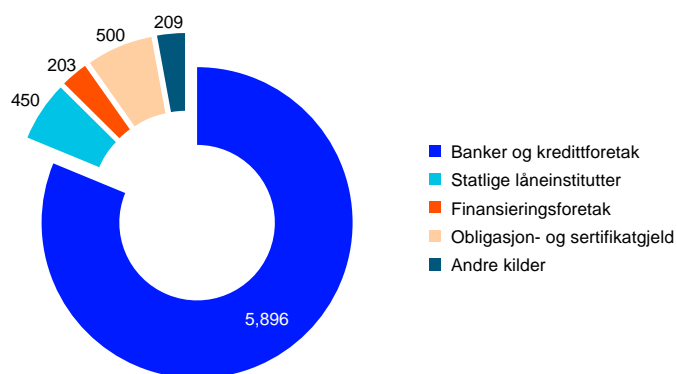
Bankene er sentrale aktører i betalingssystemet. Alle betalinger som blir gjort i norske kroner, gjøres i siste instans opp mellom bankene i Norges Banks oppgjørssystem (NBO), se kapittel [3. Finansiell infrastruktur](#). Som hovedregel kan bare banker ha konto i Norges Bank. Etter nærmere vurdering, og til vilkår fastsatt av Norges Bank, kan også andre finansielle foretak med hovedsete i en EØS-stat få tilgang til konto i Norges Bank.

2.3.2 Strukturen i den norske banksektoren

Banker og kredittforetak står for rundt 80 prosent av samlet innenlandsk kreditt til norske husholdninger og bedrifter, se figur 2.2. Det er en langt større andel av samlet kreditt enn for eksempel i USA, hvor obligasjonsmarkedet spiller en viktigere rolle. Norske husholdninger låner nesten utelukkende gjennom banker og kredittforetak, mens norske bedrifter låner for det meste i banker og en del i obligasjonsmarkedet.

Figur 2.2 Kreditt til publikum etter kilder

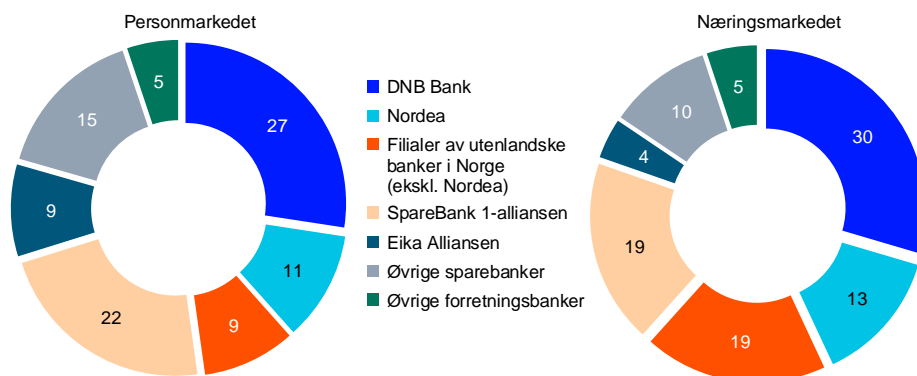
Brutto innenlandsgjeld. Milliarder kroner. Per 31. desember 2023



Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 2.3 Markedsandeler på utlån

Prosent av samlede utlån i markedet. Per 31. desember 2023



Kilde: Norges Bank

Den norske banksektoren er kjennetegnet av mange banker, men forholdsvis høy konsentrasjon. Den største banken, DNB, har en markedsandel av utlån på omtrent 30 prosent i både person- og næringsmarkedet, se figur 2.3. Sammenlignet med andre europeiske land er ikke banksektoren i Norge spesielt stor i forhold til samlet verdiskaping, se Norges Bank (2018): [«En internasjonal sammenligning av norsk banksektor»](#), Staff Memo 9/2018.

Det norske bankmarkedet er dominert av norskeide banker. De øvrige bankene er datterbanker og filialer av utenlandske banker. Datterbanker er eid av en utenlandsk bank, men er egne norske juridiske enheter som reguleres på linje med øvrige norske banker. Utenlandskeide filialer er derimot ikke egne juridiske enheter og reguleres fra hjemlandet. Nordiske banker er dominerende blant de utenlandske bankene i Norge, men Santander Consumer Bank (datterbank av den spanske banken Banco Santander) er også stor.

Utenlandske banker har høyere markedsandel i næringsmarkedet enn i personmarkedet. Siden årtusenskiftet har utenlandskeide datterbanker og filialer økt sine markedsandeler i Norge, se Norges Bank (2017) [«Filialer av utenlandske banker og kredittilbud»](#), Aktuell kommentar 3/2017. Den norske datterbanken til det svenske finanskonsernet Nordea ble 2. januar 2017 omdannet til filial av svenske Nordea Bank AB. Nordea konsernet har siden flyttet til Finland gjennom etableringen av Nordea Bank Abp i Finland. Nordea er den nest største banken i Norge. Omdanningen av Nordea Bank Norge økte de utenlandskeide filialenes markedsandel kraftig. Siden 2018 har markedsandelene til utenlandskeide datterbanker og filialer vært relativt stabile. Danske Bank og Handelsbanken er de øvrige store utenlandskeide filialene. Se tabell 2.4 for en oversikt over de største bankene i Norge.

Dagens sparebankvesen er kjennetegnet av mange sparebanker. De fleste er svært små, men de har inngått omfattende allianser. SpareBank

TABELL 2.4 Største bankkonsern i Norge. Per 31. desember 2023

Bankkonsern	Inngår i	Hovedkontor/hovedområde
DNB Bank	Selvstendig bank	Oslo / hele landet
Nordea Bank Norge ¹	Filial av finsk bank	Oslo / hele landet
Danske Bank NUF	Filial av dansk bank	Trondheim / hele landet
Handelsbanken NUF ²	Filial av svensk bank	Oslo / hele landet
SpareBank 1 SR-Bank	SpareBank 1-alliansen	Stavanger / Rogaland, Vestland, Agder
Sparebanken Vest	Selvstendig sparebank	Bergen / Vestland, Rogaland
SpareBank 1 SMN	SpareBank 1-alliansen	Trondheim / Trøndelag, Nordvestlandet
SEB	Filial av svensk bank	Oslo / forretnings- og investeringsbank
Santander Consumer Bank	Datterbank av spansk bank	Lysaker / Bil- og forbrukslån
SpareBank 1 Østlandet	SpareBank 1-alliansen	Hamar / Innlandet, Oslo, Viken
SpareBank 1 Nord-Norge	SpareBank 1-alliansen	Tromsø / Troms og Finnmark, Nordland
Sparebanken Sør	Selvstendig sparebank	Kristiansand / Agder, Telemark

1 Inkluderer Nordea Bank AB (Publ) og Nordea Eiendoms kreditt.

2 Inkluderer Handelsbanken Eiendoms kreditt.

Kilder: Bankkonsernernes kvartalsrapporter og Norges Bank

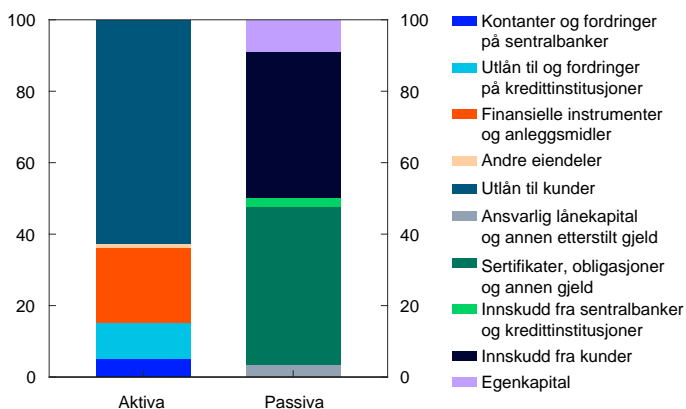
1-gruppen består av 13 banker hvor de fleste er store i sine regioner, mens Eika-gruppen omfatter om lag 50 mindre sparebanker.

2.3.3 Bankenes eiendeler og finansiering

Utlån utgjør den største delen av norske bankers eiendeler, se figur 2.4. De største enkeltpostene på utlånssiden er boliglån til husholdninger og lån til næringsseidendom, se figur 2.5 og figur 2.6. Utlånene er hovedsakelig i norske kroner. Øvrige eiendeler er blant annet verdipapirer i tillegg til innskudd i kredittinstitusjoner og sentralbanker. En viktig grunn for bankene til å holde denne type eiendeler er at de trenger eiendeler som raskt kan selges dersom innskytterne øker sine uttak eller banken ikke får fornyet sin markedsfinansiering. Betydelige deler av de øvrige eiendelene er i utenlandsk valuta som amerikanske dollar og euro.

Figur 2.4 Balansen til norskeide banker og OMF-kredittforetak

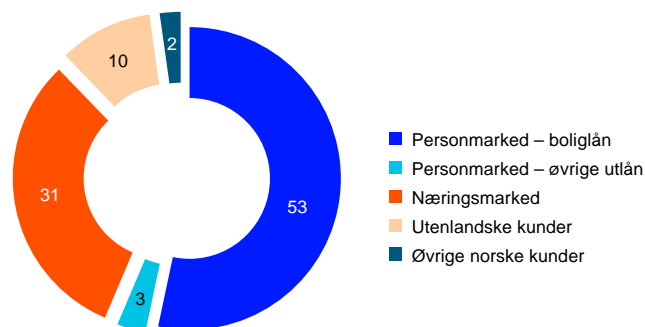
Prosent. Per 31. desember 2023



Kilde: Norges Bank

Figur 2.5 Utlånsfordeling

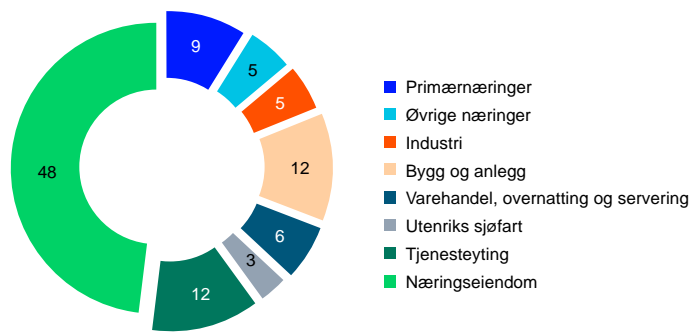
Banker og OMF-kredittforetak i Norge. Utlån til kunder. Prosent. Per 31. desember 2023



Kilde: Norges Bank

Figur 2.6 Utlån til næringsmarkedet

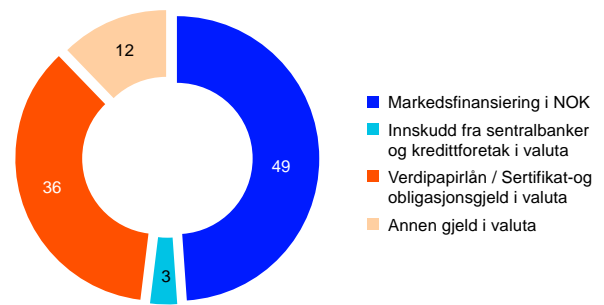
Banker og OMF-kredittforetak i Norge.
Prosent. Per 31. desember 2023



Kilde: Norges Bank

Figur 2.7 Valutafordelt markedsfinansiering

Norskeide banker og OMF-kredittforetak.
Prosent. Per 31. desember 2023



Kilde: Norges Bank

Norske banker finansierer mesteparten av virksomheten sin med innskudd og obligasjoner, se figur 2.4. Kundeinnskudd utgjør om lag 41 prosent, mens langsiktig³ markedsfinansiering står for om lag 30 prosent. Disse to finansieringskildene antas som regel å være stabile. Banker med stabil finansiering er bedre rustet til å takle perioder med uro. De mindre sparebankene er i større grad finansiert med kundeinnskudd enn de store bankene, mens de utenlandske datterbankene og filialene i stor grad er finansiert av morselskapet i det utenlandske bankkonsernet. DNB har også en god del kortsiktig markedsfinansiering i form av sertifikater utstedt i annen valuta enn norske kroner.

Utviklingen av digitale plattformer har gjort sammenkoblingen mellom banker og potensielle kunder/innskyttere mer effektiv. Innskuddsplattformer er en digital markeds plass for bankinnskudd. En innskuddsplattform gir banker tilgang til finansiering, men er også en markedsføringsplattform ut mot nye potensielle kunder, se boks: [Innskuddsplattform](#).

Om lag halvparten av bankenes markedsfinansiering er hentet inn i utenlandsk valuta, se figur 2.7 og omtale i boks: [Norske banker og kredittforetaks obligasjonsfinansiering fra utlandet](#) i kapittel 1. De mindre sparebankene er i større grad finansiert i norske kroner enn de store bankene. Se Norges Bank (2014) «[Norske bankars valutafinansiering av egedelar i norske kroner](#)», Staff Memo 2/2014, for en nøyere gjennomgang av norske bankers valutafinansiering.

Ved siden av innskudd og lån (fremmedkapital), finansieres banker også av egenkapital. Ved tap i bankene er egenkapitalen den første til å ta tap. Egenkapitalfinansieringen omtales nærmere i kapittel [2.3.5 Kapitaldekningsregulering](#).

Mer statistikk er tilgjengelig på [Statistisk sentralbyrås hjemmesider](#).
Se også [Norges Banks Bankstatistikk](#).

³ Med langsiktig menes løpetid på mer enn ett år.

Innskuddsplattform

En innskuddsplattform er en digital markedsplass for bankinnskudd. Banker og potensielle kunder/ innskyttere kobles sammen på plattformen. Kundene kan være privatpersoner, bedrifter, kommuner, fylkeskommuner m.m. Bankene annonserer innskuddsbetingelsene sine på innskuddsplattformen og kundene får en samlet oversikt over ulike tilbud. Deretter kan kunden velge bank og administrere innskuddene sine digitalt.

Innskyteren blir kunde direkte hos banken, og ikke hos innskuddsplattformen som bare fungerer som et mellomledd. Ved hjelp av innskuddsplattformen kan kunder åpne kontoer hos flere banker og plassere penger. Det gjør det enkelt for kundene å bytte bank og kontinuerlig sørge for å få de beste innskuddsbetingelsene blant innskuddsplattformens partnerbanker.

En innskuddsplattform gir banker tilgang til finansiering. Det er også en markedsføringsplattform ut mot nye potensielle kunder. Det kan særlig være gunstig for mindre banker og kan bidra til å øke konkurransen mellom bankene. Innskuddene har som regel bindingstid og er derfor gunstige i forhold til bankenes likviditetskrav.

Det er fremdeles få innskuddsplattformer, både i Norge og i Europa.

2.3.4 Hvorfor og hvordan reguleres banker?

Banker er på grunn av deres store samfunnsmessige betydning gjenstand for omfattende regulering. Innskudd er et svært viktig sparealternativ og betalingsmiddel for folk flest. Andre oppgaver i banksektoren, som løpetidstransformasjon, betalingsformidling, risikofordeling samt vurdering og oppfølging av lånekunder, er også viktige for et velfungerende finansielt system og for økonomien som helhet.

Målet for regulering av bankene er både stabilitet og effektivitet i det finansielle systemet. Reguleringen skal redusere sannsynligheten for fremtidige finansielle kriser. Den skal sikre at bankene utfører sine oppgaver og at de gjør det på en mest mulig effektiv måte. Reguleringer kan ha kostnader i form av lavere produksjon av finansielle tjenester. Dersom regulering gir gevinster som er høyere enn kostnadene ved regulering, er det til nytte for samfunnet som helhet. Se Norges Bank (2013) «[Why regulate banks?](#)», *Staff Memo* 16/2013, for en nærmere drøfting av hvorfor banker reguleres, og Norges Bank (2022) «[Optimal kapitaldekning for norske banker](#)», *Staff Memo* 9/2022, for kvantifisering av avveiningene ved beregning av kapitalkrav til banker.

Særlig på grunn av løpetidstransformasjonen, er bankvirksomhet i utgangspunktet sårbar for store uttak av innskudd og bortfall av markedsfinansiering, se kapittel [2.3.1 Bankenes oppgaver](#). Ved stort finansieringsbortfall kan banken raskt komme i en situasjon som truer dens eksistens. I tillegg er bankene tett knyttet sammen, blant annet ved at de eier hverandres gjeld og har samme eller likeartede verdipapirer i

likviditetsreserven. Problemer i en bank kan lett smitte over på andre banker og skape dominoeffekter som kan true hele det finansielle systemet. Se Norges Bank (2016) «[Smitte mellom banker – Systemrisiko som følge av bankenes sammenkobling](#)», *Staff Memo* 13/2016.

Innskuddssikring skal redusere faren for store uttak av innskudd ved å skjerme privatkunders innskudd om banken går over ende. Forbrukervern inngår som en del av dette. Privatkunder kan vanligvis ikke vurdere risikoen i en bank godt nok til å avgjøre om innskuddene er riktig priset, eller godt nok til å ha en god formening om bankens soliditet.

De første reguleringene tok sikte på å fremme en tilstrekkelig og stabil tilgang på banktjenester. Det sikkerhetsnett som først ble etablert (innskuddssikring og tilgang på lån i sentralbanker) kan ha skapt en trygghet som stimulerte risikotaking og ga et for stort omfang av banktjenester (moralsk hasard). Det har igjen medført nye runder med reguleringer, i hovedsak for å bremse risikotakingen.

Økt globalisering av bankene har ført til at problemer i banker lett smitter over landegrenser. I sammenheng med dette har det de siste 30 årene vært økende samordning av bankregulering internasjonalt, se [Vedlegg 2: Regulering av kapital og likviditet](#). I tillegg har EUs indre marked for finansielle tjenester ført til felles regulering av banker i EØS-området.

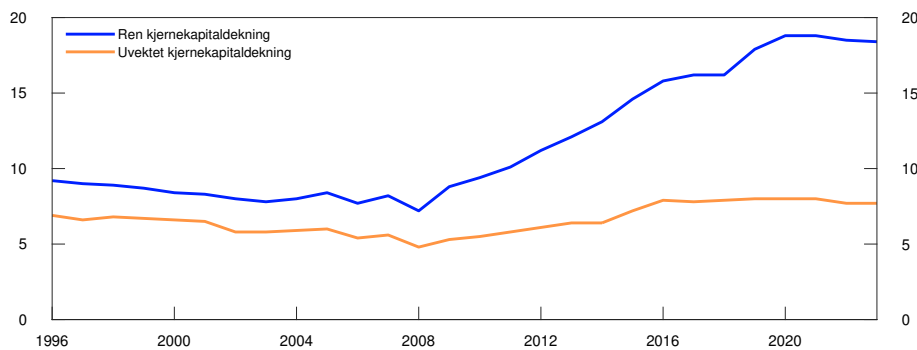
[Finanstilsynet](#) fører tilsyn med at banker og andre finansforetak overholder reguleringene. Dersom en bank eller et finansforetak bryter med det gjeldende regelverket, skal Finanstilsynet iverksette tiltak slik at regelverket overholdes. Et første tiltak er vanligvis at foretaket innen kort tid legger frem planer der det redegjøres for hvordan kravene igjen skal oppfylles. Planen må godkjennes av Finanstilsynet. Finanstilsynet kan også ilegge restriksjoner på blant annet utbetaling av utbytte til aksjonærene og utbetaling av renter på enkelte typer gjeld. I siste instans kan Finanstilsynet inndra lisensen til finansforetaket. Dersom en bank er i ferd med å gå over ende, eller myndighetene beslutter at den må stenge, vil et eget krisehåndteringsregelverk gjelde, se kapittel [2.3.8 Krisehåndtering av banker](#).

Historisk har bankkriser hatt stor betydning for utformingen av regelverk for banker, se Norges Bank (2009) «[Bank regulation and bank crisis](#)», *Working Papers* 18/2009. I etterkant av bankkriser skjerpes regelverket, og minstekravene til egenkapital øker. Når krisene kommer noe på avstand, har kapitalnivået hatt en tendens til å svekkes.

For en grundig gjennomgang av bankkrisen i Norge på slutten av 1980-tallet og begynnelsen av 1990-tallet, se Norges Bank (2004) «[The Norwegian Banking Crisis](#)», *Skriftserie* 33/2004 og Norges Bank (2015) «[Norges Banks rolle på finanssektormrådet i perioden 1945–2013 med særlig vekt på finansiell stabilitet](#)», *Skriftserie* 48/2015. NOU 2011: 1, [Bedre rustet mot finanskriser – Finanskriseutvalgets utredning](#), gir en grundig gjennomgang av den internasjonale finanskrisen i 2008.

Figur 2.8 Ren kjernekapitaldekning og uvektet kjernekapitaldekning

Norske banker samlet. Prosent



Kilde: Finanstilsynet

2.3.5 Kapitaldekningsregulering

Kapitaldekningsregler skal bidra til at finansforetakene har nok tapsbærende kapital i forhold til den risikoen de tar. Kapitalen, som i hovedsak er egenkapital og annen tapsabsorberende kapital, skal være tilstrekkelig til å kunne dekke nokså store uventede tap.

Etter bankkrisen i årene 1988 til 1993 fremhevet Stortingets granskningskommisjon («Smith-kommisjonen») at minimumskravet til kapitaldekning var for lavt før krisen og at bankene var dårlig kapitalisert. I etterkant fulgte en nødvendig styrking av bankenes kapitaldekning. Noe strengere norske kapitalkrav enn det som gjaldt internasjonalt var en styrke for den norske banksektoren under den internasjonale finanskrisen i 2008. Krisen synliggjorde behovet for strengere bankregler på mange områder og bankenes kapitaldekningskrav ble skjerpet.

Siden bunnen i 2008 har den rene kjernekapitaldekningen i norske banker økt betydelig. Ren kjernekapital målt i prosent av forvaltningskapitalen har også økt, men langt mindre, se figur 2.8.

Norge omfattes av EUs kapitaldekningsregelverk som bygger på Basel III og som ble gjort gjeldende i EU fra januar 2014. Se Finanstilsynets høringsnotat [Gjennomføring av CRD IV i norsk regelverk](#) og [Norsk gjennomføring av EUs soliditetsregelverk \(CRR/CRD IV\)](#). I 2023 ble det oppnådd politisk enighet i EU om endringer i kapitalkravsdirektivet (CRD) og kapitalkravforordningen (CRR), som skal fullføre den europeiske implementeringen av Basell III-anbefalingene. Endringene, CRD6 og CRR3, omtales som «bankpakken 2021», og inneholder blant annet en ny og mer risikofølsom standardmetode for å beregne kapitalkrav for kredittrisiko, et nytt kapitalkravsgulv for IRB-banker, og endringer i tilsyns- og rapporteringskrav. CRR3 inneholder flere nasjonale valg, og Finanstilsynet har på oppdrag fra Finansdepartementet utarbeidet et høringsnotat om gjennomføring i norsk lovgivning, se Finanstilsynets høringsnotat: [Endringer i kapitalkravforordningen](#). For en mer detaljert

fremstilling av gjeldende kapitalkrav i det norske regelverket, se [Vedlegg 2: Regulering av kapital og likviditet](#).

2.3.6 Likviditetsregulering

Den internasjonale finanskrisen i 2008 var i Norge i hovedsak en likviditetskrise og avdekket behov for bedre styring av bankenes likviditet og finansieringsstruktur. Se boks: [Likviditet](#) i kapittel 1 for en innføring i likviditetsbegrepet. Bankene kan redusere likviditetsrisikoen ved å ta imot innskudd fra mange små innskyttere, ha lange løpetider på markedsfinansieringen og holde tilstrekkelig med likvide eiendeler (likviditetsreserver) i form av lett omsettelige verdipapirer eller sentralbankreserver. Ved å holde likviditetsreserver blir bankene bedre i stand til å takle perioder med uro i markedene. Reservene kan brukes som sikkerhet for nye lån eller selges slik at banken slipper å ta opp nye lån.

Likviditetsregler pålegger bankene å ha en viss beholdning av likvide eiendeler. Krav til likviditetsdekning («Liquidity Coverage Ratio» eller LCR) innebærer at bankene skal ha en minimumsmengde med særlig likvide eiendeler til å klare seg gjennom en 30 dagers periode med betydelig uro i finansieringsmarkedene. For en mer detaljert beskrivelse av likviditetsreguleringen, se [Finansiell stabilitet 2014](#), Norges Bank.

Krav til LCR ble ferdigstilt i EU i 2014 og ble i 2017 ferdigstilt i Norge. De norske likviditetskravene svarer til likviditetsregelverket i EU fra 2014, se [Pressemelding fra Finansdepartementet](#) 25. november 2015 og [Finansiell stabilitet 2017](#), Norges Bank. Krav til stabil finansiering («Net Stable Funding Ratio» eller NSFR) fra EU innebærer at bankene skal finansiere lite likvide eiendeler med stabil finansiering. Kravet skal gjøre bankenes finansieringsstruktur mer robust. Utlån til kunder er et eksempel på lite likvide eiendeler. Stabil finansiering vil blant annet være kjernekapital, obligasjonsfinansiering med lang gjenværende løpetid og flere typer kundeinnskudd. Kravet trådte i kraft i EU fra juni 2021, og fra juni 2022 i Norge.

2.3.7 Innskuddsgaranti i Norge

Innskuddsgarantiordninger ble gjort gjeldende ved lov for sparebanker i 1924 og for forretningsbanker i 1961. Ordningen i dagens lov er obligatorisk for alle norske banker inkludert datterbanker av utenlandske banker. Regler for innskuddsgaranti skal beskytte små og uinformerte bankinnskyttere. Det gjør at de ikke behøver å følge den økonomiske situasjonen i banken, og det reduserer sjansen for at de tar ut pengene sine i panikk ved rykter om problemer for banken. Innskuddsgarantien dekker, for hver enkelt innskytter, inntil to millioner kroner inkludert opptjente renter, se [Finansforetaksloven](#). Grensen gjelder selv om kunden har flere kontoer i samme bank, slik at totalbeløpet opp til to millioner kroner er dekket. Har kunden innskudd i flere banker, gjelder grensen for hver av bankene.

[Bankenes sikringsfond](#) står for innskuddsgarantien i Norge gjennom et eget innskuddsgarantifond. Bankene betaler en årlig risikojustert avgift

til fondet. Fondet skal sørge for at innskylterne får tilgang til de garanterte innskuddene senest syv arbeidsdager etter at Finansdepartementet har bestemt at banken skal avvikles under offentlig administrasjon. Den samme fristen gjelder dersom en bank av andre grunner ikke får lov til å betale ut innskudd til innskylterne.

Filialer av utenlandske banker i Norge er i utgangspunktet ikke omfattet av den norske garantiordningen. Innskudd som norske kunder har i slike banker, vil være dekket gjennom innskuddsgarantiordningene i disse bankenes hjemland. Filialene kan imidlertid søke om medlemskap i den norske innskuddsgarantiordningen (også kalt «topping up»). Da garanterer det norske fondet for inntil to millioner kroner fratrukket det som garanteres av hjemlandets ordning.

Fra 2011 har dekningsbeløpet i innskuddsgarantiordningen i EU vært fullharmonisert til hundre tusen euro. Regjeringen arbeider for å beholde det høyere norske nivået, se Finansdepartementets hjemmesider om [Den norske innskuddsgarantiordningen](#).

2.3.8 Krisehåndtering av banker

Når en stor og viktig bank har stått i fare for å gå over ende, har myndighetene i de fleste land grepet inn for å sikre videre drift i banken. De har fryktet alvorlige konsekvenser i det finansielle systemet dersom banken må stenge. Redningsaksjonene har vært i form av gunstige lån og lånegarantier eller tilførsel av ny egenkapital til banken. Resultatet har nesten alltid vært at bankens kreditorer har sluppet å ta tap, såkalt «bail-out». Bankenes kreditorer har dermed hatt en form for implisitt garanti for sine lån, og det kan ha ført til en mindre grundig risikovurdering av bankens virksomhet enn de ellers ville gjort. Det har oppstått en forventning hos kreditorene om at myndighetene vil redde dem ved fremtidige problemer i banken. Dette kalles ofte moralsk hasard. Banken har kunnet øke sin risiko uten å måtte betale sine långivere for den økte risikotakingen. Det øker utlånene og risikoen i banksystemet.

Etter den internasjonale finanskrisen i 2008 har det kommet nye internasjonale regler for hvordan bankkriser skal løses. I januar 2015 ble det såkalte krisehåndteringsdirektivet, [The Bank Recovery and Resolution Directive \(BRRD\)](#), satt i kraft i EU. Målet med direktivet er at myndighetene skal kunne håndtere banker i problemer slik at bankenes kritiske funksjoner føres videre, men uten at bankene blir tilført offentlige midler.

Et viktig element i direktivet er såkalt «bail-in» eller på norsk intern oppkapitalisering. Intern oppkapitalisering innebærer at myndighetene skriver ned verdien av bankens gjeld og/eller gjør om deler av gjelden til egenkapital uten at banken må stenge. Når långiverne, også til systemviktige banker, blir stilt overfor en reell tapsrisiko, vil de vurdere risikoen i bankene grundigere og sette renten på sine lån til bankene i samsvar med tapsrisikoen. Bankenes finansiering blir dyrere, og bankene vil ønske å ta mindre risiko. Det blir mindre utlån, og risikoen i hele det finansielle systemet blir lavere. Se Norges Bank (2014) «[Kriseløsning av banker ved](#)

EUs krisehåndteringsdirektiv inneholder også bestemmelser om innskyterpreferanse, bruk av brobank (midlertidig offentlig eie av en krisebank før restrukturering og salg), etablering av nasjonale krisehåndteringsmyndigheter og krisetiltaksfond, samt utarbeiding av gjenopprettingsplaner og krisetiltaksplaner for de enkelte bankene. Innskyterpreferanse betyr at garanterte innskudd aldri vil bli skrevet ned eller gjort om til ny egenkapital, og at det heller ikke vil skje med ikke-garanterte innskudd fra personer og små og mellomstore bedrifter før all annen gjeld har blitt nedskrevet til null eller blitt konvertert til egenkapital. En viktig del av krisetiltaksplanen for en bank er minstekrav til ansvarlig kapital og annen gjeld som lett kan brukes til intern oppkapitalisering.⁴ Minstekravet til slik kapital og gjeld kalles MREL (Minimum Requirement for own funds and Eligible Liabilities). Fra juni 2022 ble et nytt krisehåndteringsdirektiv (BRRD 2) innført i Norge. For en mer detaljert fremstilling av MREL, se [Vedlegg 2: Regulering av kapital og likviditet](#). Krisehåndtering og MREL er først og fremst aktuelt for banker som er systemviktige. Banker som ikke anses som systemviktige, kan avvikles under offentlig administrasjon. Tidligere visesentralbanksjef Jon Nicolaisen drøftet grunnleggende problemstillinger rundt krisehåndtering av banker i sitt foredrag «[Bør banker berges?](#)» fra 2015.

2.4 Kredittforetak

Kredittforetakene gir langsiktige lån til husholdninger og foretak. Kredittforetakene skiller seg fra bankene ved at de ikke kan ta imot innskudd eller utføre betalingstjenester. Kredittforetak finansierer i hovedsak virksomheten med obligasjonslån. OMF-kredittforetak, som finansierer utlån til bolig og næringseiendom ved å utstede obligasjoner med fortrinnsrett (OMF), utgjør en vesentlig andel av kredittforetakene, se boks: [Lån med sikkerhet](#) i kapittel 1.

2.4.1 OMF-kredittforetak

I juni 2007 ble det åpnet for at OMF-kredittforetak kunne utstede obligasjoner med fortrinnsrett (OMF) i Norge. En OMF er en obligasjon som gir investorene fortrinnsrett til et definert utvalg av utstederens eiendeler, kalt sikkerhetsmassen.

Etter norsk lov må OMF utstedes av et eget kredittforetak. OMF-kredittforetakene er opprettet, eid og kontrollert av bankene. Flertallet av norske banker eier et slikt foretak sammen med andre banker, men enkelte store og mellomstore banker har valgt å opprette egne kredittforetak. Et mindre antall banker har ikke tilknytning til foretak som utsteder OMF. Det er stilt krav til OMF-kredittforetakene som skal sikre at de kan betale renter og forfall på obligasjonene til rett tid. OMF-kredittforetakene har også strenge rammer for rente- og valutarisiko. Finans-

⁴ Mye av slik gjeld må være etterstilt. Etterstilt gjeld er en ny gjeldsklasse som tar tap før vanlig seniorgjeld, men som har høyere prioritet enn ansvarlig lån. Se Norges Bank (2021) «Nye krav til ansvarlig kapital og konvertibel gjeld (MREL)», [Finansiell Stabilitet 2021](#), side 38–39.

tilsynet fører tilsyn med OMF-kredittforetakenes likviditetsstyring og rammene for valuta- og renterisiko.

OMF-kredittforetak finansierer store deler av boligutlånene i Norge. Det skjer enten ved at utlånene gis direkte fra kredittforetaket eller ved at bankene overfører utlån de selv har gitt til OMF-kredittforetakene, som utsteder OMF med sikkerhet i lånene. Bankene gir normalt OMF-kredittforetakene kortsiktig kreditt når lånene blir overført. OMF-kredittforetakene betaler tilbake kreditten enten ved at de skaffer likviditet ved å utstede OMF eller ved at banken mottar OMF for en verdi som tilsvarer lånene den har overført. Bankens balanse endres derfor ved at utlån erstattes med OMF eller midler fra salget. Midlene kan eventuelt benyttes til å nedbetale bankens gjeld. Muligheten for OMF-utstedelser gir bankkonsernene flere og mer stabile finansieringskilder. Gjennom felleseide kredittforetak har også mindre banker fått mulighet til å finansiere seg i internasjonale kapitalmarkeder. Norges Bank (2010) «[Obligasjoner med fortrinnsrett – et marked i sterk vekst](#)», *Penger og Kreditt* 1/2010 gir en grundig gjennomgang av OMF og OMF-kredittforetak.

2.4.2 Andre kredittforetak

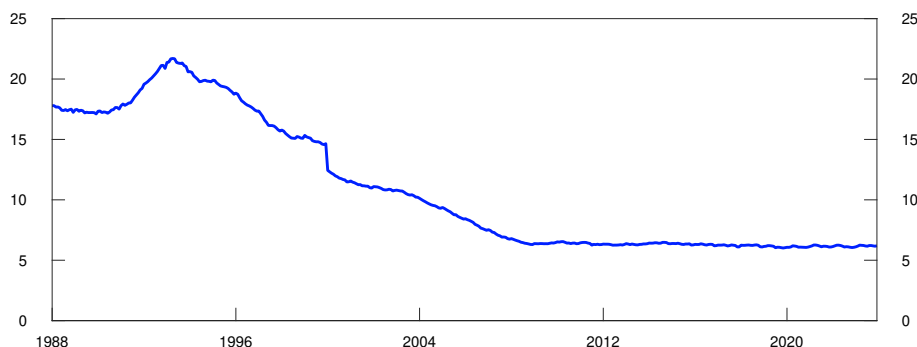
Det finnes også kredittforetak som ikke har konsesjon til å utstede OMF. Disse utsteder i hovedsak vanlige usikrede seniorobligasjoner. Det er få slike kredittforetak i Norge.

Kommunalbanken er det største av dem, med utlån til kunder på 354 milliarder kroner ved utgangen av 2023. Kredittforetaket yter lån til kommuner og fylkeskommuner i Norge. Nesten alle landets kommuner er kunder i Kommunalbanken.

Det ville vært dyrt om alle norske kommuner skulle låne direkte i kapitalmarkedene. Kommunalbanken kan gi kommunene gode lånevilkår ved å samle hele kommune-Norges lånebehov. Utlånene til kommunene finansieres ved at Kommunalbanken tar opp obligasjons- og sertifikatlån i de internasjonale kapitalmarkedene. Avdragsbaserte lån med lang løpetid er Kommunalbankens hovedprodukt, og alle kunder får tilbud om

Figur 2.9 Kreditt fra statlige låneinstitutter

Prosent av innenlandsk kreditt (K2)



Kilde: Statistisk sentralbyrå

den samme renten. Kommunalbanken er et heleid statlig aksjeselskap og har høyest oppnåelige kredittvurdering (AAA). Den er av Finansdepartementet utpekt som et systemviktig finansforetak og pålegges dermed ekstra krav til kapital.

2.5 Statlige låneordninger

Statlige låneinstitutter har til hensikt å sørge for finansiering av politisk prioriterte aktiviteter, som for eksempel å gi lik mulighet til utdanning eller bidra til nyskaping i næringslivet. Statlige låneordninger er mindre brukt nå enn tidligere. På slutten av 1980-tallet var 18 prosent av samlet kreditt i Norge (K2) fra statlige låneordninger. Andelen har falt kraftig, se figur 2.9.

Det har særlig vært en reduksjon i lån fra statlige låneordninger til husholdninger. I dag er de største statlige låneinstituttene Statens lånekasse for utdanning og Husbanken, se boks: [Statlige låneinstitutter](#).

Statlige låneinstitutter

Statens lånekasse for utdanning

Statens lånekasse for utdanning (Lånekassen) ble etablert i 1947 for å forvalte statens støtte til utdanning. Det er et statlig forvaltningsorgan underlagt Kunnskapsdepartementet. Lånekassen skal bidra til like muligheter til utdanning uavhengig av geografiske forhold, alder, kjønn, funksjonsdyktighet og økonomiske og sosiale forhold, i hovedsak gjennom stipend og gunstige lån. Ordningen skal øke kompetansen i arbeidslivet. Lånekassen har over 1 million kunder. Det ble tildelt i underkant av 40 milliarder kroner i studiestøtte i 2023. Utlånsporteføljen var på 257 milliarder kroner, se [Lånekassens hjemmesider](#).

Husbanken

Husbanken ble opprettet i 1946 som en bank for boligbygging. Etter krigen var det stor mangel på boliger, og Husbanken skulle bidra til å bygge opp igjen landet. I dag ligger Husbanken under Kommunal- og distriktsdepartementet og har som oppgave å bidra til å gjennomføre regjeringens boligpolitikk. Den bidrar med bostøtte, tilskudd, og lån, se [Husbankens hjemmesider](#). Låntakerne er hovedsakelig kommuner, bedrifter, borettslag og lønntakere. Utlånsporteføljen var omtrent 177 milliarder kroner ved utgangen av 2023. Det utgjør 2,4 prosent av innenlandsk brutto gjeld.

Eksportfinansiering Norge (Eksfin)

Eksportfinansiering Norge (Eksfin) ble opprettet 1. juli 2021 ved sammenslåingen av Garantiinstituttet for eksportkreditt (GIEK) og Eksportkreditt Norge AS, og er en statlig forvaltningsbedrift underlagt Nærings- og Fiskeridepartementet. Gjennom tilbud av lån og garantier til kjøp av norske eksportvarer og -tjenester skal Eksfin bidra til verdiskapende eksport og konkurransedyktige eksportører. Norske og utenlandske selskaper kan søke om ulike former for finansiering hos Eksfin. Lånene blir garantert av Eksfin eller finansinstitusjoner med god kredittvurdering. Eksfin garanterer også lån gitt av private finansinstitusjoner som faller inn under formålet. Ved utgangen av 2023 hadde Eksfin en garantiportefølje på 98 milliarder kroner, og 38 milliarder i utlån, se [Eksfins hjemmesider](#).

Innovasjon Norge

Innovasjon Norge ble etablert i 2004 ved en fusjon av Statens nærings- og distriktsutviklingsfond (SND), Norges Eksportråd, Norges Turistråd og Statens veiledningskontor for oppfinnere (SVO). Innovasjon Norge skal bidra til lønnsom næringsutvikling i Norge. Nærings- og fiskeridepartementet er hovedeier med 51 prosent, og fylkeskommunene eier 49 prosent. Innovasjon Norge skal bidra til konkurransedyktige norske bedrifter og langsiktig verdiskaping gjennom forretningsutvikling. Innovasjon Norge bidrar med rådgivning, tilskudd, lån og garantier. De profilerer også norsk næringsliv og turisme i utlandet og har kontorer i en rekke land. Utlånsporteføljen utgjorde 18 milliarder kroner ved utgangen av 2023, se [Innovasjon Norges hjemmesider](#).

Utlån fra statlige låneinstitutter finansieres ved at staten selv tar opp lån. Den norske staten har høyeste oppnåelige kredittvurdering (AAA) og kan derfor låne til lav rente.

2.6 Forsikringsforetak

En forsikring er en avtale om å erstatte økonomisk tap som følge av tilfeldige, uforutsette hendelser. Grunntanken i all forsikring er at mange er utsatt for samme type risiko for økonomisk tap. Ettersom hendelser som fører til økonomisk tap sjeldent inntreffer samtidig for mange, er det gunstig å bli med i en sammenslutning, et forsikringsforetak, for å fordele tapene mellom medlemmene (kundene). En forutsetning er at det er et tilstrekkelig antall kunder som ønsker å forsikre seg mot denne risikoen. Når det oppstår et tap, dekkes det av forsikringsforetaket. Den som tegner forsikring, forsikringstageren, betaler et beløp, en premie, til forsikringsforetaket. Ved hjelp av premiene bygger forsikringsforetaket opp reserver som trekkes på når det oppstår tap. Gjensidige brannkasser var blant de første forsikringsforetakene i moderne tid. De oppsto i kjølvannet av store bybranner i London og København. Brannkassene kunne fordele tapene på mange medlemmer som sto overfor risiko for brann, samtidig som brann sjelden ville ramme mange medlemmer samtidig. Den første brannkassen i Norge var Christiania Brand-Assurance-Casse opprettet i 1753 og basert på frivillig tilslutning fra huseiere i Christiania.

Forsikringspremier beregnes som forventet tap med tillegg av et beløp som dekker kostnadene for å drive forsikringsordningen. Et grunnleggende prinsipp i forsikring er at det skal være samsvar mellom premien som kunden betaler og den risikoen forsikringsforetaket tar. Dette kunne i prinsippet tilsi en prising av forsikringspremien på individnivå, men det kan lett oppfattes som urettferdig og være vanskelig å gjennomføre i praksis. Kunder som har anledning til å holde tilbake opplysninger om risiko vil i større grad tegne forsikring. I så fall vil premien bli lavere enn risikoen skulle tilsi. Opphopning av kunder med ekstra høy risiko fører til et skjevt utvalg av kunder («adverse selection»). Siden premieinntektene skal dekke de forventede utgiftene, vil selskapet bli nødt til å øke premiene. Det kan føre til at kunder med normal risiko vegrer seg for å

tegne forsikring, noe som bidrar til en ytterligere opphopning av kunder med ekstra høy risiko. I verste fall kan forsikringsforetaket bli tvunget til å trekke tilbake forsikringstilbudet.

2.6.1 Ulike forsikringstyper

Det er flere måter å klassifisere forsikring på. En inndeling er etter type risiko som forsikringstageren forsikrer seg mot, og gir kategoriene livsforsikring, skadeforsikring og kredittforsikring. Livsforsikringsproduktene kan deles i to hovedgrupper: pensjonsforsikring og forsikring som normalt gir en engangsutbetaling ved uførhet eller dødsfall. Pensjonsforsikring sikrer utbetalinger over flere år ved uførhet, dødsfall eller oppnådd alder, se boks: [Pensjonssystemet i Norge](#).

Forsikring kan også klassifiseres etter forsikringsobjekt (person-, ting- eller formuesforsikring). Eksempler på personforsikring er pensjonsforsikring, sykeforsikring og ulykkesforsikring. Tingforsikring omfatter

Pensjonssystemet i Norge

Pensjonssystemet i Norge er tredelt:

- Det offentlige forsikringssystemet, folketrygden, som omfatter alle.
- Arbeidsgiverfinansiert pensjon, ofte kalt tjenestepensjon. Den består av avtaler om pensjon utover folketrygden mellom den enkelte bedrift og dens ansatte (kollektive pensjonsavtaler). Bedriftene kan kjøpe pensjonsytelser i et livsforsikringsforetak eller organisere ordningen selv gjennom egne pensjonskasser. I tillegg til kollektiv pensjonsavtale har alle ansatte i offentlig sektor avtalefestet pensjon (AFP). Det samme har ansatte i private foretak med en tariffavtale som omfatter AFP. AFP finansieres av arbeidsgiver og staten.
- Individuelle spare- og pensjonsordninger.

Tjenestepensjon har vært obligatorisk i Norge siden 2006. Regjeringen påla private bedrifter (i hovedsak alle bedrifter med mer enn én ansatt) plikt til å opprette en tjenestepensjonsordning for sine ansatte. Tjenestepensjon er skattefavourisert på den måten at pensjonspremier er skattefrie innenfor visse beløpsgrenser. Utbetalt pensjon blir derimot skattlagt på linje med andre inntekter. Et sentralt trekk ved de kollektive pensjonsordningene i bedrifter de siste årene er overgangen fra ytelsesbaserte til innskuddsbaserte tjenestepensjonsordninger. Den viktigste forskjellen mellom de to ordningene er knyttet til hvem som bærer avkastningsrisikoen på de oppsparte midlene frem til pensjonsutbetaling (opptjeningsperioden).

Ytelsesbaserte ordninger utbetaler pensjon med en på forhånd fastsatt prosent av sluttlønnen ved avtalt pensjonsalder. Det er forutsigbart for den ansatte. Bedriften betaler inn en årlig premie til pensjonsordningen. Størrelsen på premien avhenger blant annet av medlemmenes tjenestetid, alder, lønnsnivå og avkastningen som livsforsikringsforetaket oppnår. Den ansatte bærer ikke risikoen for avkastningen på de oppsparte midlene. Ytelsesbaserte ordninger garanterer fremtidig avkastning fra livsforsikringsforetaket eller pensjonskassen på innbetalte midler. Den garanterte avkastningen vil bestemme hvor høye premieinnbetalingene må være for å sikre den avtalte fremtidige pensjonen.

I en innskuddspensjonsordning avhenger nivået på pensjonsutbetalingene av størrelsen på de oppsparte midlene (pensjonskapitalen) og avkastningen på kapitalen. Kostnadene ved ordningen, dvs. premien som skal innbetales, er dermed forutsigbar for bedriften, men den ansatte bærer selv risikoen knyttet til avkastningen på de oppsparte midlene. I en innskuddsbasert ordning må årlig innskudd være minimum 2 prosent av den ansattes lønn mellom 1 G og 12 G (G er grunnbeløpet i folketrygden).

Det er fortsatt mest pensjonskapital i de ytelsesbaserte ordningene, men premieinnbetalingene til innskuddsordningene i livsforsikringsforetakene er nå høyere enn til ytelsesordningene.

Når en arbeidstaker slutter i en privat bedrift med ytelsesbasert tjenstepensjon, får arbeidstakeren en fripolise. En fripolise er en forsikringsavtale som ikke krever ytterligere premieinnbetalinger og som gir rett til fremtidig pensjonsutbetaling. Også når private bedrifter velger å avvikle ytelsesordningen for å gå over til innskuddspensjon, eller når private bedrifter opphører får arbeidstakerne en fripolise.

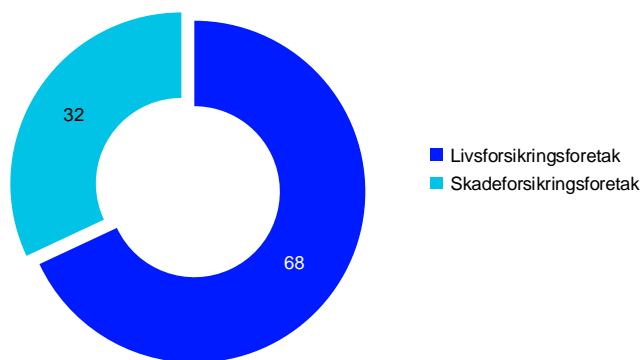
blant annet brannforsikring, motorvognforsikring og tyveriforsikring. Eksempler på formuesforsikring er ansvarsforsikring (trafikkforsikring) og kredittforsikring (forsikring mot kredittrisiko hos kunder).

Det er vanlig å skille mellom tilfeller der forsikringsforetaket er den opprinnelige utsteder av forsikringsavtalen (primær forsikring), og tilfeller der et forsikringsforetak har overtatt en del av ansvaret fra primære forsikringsforetak (gjenforsikring eller reassuranse). Selv forsikringsforetak har behov for å sikre seg mot store uforutsette hendelser og mange erstatningsutbetalinger, for eksempel store utbetalinger som følge av naturkatastrofer som jordskjelv og flom. Derfor foretar forsikringsforetak risikoavlastning gjennom reassuranse.

Livsforsikring utgjør den største andelen av forsikringsmarkedet i Norge målt etter premieinntektene, se figur 2.10. Det er imidlertid flere skade-

Figur 2.10 Forsikringsforetak i Norge

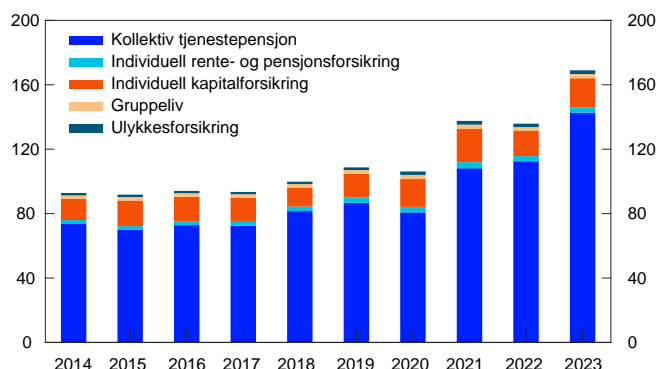
Andeler etter premieinntekter. Prosent.
Tall for 2023



Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 2.11 Livsforsikringsforetakenes premieinntekter etter bransje

Milliarder kroner



Kilde: Statistisk sentralbyrå

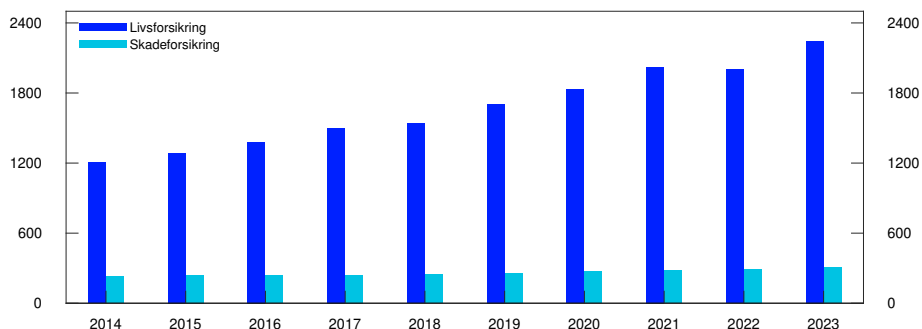
TABELL 2.5 Utvalgte nøkkeltall for forsikringsforetak og pensjonskasser. 2023

	Antall	Forvaltningskapital. Mrd NOK
Skadeforsikringsforetak	76	304
Livsforsikringsforetak	19	2 244
Pensjonskasser	74	475
– herav private	42	247

Kilder: Finanstilsynet og Norges Bank

Figur 2.12 Forsikringsforetakenes forvaltningskapital

Milliarder kroner

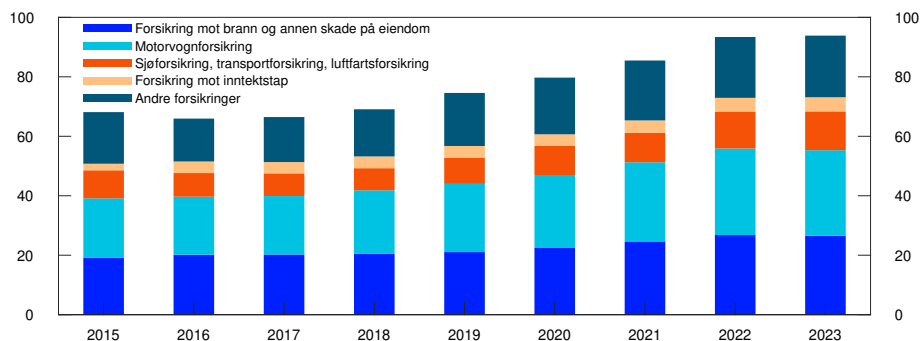


Kilde: Statistisk sentralbyrå

forsikringsforetak enn livsforsikringsforetak, se tabell 2.5. Pensjonsforsikring står for mesteparten av livsforsikringsforetakenes premieinntekter, se figur 2.11. Pensjonsforsikring omfatter kategoriene kollektiv tjenestepensjon og individuell rente- og pensjonsforsikring. For pensjonsforsikring består forsikringspremien av et betydelig spareelement, og forsikringsforetaket forvalter kun sparingen til den kommer til utbetaling. Det fører til at forsikringspremiene og forvaltningskapitalen i livsforsikringsforetakene er høye sammenlignet med skadeforsikringsforetakene, se figur 2.12.

Figur 2.13 Skadeforsikringsforetakenes premieinntekter etter bransje

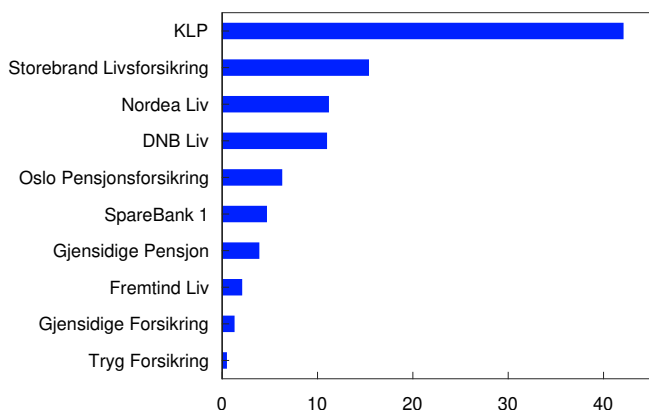
Milliarder kroner



Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 2.14 Markedsfordeling i livsforsikring etter premieinntekter

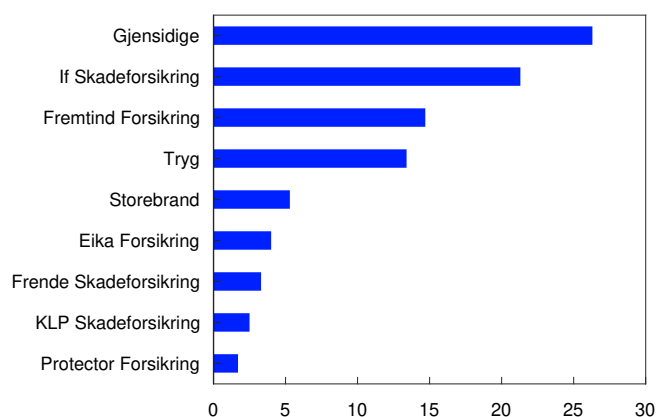
Prosent. Tall for 4. kvartal 2023



Kilde: Finans Norge

Figur 2.15 Markedsfordeling i skadeforsikring etter premieinntekter

Prosent. Tall for 4. kvartal 2023



Kilde: Finans Norge

Motorvognforsikring og forsikring mot brann og annen skade på eiendom bidrar mest til skadeforsikringsforetakenes premieinntekter, se figur 2.13. Deretter bidrar premier for sjø-, transport- og luftfartsforsikring mest.

Rangert etter premieinntekter er KLP, Storebrand Livsforsikring og Nordea Liv de største innenfor livsforsikring, se figur 2.14. Gjensidige, If Skadeforsikring, Fremtind Forsikring og Tryg er størst innenfor skadeforsikring, se figur 2.15.

De viktigste eiendelene til forsikringsforetakene er norske og utenlandske obligasjoner, sertifikater, aksjer og eiendom. Gjelden består i hovedsak av kundenes krav. Kundenes krav er beregnet som dagens verdi av fremtidig utbetaling fra forsikringsforetaket. Disse omtales som forsikringstekniske avsetninger.

Regulering av forsikringsforetak

Det gjeldende solvensregelverket for forsikringsforetak i EØS, Solvens II-direktivet, ble vedtatt i EU i 2009 og innført fra januar 2016, men med lange overgangsordninger. Solvens II gjelder ikke for pensjonskasser. Solvens II er mer følsomt for risiko enn det tidligere regelverket, Solvens I.

Under Solvens II skal verdien av både eiendeler og forpliktelser beregnes til markedsverdi. Markedsverdien av forsikringsforpliktelsene beregnes ved å diskontere fremtidige utbetalinger med risikofrie markedsrenter. Kapitalkravet er bestemt ved en stresstest, noe som sikrer at forsikringsforetaket skal være i stand til å motstå en svært negativ utvikling i faktorer (som aksje- og obligasjonskurs) som påvirker forsikringsforetakets egenkapital.

For at forsikringsmarkedet skal fungere effektivt er det viktig at kundene har tillit til at forsikringsforetakene overholder inngåtte avtaler. Dette er spesielt viktig for kontrakter som omfatter langsiktig pensjonssparing. Forsikringselskaper er derfor gjenstand for særlig regulering for å sikre kundenes rettigheter, se boks: [Regulering av forsikringsforetak](#) og [Vedlegg 3: Viktige lover for det finansielle systemet](#).

2.7 Pensjonskasser

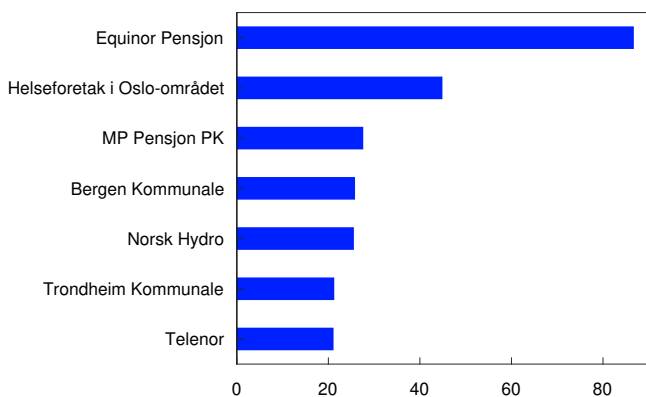
Sparing til tjenstepensjon kan i Norge skje både i livsforsikringsforetak og pensjonskasser. En pensjonskasse er en selveiende institusjon etablert av en bedrift eller en kommune for å yte én eller flere kollektive tjenstepensjonsordninger. Det er flere private enn kommunale pensjonskasser, se tabell 2.5. Figur 2.16 viser forvaltningskapitalen for de største pensjonskassene. Mesteparten av pensjonskassenes midler er investert i obligasjoner, se figur 2.17.

Mens livsforsikringsforetakene er regulert etter Solvens II-direktivet, se boks: [Regulering av forsikringsforetak](#), er pensjonskassene regulert etter tjenstepensjonsdirektivet. Fra 1. januar 2019 har imidlertid pensjonskassene måtte overholde et kapitalkrav basert på en forenklet anvendelse av reglene i Solvens II.

Statens Pensjonskasse (SPK) er ikke med i tallene for pensjonskasser. SPK administrerer tjenstepensjonsordninger for ansatte i staten og statseide selskaper. I tillegg forvalter den pensjonsordningen for enkelte grupper i kommunal, fylkeskommunal og privat sektor. Stortinget vedtar rammer og regelverk for SPK, nedfelt i lov om SPK. Medlemmer i SPK betaler en del av lønnen i pensjonsinnskudd. Arbeidsgiverandel betales bare av virksomheter som har egne inntekter. Den delen av de årlige utbetalingene som ikke dekkes av innskuddene, dekkes ved løpende bevilgninger over statsbudsjettet. SPK er derfor ikke fullt fondert (engelsk: «pay-as-you-go»).

Figur 2.16 De største private og offentlige (kommunale) pensjonskassene

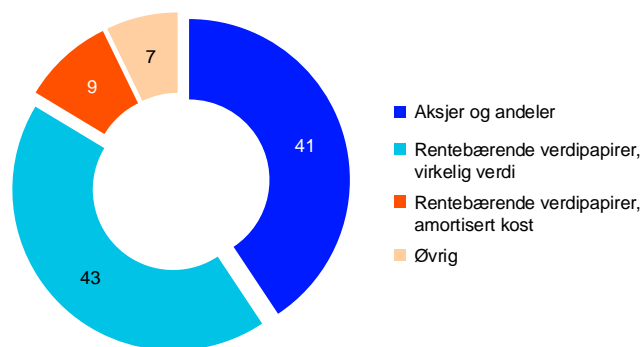
Forvaltningskapital i milliarder kroner. Per 31. desember 2023



Kilde: Finanstilsynet

Figur 2.17 Pensjonskassenes eiendeler. Basert på et utvalg pensjonskasser

Prosent av forvaltningskapital. Per 31. desember 2023



Kilde: Finanstilsynet

KLP (Kommunal Landspensjonskasse) leverer pensjons-, finans- og forsikringstjenester til kommuner og fylkeskommuner, helseforetak og til bedrifter i offentlig sektor og tilbyr innskuddsbasert tjenestepensjon til private bedrifter. KLP er organisert som et gjensidig forsikringsforetak. Det innebærer at KLPs kunder ved opprettelse av en pensjonsordning skyter inn egenkapital og derved også står som eiere av selskapet. Tjenestepensjon for kommunalt ansatte er KLPs hovedprodukt. Pensjonsordningene som KLP har ansvaret for er fondert.

2.8 Verdipapirfond

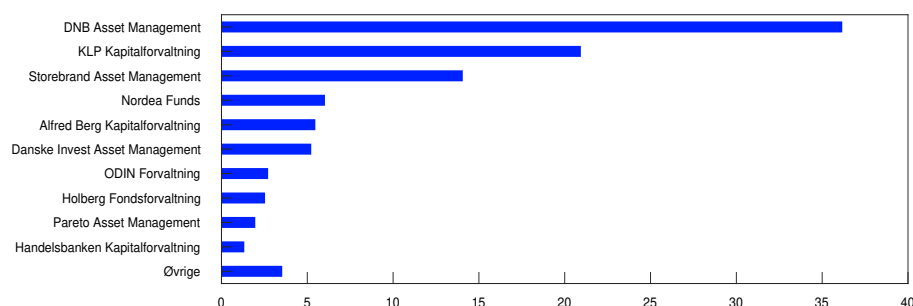
Et verdipapirfond er en kollektiv investeringsordning der mange andelseiere går sammen om å plassere sine midler i verdipapirmarkedet. Et forvaltningsselskap med konsesjon fra Finanstilsynet administrerer og forvalter midlene i porteføljen. Gebyrer og avgifter dekker driften av forvaltningsselskapet og trekkes fra midlene i fondet. Dermed belastes andelseierne driften av fondet.

Kapitalen fra andelseierne i verdipapirfond bidrar til å finansiere utstedere av verdipapirer. Investering i verdipapirfond fremfor enkeltaksjer og enkeltobligasjoner kan gi flere fordeler for investor. For det første blir det mulig å oppnå stordriftsfordeler, noe som gir lavere kostnader. Et eksempel på dette er reduserte kostnader ved analyse og valg av verdipapirer. For det andre blir det enklere å spre risikoen på mange verdipapirer. Det kalles diversifisering. For det tredje kan det potensielt gi bedre avkastning og risikostyring når forvaltningen overlates til spesialister. Ulemper ved verdipapirfond er mindre grad av egenbestemmelse i investeringsbeslutningene, samt gebyrer og avgifter til forvaltningsselskapet.

Diversifisering er å spre risikoen ved å fordele en investering på flere verdipapirer. Siden de enkelte verdipapirene sjelden har samme risiko eller utvikler seg helt i takt, vil samlet risiko i en diversifisert portefølje bli lavere enn dersom beløpet var investert i bare ett enkelt verdipapir.

Figur 2.18 Markedsandeler forvaltningsselskap for verdipapirfond

Prosent. Tall per 31. desember 2023



Kilde: Verdipapirfondenes Forening

Forvaltningsselskaper kan være eid av banker, forsikringsforetak eller andre, se figur 2.18 som viser de største fondsforvalterne. Hvert forvaltningsselskap tilbyr som regel et stort antall fond med ulike investeringsprofiler.

2.8.1 Verdipapirfond klassifisert etter eiendeler

Verdipapirfondene i Norge kan klassifiseres ut fra hva slags verdipapirer de plasserer midlene i, se figur 2.19.

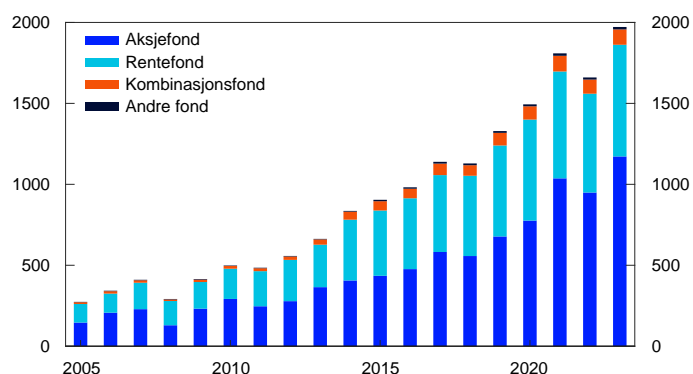
- Aksjefond plasserer i aksjer og utgjør over halvparten av samlet forvaltet kapital i verdipapirfondene.
- Rentefond utgjør også en betydelig andel og plasserer i rentebærende verdipapirer. Om lag halvparten av forvaltet kapital i rentefondene er obligasjonsfond. I tillegg består rentefondene av likviditetsfond⁵ og «andre rentefond».
- Kombinasjonsfond plasserer i både aksjer og rentebærende papirer.
- Andre fond omfatter blant annet hedgefond. Slike fond forvalter små beløp i Norge.

Utviklingen i verdipapirfondenes samlede kapital bestemmes blant annet av netto tilførsel av nye midler og avkastningen i de ulike fondene. I 2023 økte verdipapirfondenes samlede kapital, se figur 2.19. Økningen var i hovedsak drevet av kursoppgang i aksjemarkedene, samt høy netto nytegning i rentefond, se figur 2.20.

Livsforsikringsforetak og pensjonskasser er de viktigste andelseierne i norske verdipapirfond, se figur 2.21. De eier betydelige andeler av

Figur 2.19 Forvaltet kapital i verdipapirfond etter type fond

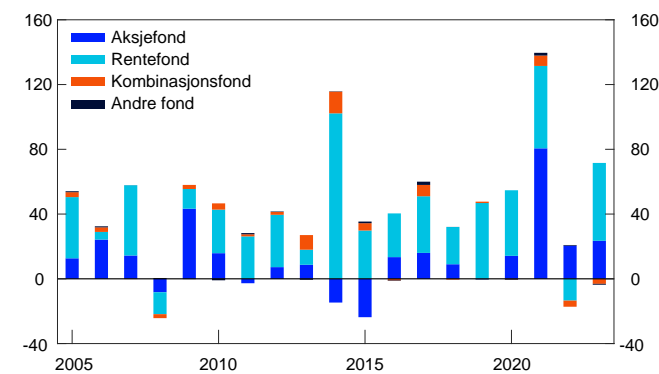
Milliarder kroner. Årsslutt



Kilde: Verdipapirfondenes Forening

Figur 2.20 Netto nytegning i verdipapirfond

Akkumulert i året. Milliarder kroner

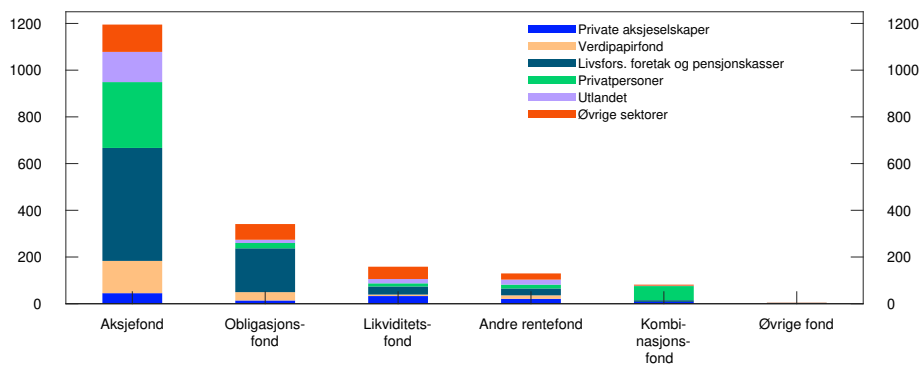


Kilde: Verdipapirfondenes Forening

⁵ EUs pengemarkedsfondsforordning setter strenge krav til fond som benevnes som pengemarkedsfond. Da forordningen trådte i kraft i Norge 1. februar 2023 var det ingen norske fond som oppfylte kravene. I den norske statistikken er derfor den tidligere fondsgruppen «pengemarkedsfond» omdøpt til «likviditetsfond».

Figur 2.21 Andelseiere i verdipapirfond

Milliarder kroner. Per 31. desember 2023



Kilde: Statistisk sentralbyrå

obligasjonsfondene og aksjefondene. Privatpersoner eier hovedsakelig andeler i aksjefond og kombinasjonsfond, men i liten grad obligasjonsfond.

I tillegg til å investere i eiendeler med pålydende i norske kroner, investerer verdipapirfondene i utenlandske eiendeler med pålydende i utenlandsk valuta. Verdien av fondsandelene i norske kroner blir dermed avhengig av utviklingen i valutakursen. For å sikre seg mot svingninger i valutakursen benytter fondene ofte valutaderivater. Derivatene har gjerne løpetid på 3 måneder, og nye kontrakter inngås når de gamle forfaller (kontraktene rulleres). Ved store uforutsette endringer i valutakursene kan det bli nødvendig å justere beløpene som sikres og eventuelt stille sikkerhet overfor avtalemotparten dersom en taper på derivatkontrakten (dvs. at motparten har en gevinst). For en omtale av et slikt tilfelle i mars 2020, se [Finansiell stabilitet 2020](#) og Norges Bank (2020): «[Bond market fire sales and turbulence in the Norwegian FX market in March 2020](#)» *Staff Memo 2/2021*.

2.8.2 Andre klassifiseringer av verdipapirfond

Verdipapirfond kan også klassifiseres ut fra type forvaltning eller hvordan eierandelene omsettes. Det er vanlig å skille mellom passivt og aktivt forvaltede fond, børsnoterte fond og såkalte fond i fond.

Passivt forvaltede fond forsøker å gjenskape utviklingen i en gitt portefølje (referanseindeks) av verdipapirer. Slike fond kalles derfor indeksfond. Et aksjeindeksfond kan sikte mot tilsvarende avkastning som referanseindeksen ved å ha en tilnærmet lik portefølje av aksjer som referanseindeksen. Av likviditetshensyn og for å redusere kostnader kan indeksfond unnlate å ha aksjer som utgjør en liten del av referanseindeksen. Fondets avkastning forventes likevel å være nær utviklingen i indeksen.

Aktivt forvaltede fond er basert på at forvalteren kan «slå indeksen», det vil si å få en bedre avkastning enn indeksen til samme risiko. Forvalteren

velger da sine investeringer med omhu og gjør nye kjøp og salg når endrede markedsforhold kan gi mulighet for ekstra avkastning. Analyser og hyppigere kjøp og salg av verdipapirer gjør at det koster mer å drive aktiv forvaltning enn passiv forvaltning. Undersøkelser av avkastningen i de ulike fondene viser at det er få aktive fond som over tid har gjort det bedre enn indeksfond.⁶

Børsnoterte fond («Exchange Traded Funds» eller ETF) har vært et av de raskest voksende segmentene i det globale finansmarkedet, men er lite utbredt i Norge. ETF handles over børs som en aksje, og kan være både indeks og aktivt forvaltede fond. Ved utgangen av 2023 var det kun ett børsnotert fond på Oslo Børs.

Noen verdipapirfond er såkalte fond i fond. Det er fond som inneholder andeler i andre fond. Det gjør det enklere å spre risiko, men for andelseierne blir forvaltningen ofte dyrere med avgifter både til fondet en har andeler i og til fond som inngår i porteføljen.

2.8.3 Regulering av verdipapirfond

Verdipapirfondloven regulerer verdipapirfondenes og forvaltningsselskapenes organisering og handlefrihet. Reguleringen av verdipapirfond skal sikre at andelseiernes interesser blir ivaretatt, blant annet gjennom å sikre at risikoen spres og at andelseierne får informasjon om historisk avkastning, risiko og kostnader. Finanstilsynet har ansvar for å kontrollere at forvaltningsselskapenes virksomhet er i henhold til lov og forskrift. Finanstilsynet skal godkjenne alle norske verdipapirfond.

Mange verdipapirfond er såkalte UCITS (Undertakings for collective investment in transferable securities). Det er en type fond som tilfredsstiller felles europeiske regler og er ment å være et investeringsalternativ for forbrukere. UCITS har omfattende krav til blant annet risikospredning, hva fondet kan investere i og hyppig adgang for andelseierne til å innløse andelene.

Beslektet med verdipapirfond er alternative investeringsfond (AIF). Disse favner om et bredt spekter av ulike typer kollektive investeringer, som eiendomsfond, aktive eierfond (private equity), se kapittel [2.9.3 Aktive eierfond](#), og hedgefond. Mange alternative investeringsfond utgjør komplekse strukturer med høy risiko og liten mulighet til innløsning. Flere av disse vil derfor ikke egne seg som sparealternativ for forbrukere. Forvaltning og markedsføring av alternative investeringsfond reguleres av lov om forvaltning av alternative investeringsfond. Folkefinansiering, se kapittel [2.9.4 Folkefinansiering](#), kan i noen tilfeller være omfattet av AIF-loven. Forvaltning av AIF krever i utgangspunktet tillatelse fra Finanstilsynet. Forvaltere av AIF som forvalter fond med en samlet forvaltningskapital under visse terskelverdier er ikke omfattet av konsesjonsplikt, men skal registreres i et register ført av Finanstilsynet.

⁶ Se for eksempel Fama and French (2010): «[Luck versus Skill in the Cross-Section of Mutual Fund Returns](#)», Journal of Finance, Vol. LXV no 5.

2.9.1 Finansieringsforetak

Finansieringsforetakene gir hovedsakelig kortsiktige lån innenfor leiefinansiering (leasing), «factoring», gjeldsbrevlån til næringslivet og forbrukslån, ofte i tilknytning til kredittkort. Utlånene finansieres i hovedsak gjennom kortsiktige innlån. Foretakenes samlede utlån var om lag 240 milliarder kroner ved utgangen av 2023. Om lag 29 prosent av finansieringsforetakene, målt ved utlån, er utenlandske foretak etablert med filial i Norge.

«Factoring» er en form for finansiering av bedrifter. Bedriften sender sine fakturaer til finansieringsforetaket som umiddelbart betaler ut («låner ut») om lag 80 prosent av verdien på disse fakturaene til bedriften. Fakturaene betales til finansieringsforetaket som overfører restbeløpet til bedriften med fradrag av sine gebyrer og renter.

2.9.2 Verdipapirforetak

Verdipapirforetak opptrer som mellomledd i verdipapirmarkedet og tilbyr investeringstjenester knyttet til finansielle instrumenter etter tillatelse fra Finanstilsynet. Verdipapirforetakene har en svært sentral rolle i annenhåndshandelen med finansielle instrumenter og ved tilrettelegging av emisjoner i førstehåndsmarkedet (såkalt «corporate»-virksomhet). De mest sentrale tjenestene som verdipapirforetakene tilbyr, utover tradisjonell megleraktivitet og tilrettelegging, er investeringsrådgivning, analysevirksomhet og garantistillelse for fulltegning av emisjoner.

Verdipapirforetak driver også aktiv forvaltning av investorers portefølje på individuell basis og etter investors fullmakt. For å forebygge interessekonflikter mellom kunder og mellom foretak og kunder, må det etableres systemer og fysiske informasjonssperre mellom den aktive forvaltningen og øvrige virksomhetsområder.

Krav til virksomheten følger av verdipapirhandelloven, og foretakene er under tilsyn av Finanstilsynet. Loven stiller omfattende krav til verdipapirforetakenes virksomhet og organisering. Foretaket må være bygget opp på en måte som gjør at risikoen for at det oppstår interessekonflikter begrenses til et minimum. Videre stilles det krav om at ledelsen og eierne er egnet til å lede og eie et verdipapirforetak.

Ved utgangen av 2023 var det 105 verdipapirforetak med norsk tillatelse. Av disse var 15 banker med konsesjon som verdipapirforetak. I tillegg kommer 19 filialer av utenlandske verdipapirforetak.

2.9.3 Aktive eierfond

Dette er en type fond og selskaper (gjærne kalt Private Equity fond) som investerer i ikke-børsnoterte selskaper. De tilbyr egen- eller fremmed-

kapitalfinansiering av selskaper i startfasen, ofte til virksomheter i teknologisektoren. Motivasjonen for investeringene er fremtidig salg eller børsnotering. Fremmedkapital ytes gjerne som konvertible lån, slik at investorene senere kan innløse gjelden i aksjer. Disse fondene er ofte organisert som partnerskap der institusjonelle investorer og formuende privatpersoner bidrar med finansieringen.

Norske aktive eierfond investerte i 2022 totalt 18,8 milliarder kroner i norske og utenlandske selskaper ifølge Menon Economics.

2.9.4 Folkefinansiering

Utviklingen av digitale plattformer har gitt nye og økte finansieringsmuligheter. Folkefinansiering innebærer at mange enkeltpersoner finansierer en bedrift eller en privatperson. I tradisjonelle finansieringsmodeller for finansiering av foretak blir derimot noen få investorer, for eksempel kun én bank eller noen større investorer, spurt om å investere et større beløp. Folkeinvestering snur om på dette ved å bruke nettplattformer til å nå ut til mange små potensielle investorer som hver for seg kan ønske å investere relativt små beløp. Folkefinansiering kalles derfor «crowdfunding» på engelsk.

En finansieringstransaksjon involverer tre ulike typer aktører: investor som investerer («folkemassen»), et foretak eller en privatperson som søker finansiering, og folkefinansieringsforetaket som formidler finansieringen via en nettplattform.

Finansiell folkefinansiering omfatter:

- *Lånebasert folkefinansiering (peer-to-peer lending (P2P))*. Folkemassen (långiveren) låner ut midler til foretak eller privatperson (låntaker). Lånet formidles av et folkefinansieringsforetak gjennom en nettplattform.
- *Egenkapitalbasert folkefinansiering*. Folkemassen innbetaler et beløp mot eierskap i et foretak i form av unoterte aksjer. Emisjonen formidles av et folkefinansieringsforetak gjennom en nettplattform.

Finansiell folkefinansiering brukes typisk for å hente inn kapital til mindre prosjekter. De fleste plattformene som driver med finansiell folkefinansiering formidler finansiering til små- og mellomstore foretak. Bedrifter i dette segmentet kan ofte ha vanskeligheter med å få lån fra banker eller innhente egenkapital ved hjelp av verdipapirforetak eller venturekapitalmiljøer. Finansiell folkefinansiering bidrar til at enkeltpersoner kan investere direkte i prosjekter eller bedrifter som de ellers ikke ville hatt lett tilgang til. Bedrifter kan få lavere transaksjonskostnader ved kapitalinnhenting. Folkefinansiering kan dermed gi økt verdiskaping hvis det bidrar til at flere forventet lønnsomme prosjekter blir realisert.

Ikke-finansiell folkefinansiering omfatter:

- *Donasjonsbasert*. Gode formål eller små bedrifter og prosjekter kan søke støtte på slike plattformer. Giveren mottar ikke noen motytelse.

- *Belønningsbasert.* Støtte til mer kommersielle prosjekter hvor giveren gir et beløp og mottar en belønning fra prosjekteier som for eksempel en rabatt på det fremtidige produktet (forhåndssalg) eller en vareprøve.

I flere land har folkefinansiering vokst raskt. Globalt har spesielt USA stor utbredelse av folkefinansiering, mens Storbritannia har det største markedet for folkefinansiering i Europa, se mer informasjon i [NOU 2021: 10 Ny lov om folkefinansiering av næringsvirksomhet](#).

Det norske markedet for folkefinansiering er fortsatt lite sammenlignet med andre land, men har vokst de siste årene. Basert på tall rapportert fra næringsen selv, hadde det norske markedet i 2022 en størrelse på rundt 2 milliarder kroner.⁷ Hoveddelen er lånebasert folkefinansiering.

EU innførte 10. november 2021 en forordning om folkefinansiering. Regjeringen vedtok den 26. januar 2024 at Norge vil delta i EØS-komiteens beslutning om å innlemme forordningen i EØS-avtalen. Forutsatt samtykke fra Stortinget vil forordningen gjelde som norsk lov med de tilpasninger som følger av EØS-komiteebeslutningen. Forordningen regulerer både tilbydere av egenkapitalbaserte og lånebaserte folkefinansieringstjenester. Forordningen gjelder bare finansiering av prosjekter innenfor næringsvirksomhet, og bare for prosjekter inntil 5 millioner euro. Finansiering av forbrukere er unntatt forordningens anvendelsesområde.

Folkefinansieringsplattformer i Norge er i dag underlagt forskjellige regelverk avhengig av hvilken modell de opererer etter. Egenkapitalbasert folkefinansiering reguleres etter verdipapirhandelloven og loven om alternative investeringsfond (AIF-loven), mens lånebasert folkefinansiering reguleres av låneformidlingsloven, finansforetaksloven og finansavtaleloven. Både lånebaserte og egenkapitalbaserte plattformer er underlagt hvitvaskingsregelverket. Finansdepartementet har i finansforetaksforskriften unntatt utlån gjennom plattformer for lånebasert folkefinansiering fra konsesjonsplikt når enkelte vilkår er til stede.

Regjeringen sier i Finansmarkedsmeldingen at den vil legge til rette for folkefinansiering både gjennom forenklinger for næringsen og økt trygghet for forbrukere. Krav til formidlere av lån til forbrukere er regulert gjennom låneformidlingsloven. Loven ble vedtatt av Stortinget i desember 2022, og trådte i kraft 1. juli 2023.⁸

⁷ Størrelsen på det norske markedet og omtalen av regelverket for folkefinansiering er basert på Meld. St. 18 (2022–2023), Finansmarkedsmeldingen 2023

⁸ [Lov om låneformidling \(låneformidlingsloven\) – Lovdata](#)

3. Finansiell infrastruktur

88	3.1 Kunderettede betalingstjenester
94	3.2 Interbanksystemer
99	3.3 Verdipapiroppgjøret (VPO)
103	3.4 Sentrale motparter



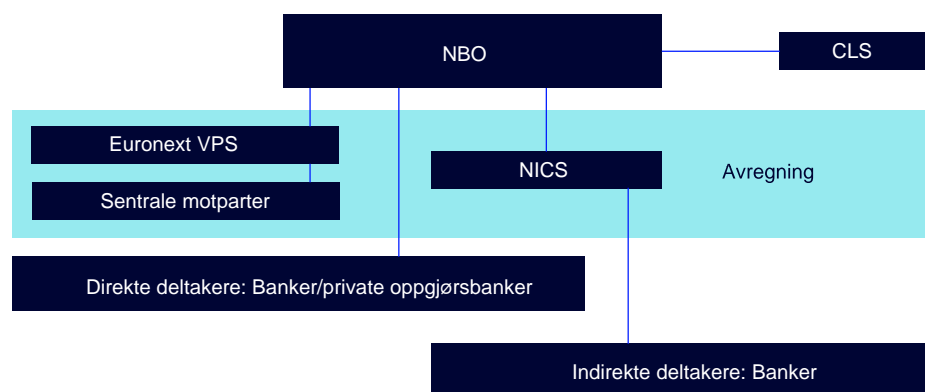
3. Finansiell infrastruktur

Den finansielle infrastrukturen er de systemene der finansielle transaksjoner mellom ulike aktører i økonomien blir gjennomført. Det gjelder alle typer transaksjoner, fra vanlige betalinger med kort i butikk til transaksjoner i verdipapir- og valutamarkedet. Eksempler på finansiell infrastruktur er betalingssystemer, oppgjørssystemer for verdipapirer, verdipapirsentraler, sentrale motparter og transaksjonsregistre. Den finansielle infrastrukturen omfatter både de tekniske systemene og avtalene og regelverket som regulerer bruken av dem. I denne publikasjonen behandles kontanter som en del av den finansielle infrastrukturen.

Et betalingssystem kan deles inn i «systemer for betalingstjenester» og «interbanksystemer». Systemer for betalingstjenester er den delen av betalingssystemet som er rettet mot kundene. Disse systemene gjør det mulig for personer og foretak å veksle til kontanter ved uttak fra sine bankkontoer, bruke betalingskort eller foreta betalinger i nettbank eller mobilbank. Et interbanksystem er et system som gjør at bankene kan få gjort opp betalingene seg imellom.

Kjernen i det norske interbanksystemet er Norges Banks oppgjørssystem (NBO) og «Norwegian Interbank Clearing System» (NICS), se figur 3.1. Basert på alle betalinger kundene foretar, beregner NICS hva bankene skylder og har til gode hos hverandre. Resultatet av denne avregningen sendes fem ganger om dagen til NBO. Der gjennomføres interbankoppgjøret ved å overføre reserver mellom bankenes kontoer. Les mer om NBO i kapittel [3.2.1 Norges Banks oppgjørssystem \(NBO\)](#) og om NICS i kapittel [3.2.2 Interbanksystemet NICS](#).

Figur 3.1 Det norske betalingssystemet



Kilde: Norges Bank

Banker handler valuta for flere hundre milliarder kroner hver dag. Tapene kan bli store om en motpart ikke oppfyller forpliktelsene sine. For å begrense denne risikoen er det etablert en flervalutabank kalt CLS, se kapittel [3.2.3 Risiko ved oppgjør av valutahandler og valutaoppgjørssystemet CLS](#). CLS hindrer at det oppstår tap ved at den ene delen av en valutahandel ikke betales uten at den andre delen også betales.

Verdipapiroppgjøret (VPO) omfatter oppgjør av penger og verdipapirer. Betaling for verdipapirene blir gjort opp i Norges Bank, og overføring av verdipapirene gjøres i Euronext Securities Oslo (ES-OSL). Les mer på hjemmesidene til [ES-OSL](#).

Sentrale motparter har en viktig rolle i finansmarkedene, se kapittel [3.4 Sentrale motparter](#). En sentral motpart trer inn i handel med finansielle instrumenter og blir kjøper for selger og selger for kjøper. Risikoen for at en av partene i en handel ikke kan innfri sin del av handelen, motpartsrisikoen, blir dermed overført til den sentrale motparten, som garanterer for oppfylging av handelen. Oslo Børs Euronext innførte i 2010 krav om at alle aksjer som handles på børsen, må gjøres opp gjennom en sentral motpart.

3.1 Kunderettede betalingstjenester

Kunderettede betalinger er som regel betalinger med relativt små beløp, som skjer i et stort antall og som gjøres mellom privatpersoner, bedrifter og myndigheter. Ved betalinger skiller man mellom betalingsmiddel og betalingsinstrument.

Et betalingsmiddel er en fordring som overføres mellom kjøper og selger som betaling for varer og tjenester. I hovedsak finnes det to typer betalingsmidler: kontanter, som er fordringer på Norges Bank, og bankinnskudd (kontopenger), som er fordringer på banker. Se også boks: [Hva er penger?](#) i innledningen. Elektroniske penger (e-penger) er et tredje betalingsmiddel. Dette er digitale verdienheter som bare brukes til elektroniske betalinger. De finnes både i form av forhåndsbetalte kort og innestående på e-pengekontoer.

Betalingsinstrumenter benyttes for å overføre betalingsmidlene. De kan deles inn i tre hovedgrupper: kontanter (som samtidig også er betalingsmiddel), betalingskort og girobetalinger (for eksempel nettbank). Mobilbetaling er en betalingsmåte som kan benytte seg av kort, giroer eller begge deler som underliggende betalingsinstrument.

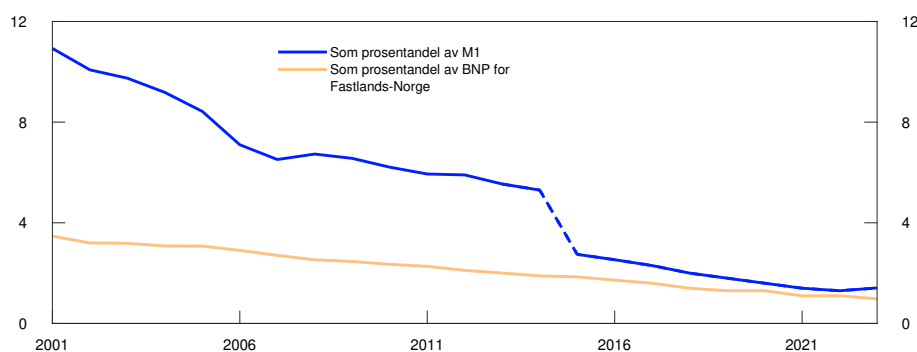
For betalinger på fysiske brukersteder er det i første rekke kort og kontanter som benyttes, mens ved såkalte avstandsbetalinger (der kjøper og selger ikke møtes fysisk) er kort- og girobetalinger mest vanlig.

3.1.1 Kontanter

Kontanter er anonyme, fysiske, uavhengige av elektroniske systemer og garantert av sentralbanken. Det gjør at de kan fylle enkelte funksjoner i

Figur 3.2 Verdien av kontanter i omløp i prosent av verdien av betalingsmidler (M1) og BNP for Fastlands-Norge

Prosent



Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

betalingssystemet som er vanskelig å dekke med andre betalingsløsninger.

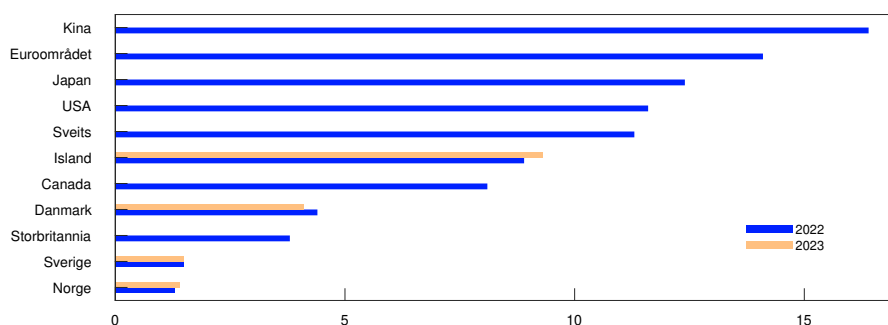
Kontanter er i Sentralbankloven definert som tvungent betalingsmiddel i Norge. Det følger også av [Finansavtaleloven](#) at forbruker har rett til å gjøre opp med kontanter hos betalingsmottaker. Kontopenger er et alminnelig godtatt betalingsmiddel, men ikke et tvungent betalingsmiddel.

Kontantene distribueres ut til publikum ved at Norges Bank forsyner bankene. Samtidig skal bankene etter [Finansforetaksloven](#) i samsvar med kundenes behov og forventninger, motta kontanter fra kundene og gjøre innskudd tilgjengelig for kundene i form av kontanter. Det er på den måten publikums etterspørsel som bestemmer hvor mye sedler og mynt Norges Bank setter i omløp.

Kun en liten del av betalingene gjøres med kontanter. Kontantenes andel av verdien av betalingsmidler (M1) og BNP for Fastlands-Norge er også

Figur 3.3 Kontanter i prosent av betalingsmidler (M1) i utvalgte land

Tall for 2022 og 2023 (Norden)



Kilder: BIS, Danmarks Nationalbank, Den islandske sentralbanken, ESB, Statistisk sentralbyrå, Statistiska Centralbyrån og Norges Bank

lav, og har vært lav lenge, sammenlignet med andre land, se figur 3.2 og 3.3. Kontanter er imidlertid fremdeles viktige både for beredskapen i betalingssystemet og for at personer som av forskjellige årsaker ikke har tilgang til eller mulighet til å benytte de elektroniske betalingssystemene kan få gjennomført sine betalinger.

3.1.2 Betalingskort

I hovedsak finnes det tre typer betalingskort: debetkort, faktureringskort og kredittkort.

Et debetkort er utstedt av en bank og knyttet til en bankkonto. Transaksjonsbeløpet trekkes (debiteres) direkte fra kortinnehaverens konto. I dagligtale er dette bankkort. Et faktureringskort debiterer ikke kortinnehaverens konto direkte. Kortutstederen samler opp kjøpene i en gitt periode og fakturerer kortholderen for det sammenlagte beløpet. Et kredittkort fungerer som et faktureringskort, men gir kortholderen mulighet til kreditt. Dette innebærer at kortholderen kan velge å betale hele, deler eller ingenting av det utestående beløpet. Hvis et beløp er utestående ved utgangen av en periode, rulleres det over til en ny periode og rentene begynner å løpe.

BankAxept er det nasjonale debetkortsystemet. Det er eid og driftet av bankene i Norge gjennom et aksjeselskap. Systemet er det klart mest brukte for innenlandske kortbetalinger. Internasjonale kort står for resten av kortbruken. Internasjonale kort er betalingskort utstedt i Norge av norske banker eller kortselskaper på lisens fra internasjonale kortsystemer som Visa og Mastercard. Kortene kan være debetkort, faktureringskort eller kredittkort. Les mer om betalinger med BankAxept i boks: [Hvordan foregår en betaling med BankAxept-kort?](#)

Den vanligste typen betalingskort er kombinasjonskort som består av BankAxept og et internasjonalt debetkort. Over halvparten av de utstedte betalingskortene er av denne typen, mens litt mer enn hvert tredje kort er et internasjonalt kredittkort. Den tradisjonelle måten å betale med et betalingskort er at kortets chip leses av i en fysisk betalingsterminal og kortholderen taster inn sin personlige sikkerhetskode (PIN-kode).

De fleste kortbetalinger skjer kontaktløst. Til slike betalinger benyttes i hovedsak enten fysiske kort eller mobiltelefoner (med elektronisk lagrede kortdetaljer). Kommunikasjonen mellom betalingsterminalen og betalingskortet eller mobiltelefonen skjer ved bruk av trådløs teknologi. Betaling skjer ved at kortet eller mobiltelefonen blir holdt nært betalingsterminalen. Brukeren trenger som regel ikke taste PIN-kode når beløpet er innenfor gitte beløpsgrenser. Betalingskort brukes også til avstandsbetalinger, i hovedsak ved varekjøp over internett. Brukeren legger da inn kortdetaljene sine og godkjenner betalingen i en nettbasert betalingsterminal direkte fra egen PC. Alternativt kan betalingsprosessen forenkles ved å bruke ulike digitale lommebøker.

Hvordan foregår en betaling med BankAxept-kort?

Seks av ti kortbetalinger i Norge blir utført med BankAxept-kort. De aller fleste av disse er debetkort-transaksjoner. Størstedelen av BankAxept-kortene er kombinerte og har også en annen betalingsløsning, som regel Visa eller Mastercard. BankAxept blir i praksis automatisk valgt i de fleste betalingsterminaler dersom betaleren ikke aktivt velger en annen betalingsløsning.

For å kunne tilby betalinger med BankAxept-kort må butikken (brukerstedet) ha avtale med både BankAxept og avtale med en bank som garanterer for oppgjør av transaksjonene. Oppgjør innebærer at kontoen til brukerstedet blir godskrevet alle betalinger som er gjort med BankAxept-kort på butikkens terminaler over en periode. Terminalene som butikkene benytter, kan enten leies eller kjøpes av banker eller av andre leverandører. Betalerne må ha avtale med en bank om å knytte et BankAxept-kort til kontoen sin.

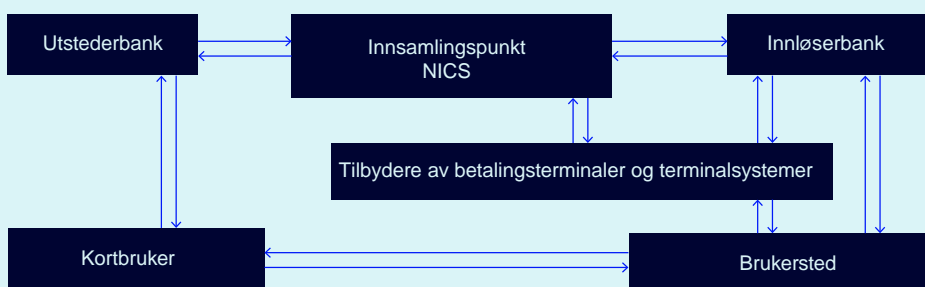
Hva skjer når det blir gjort en betaling med BankAxept-kort?

Idet kunden bruker kortet, blir kortinformasjonen registrert på terminalen. Kunden blir spurt om å oppgi PIN-koden, og det blir laget en forespørsel om å godkjenne (autorisere) betalingen. Forespørselen blir sendt til et felles sentralt innsamlingspunkt. Der blir det kontrollert at det er brukt rett PIN-kode, og at forespørselen kommer fra en ekte terminal på et virkelig brukersted. Fra innsamlingspunktet blir autorisasjonsforespørselen formidlet videre til utstederbanken (banken til kortholderen), se figur 3.4.

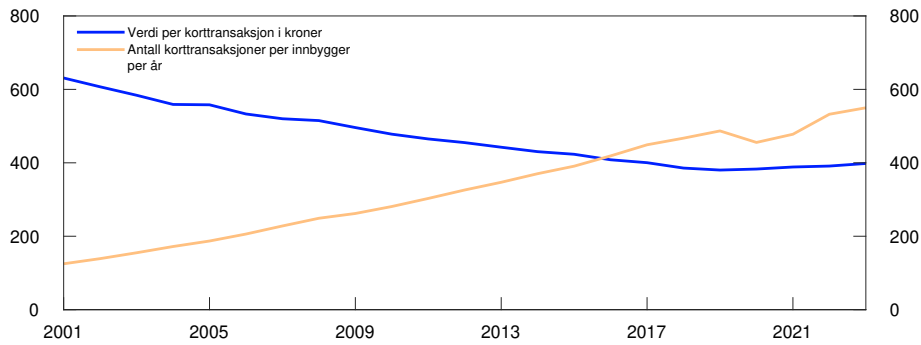
Utstederbanken kontrollerer at vilkårene for å autorisere transaksjonen er til stede: At kortet ikke er sperret, og at det er dekning. Svaret (ja eller nei) sender utstederbanken tilbake til det felles innsamlingspunktet, som så sender informasjonen videre til terminalen på brukerstedet, der resultatet blir vist på skjermen. Alt dette skjer normalt på under et halvt sekund.

NICS foretar avregning og oppgjør mellom bankene, se kapittel [3.2.2 Interbanksystemet NICS](#). Avregning og oppgjør av slike transaksjoner finner sted fem ganger hver ukedag, og frem til oppgjøret er det autoriserte beløpet reservert på betalerens konto, slik at det ikke kan brukes en gang til. Etter oppgjør i Norges Bank formidler NICS transaksjonsdataene til innløserbanken (brukerstedets bank) for godskriving på kontoen til brukerstedet og til utstederbanken for belastning av kontoen til betaleren.

Figur 3.4 Transaksjonsflyt i en BankAxept-betaling



Figur 3.5 Antall korttransaksjoner per innbygger per år og verdi per korttransaksjon i kroner



Kilde: Norges Bank

Det finnes også bedrifter som utsteder kort for betalingsformål, som for eksempel enkelte dagligvarekjeder og bensinstasjonskjeder. Slike kort kan kun brukes hos utstederen og regnes derfor ikke som betalingskort.

Antallet vare- og tjenestekjøp med betalingskort har økt over tid, se figur 3.5. Til grunn for veksten ligger både at antallet betalinger totalt har økt (økt forbruk) og at kortbetalinger til dels har erstattet kontantbetalinger.

Norge er blant de landene der folk bruker kort oftest for å betale for varer og tjenester, se figur 3.6. I den andre enden finner vi middelhavslandene og Tyskland, som er et av industrilandene med lavest kortbruk. Betalinger for netthandel utgjør en økende del av kortbetalingene, se figur 3.7. Betalinger til norske nettsteder utgjør godt over halvparten av internettbetalingene.

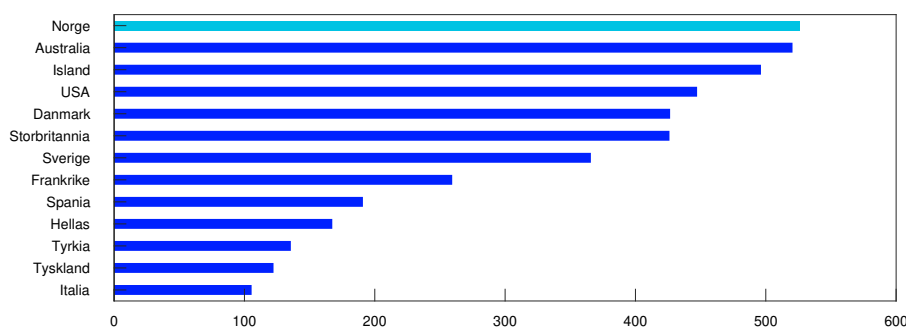
3.1.3 Girobetalinger

Husholdninger bruker giro for å betale regninger og overføre penger til andre. Bedrifter bruker giro for å betale regninger og lønn.

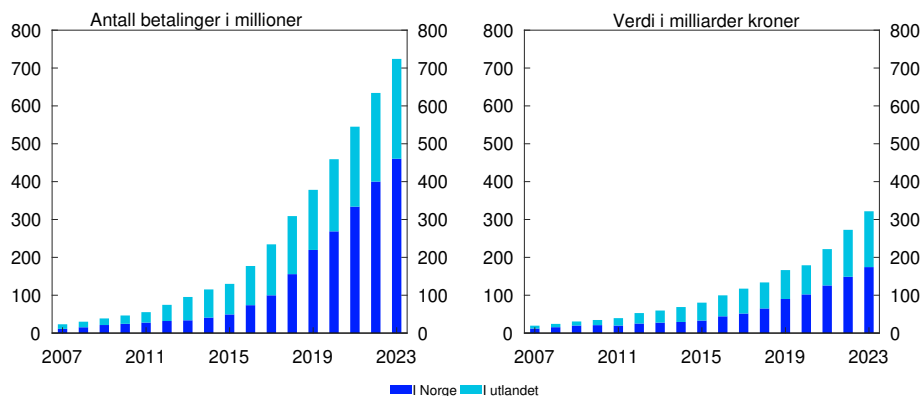
Ved girobetalinger overføres penger direkte fra en konto til en annen. Et annet ord for girobetalinger er debet- og kreditoverføringer.

Figur 3.6 Antall kortbetalinger per innbygger i utvalgte land

Tall for 2022



Kilder: BIS, Den islandske sentralbanken, ESB og Norges Bank

Figur 3.7 Betalinger over internett med norske betalingskort

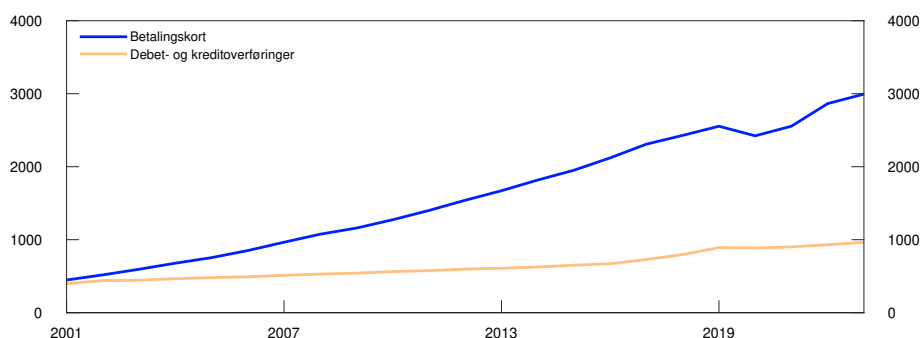
Kilder: BIS, Den islandske sentralbanken, ESB og Norges Bank

Debetoverføringer er betalinger som er igangsatt av betalingsmottakeren, som for eksempel en betaling med avtalegiro. Mens kreditoverføringer er betalinger som er igangsatt av betaleren, som for eksempel betalinger som brukeren selv registrerer i nettbanken. Dersom debetoverføringer kombineres med en faktura som er sendt elektronisk (e-faktura eller avtalegiro), blir betalingsprosessen helautomatisk for kunden. Både mottaker og betaler må ha avtale med banken sin for å gjennomføre direkte debitering.

Debet- og kreditoverføring brukes i hovedsak for avstandsbetalinger, altså betalinger der betaler og mottaker ikke møtes direkte. Enkelte brukerstedsbetalinger kan også gi opphav til girobetalinger. En betaling med et kredittkort vil for eksempel i første omgang regnes som en kortbetaling. Etter hvert vil imidlertid kunden få tilsendt en faktura eller regning som må betales. Sistnevnte betaling registreres som en debet eller en kreditoverføring.

Figur 3.8 Bruk av betalingsinstrumenter

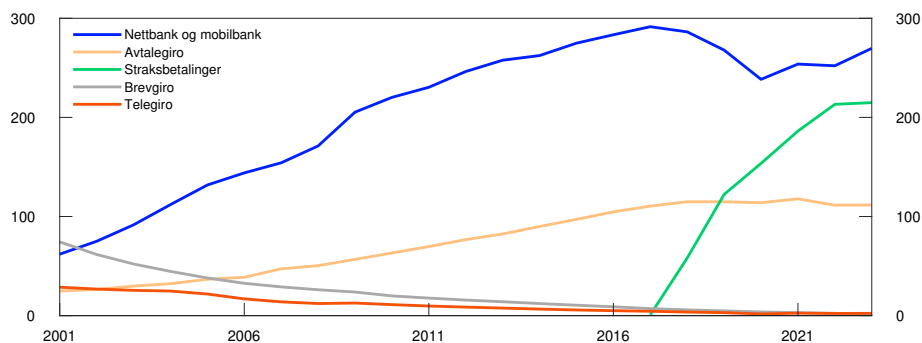
Millioner betalinger



Kilde: Norges Bank

Figur 3.9 Debet- og kreditoverføringer fra personkunder

Millioner betalinger



Kilde: Norges Bank

Det er mange flere kortbetalinger enn girobetalinger, se figur 3.8. Den gjennomsnittlige verdien på en girobetaling er langt høyere enn den gjennomsnittlige verdien på en kortbetaling.

De aller fleste girobetalingene fra personkunder er elektroniske. Figur 3.9 gir en oversikt over ulike girobetalinger. Papirbaserte og manuelle former for girobetalinger, som for eksempel brevgiro og telegiro, er nesten ikke i bruk lenger. Ordinære nettbankbetalinger er den vanligste formen for regningsbetaling blant personkunder, men også bruken av andre ressursbesparende betalingsmåter, som for eksempel avtalegiro, er utbredt. En slik giro betales automatisk på forfallstidspunktet, så lenge det er dekning på kontoen beløpet skal trekkes fra. Straksbetalinger er en annen vanlig betalingsmåte. Dette er betalinger som blir tilgjengelig for betalingsmottaker nesten umiddelbart etter at betalingen er initiert fra betalers side.

For mer informasjon om kunderettede betalingstjenester, se Norges Bank (2024) «[Kunderetta betalingsformidling 2023](#)», *Noregs Bank Memo 1/2024*.

3.2 Interbanksystemer

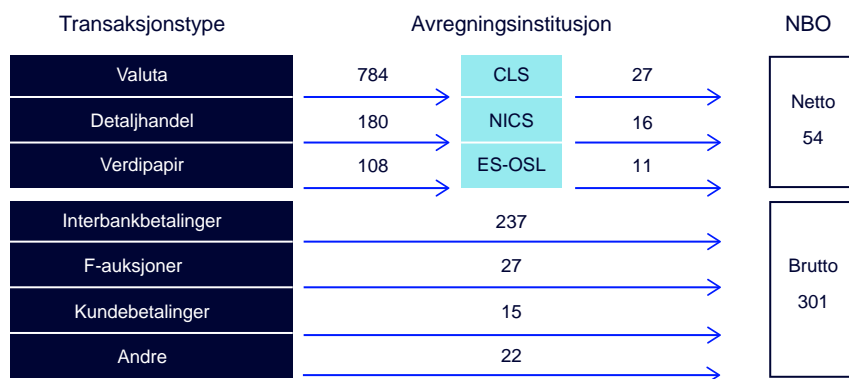
3.2.1 Norges Banks oppgjørssystem (NBO)

Norges Bank er den øverste oppgjørskontrollinstansen i det norske betalingssystemet. Alle betalinger som blir gjort i norske kroner, gjøres i siste instans opp mellom bankene i Norges Banks oppgjørssystem (NBO). Det gjelder både vanlige betalinger for husholdninger og bedrifter, store betalinger i finans- og valutamarkedene og betalinger som involverer offentlig sektor. Den gjennomsnittlige daglige omsetningen i NBO var om lag 355 milliarder kroner i 2023.

NBO benyttes også for å gjennomføre Norges Banks pengepolitikk. Les mer om gjennomføringen av pengepolitikken i kapittel [1.1 Pengemarkedet](#) og i boks: [Norges Banks likviditetsstyring og overnattenrenten](#), i kapittel 1.

Figur 3.10 Brutto- og nettooppgjør

Milliarder kroner. Daglig gjennomsnitt. Tall for 2023



Kilder: Bits, CLS, Euronext Securities Oslo og Norges Bank

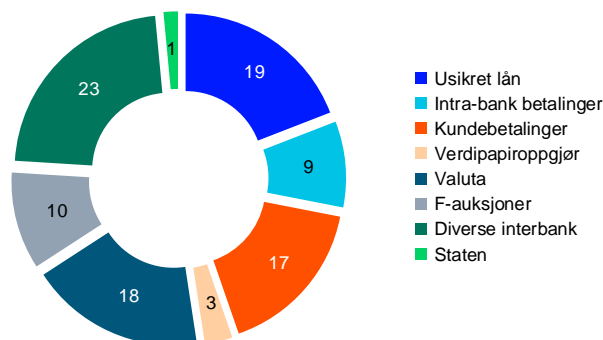
111 banker har konto i NBO, inkludert de fleste norske bankene. Bankene kan delta direkte eller indirekte i de ulike oppgjørene i NBO. Indirekte deltakelse betyr at en bank (direkte deltaker) lar en annen bank gjennomføre oppgjøret for seg i NBO. Selv om de fleste norske banker har konto i NBO, er det bare et fåtall banker som gjør opp sine transaksjoner direkte i NBO. Det er i hovedsak de største norske bankene samt norske filialer av skandinaviske bankkonsern. Flertallet av norske banker har et lite antall bruttotransaksjoner og deltar i nettooppgjørene gjennom en av de store bankene. Utenlandske banker uten filial i Norge kan ha konto i Norges Bank, men slike banker velger å delta indirekte i oppgjøret i Norges Bank. Målt i beløp står transaksjonene som stammer fra de utenlandske bankene for en betydelig del av omsetningen i NBO.

Omsetningen i NBO fordeler seg på disse oppgjørene:

- Bruttooppgjøret (oppgjør av enkelttransaksjoner i sanntid) står for vel 85 prosent av omsetningen i NBO, se figur 3.10. Her gjøres store finansmarkedstransaksjoner opp, gjerne knyttet til bankenes handel med valuta, likviditetsstyring og betalinger på vegne av kunder, se figur 3.11.

Figur 3.11 Bruttooppgjør fordelt etter transaksjonstype

Prosent. Tall for august 2015



Kilder: Bits, CLS og Norges Bank

Gjennomsnittlig størrelse på transaksjonene var om lag 94 millioner kroner i 2023. Alle norske banker med konto i NBO kan delta direkte i bruttooppgjøret, men bare 10–15 banker deltar aktivt.

- I NICS Netto inngår i hovedsak vanlige kundebetaling, men også enkelte mindre finansmarkedstransaksjoner (under 25 millioner kroner), se kapittel [3.2.2 Interbanksystemet NICS](#).
- Verdipapiroppgjøret er oppgjøret av verdipapirhandler. Her inngår betalinger mellom banker for handler i verdipapiroppgjøret. Oppgjøret av selve verdipapirene skjer i Euronext Securities Oslo (ES-OSL), se kapittel [3.3 Verdipapiroppgjøret \(VPO\)](#). Deltakere i VPO som ikke har konto i Norges Bank, gjør opp betalingen av verdipapiroppgjøret gjennom en bank (likviditetsbank).

Norges Bank krever at bankene har dekning for posisjonene de skal gjøre opp i NBO. En bank kan ha dekning i form av innskudd eller låneadgang i Norges Bank. Banker får låneadgang ved å pantsette verdipapirer registrert i verdipapirsentraler til fordel for Norges Bank. Bankene har gjennomgående høyere låneadgang enn de har behov for i betalingsoppgjørene.

Norges Bank har i samarbeid med Sveriges Riksbank og Danmarks Nationalbank utviklet «Scandinavian Cash Pool», som skal lette likviditetsstyringen for banker som deltar i oppgjørene i flere eller alle de skandinaviske sentralbankene. Gjennom «Scandinavian Cash Pool» kan bankene benytte innskudd i én av sentralbankene som sikkerhet for lån i en annen.

3.2.2 Interbanksystemet NICS

NICS er bankenes felles system for mottak og avregning av betalingstransaksjoner. Nesten alle betalingstransaksjoner i Norge blir sendt til NICS for avregning før de blir videreformidlet til oppgjør i NBO. De små betalingene, for eksempel kort- og girobetalinger, blir avregnet mot hverandre, slik at hver bank får én samlet gjelds- eller fordringsposisjon mot de andre deltakerbankene. Avregningene gjøres av NICS og sendes til NBO for oppgjør (nettoppgjør) fem ganger hver dag, henholdsvis: 05:30, 09:30, 11:30, 13:30 og 15:30.

Alle bankene som deltar i NICS, deltar direkte. I nettoppgjøret i Norges Bank kan bankene delta direkte (nivå 1-banker) eller indirekte (nivå 2-banker). Etter at avregningen er gjort i NICS, tar nivå 1-bankene som er oppgjørsbanker for nivå 2-bankene over disse bankenes posisjoner i oppgjøret i Norges Bank. Posisjonene blir slått sammen med posisjonen oppgjørsbanken har selv, slik at oppgjørsbanken bare har én posisjon i nettoppgjøret. Når oppgjøret er gjort i NBO, blir nivå 2-bankens konto i oppgjørsbanken belastet eller godskrevet. Ved utgangen av 2023 deltok 20 banker direkte i nettoppgjøret i NBO (nivå 1-banker), mens 91 banker deltok indirekte (nivå-2 banker). Den største private oppgjørsbanken er DNB Bank ASA, som gjør opp på vegne av

Digitale sentralbankpenger

Flere sentralbanker, herunder Norges Bank, vurderer om de i fremtiden skal utstede allment tilgjengelige elektroniske penger. Slike penger er en fordring på sentralbanken i den offisielle pengeenheten, og vil i så fall bli en ny representasjon av norske penger og et supplement til kontanter og tradisjonelle betalinger med bankpenger.

Teknologisk utvikling har bidratt til å aktualisere problemstillingen. Fallende kontantbruk og muligheten for større strukturelle endringer i penge- og betalingssystemet, har gjort at vi må tenke gjennom om vi i fremtiden vil trenge nye funksjoner for å sikre et effektivt og robust betalingssystem og tillit til pengevesenet.

Innføring av digitale sentralbankpenger kan være et hensiktsmessig tiltak for å styrke beredskapen i betalingssystemet og bidra til innovasjon i betalingsformidlingen. Samtidig kan innføring av slike penger ha konsekvenser for blant annet bankenes finansiering og finansiell stabilitet, se for eksempel Bankplassen blogg «[Vil bankenes utlånsrenter øke ved innføring av digitale sentralbankpenger?](#)», 24. juni 2021. Slike penger kan utformes på ulike måter, avhengig av hva en ønsker å oppnå.

En utredning om digitale sentralbankpenger omfatter komplekse problemstillinger. Ingen vestlige land har så langt innført digitale sentralbankpenger. Vi har dermed få internasjonale erfaringer å trekke på. Det er behov for mer analyse for å vurdere hvordan en DSP-løsning som egner seg best bør utformes, og om det er et hensiktsmessig tiltak målt mot kostnadene med etablering og drift av en slik ny infrastruktur. I januar 2024 besluttet Norges Bank å fortsette utredningen om digitale sentralbankpenger for å forberede en innføring om det skulle bli nødvendig for å sikre et effektivt og sikkert betalingssystem. Utredningen omfatter både kunderettede digitale sentralbankpenger og digitale sentralbankpenger for oppgjør mellom bankene. Det er ikke tatt noen beslutning om innføring av digitale sentralbankpenger.

82 banker. SpareBank 1 SMN er oppgjørsbank for 7 banker, mens SpareBank 1 Nord-Norge og Danske Bank gjør opp for én bank hver.

Betalingene som avregnes i NICS, er under 25 millioner kroner. Større betalinger, eller betalinger som er særskilt merket, sendes til NBO for bruttooppgjør, enten direkte til Norges Bank eller via NICS. NICS har innført en løsning for realtidsbetalinger. Løsningen innebærer at betalingsmottaker får penger på sin konto få sekunder etter at betalingen er igangsatt, og før betalers bank er belastet. Betalingen sikres med sentralbankpenger, noe som fjerner kredittrisikoen mellom bankene.

Finansnæringens infrastrukturselskap, Bits AS (Bits), har konsesjon fra Norges Bank til å være operatør av interbanksystemet NICS. Norges Bank fører tilsyn med Bits. Bits har utkontraktert driften av NICS.¹ Selv om driften av NICS er utkontraktert, er det Bits som har ansvaret for driften.

3.2.3 Risiko ved oppgjør av valutahandler og valutaoppgjørssystemet CLS

Oppgjør av valutahandel innebærer en risiko for at motparten ikke greier å oppfylle sin del av avtalen. Slik oppgjørsrisiko blir ofte omtalt som

¹ Driften av NICS er utkontraktert til Mastercard Payment Services Infrastructure (Norway) AS.

«Herstatt-risiko»

En mye omtalt begivenhet, som hadde betydelige konsekvenser i valutamarkedet, er problemene i den tyske banken Bankhaus Herstatt. Banken måtte innstille virksomheten i juni 1974. Dette skjedde om ettermiddagen lokal tid, etter stengning av det tyske oppgjørssystemet, men før tilsvarende oppgjørslutning i USA. Mange av bankens kunder hadde da sendt tyske mark til Herstatt og ventet å motta dollar senere på dagen i New York. Herstats korrespondentbank i New York stoppet imidlertid alle utgående betalinger på vegne av Herstatt da det ble kjent at banken var insolvent og hadde innstilt virksomheten. Flere av disse kundene ble sittende med betydelige eksponeringer mot Herstatt, og noen fikk aldri innfridd sine krav. Herstatt-risiko har etter dette blitt en vanlig betegnelse på valutaoppgjørslisiko.

«Herstatt-risiko» etter at den tyske banken Bankhaus Herstatt i 1974 gikk konkurs. Les mer om dette i [«Bank Failures in Mature Economies»](#), BCBS Working Papers No 13 April 2004 og i boks: [«Herstatt-risiko»](#).

For å redusere risikoen i valutaoppgjøret ble CLS opprettet i 2002. Oppgjør i CLS innebærer betaling-mot-betaling, noe som betyr at bankene er sikret mot å levere fra seg en del av handelen uten å motta den andre delen. Kredittrisikoen i valutaoppgjøret er dermed kraftig redusert, og bankene har bare kredittrisiko mot CLS. CLS foretar i dag oppgjør i 18 forskjellige valutaer på tvers av landegrensene.

CLS Bank er lokalisert i New York og er underlagt tilsyn av den amerikanske sentralbanken Federal Reserve. Norges Bank og de andre sentralbankene for valutaene som gjøres opp i CLS, deltar i en overvåkingsgruppe ledet av Federal Reserve. CLS er organisert som et aksjeselskap og eies av bankene som er oppgjørsmemberer.

Deltakelse i CLS kan skje enten direkte (som oppgjørsmember) eller indirekte (som tredjepart). Oppgjørsmemberene gjør selv alle inn- og utbetalinger, mens tredjeparter deltar gjennom et oppgjørsmember. DNB er det eneste norske oppgjørsmemberet. Selve oppjøret i CLS skjer brutto (betaling for betaling) i private bankpenger i CLS Bank, men bankene betaler inn et nettobeløp som CLS beregner for hver valuta. Alle inn- og utbetalinger skjer fra bankenes konto til CLS sin konto i sentralbanken for den relevante valutaen.

Dersom et oppgjørsmember ikke har konto i en sentralbank, må medlemmet betale inn og ut via en annen bank med konto i sentralbanken, en såkalt korrespondentbank. For norske kroner er det fire korrespondentbanker: DNB, Nordea, SEB og Danske Bank. Korrespondentbankene betaler inn og tar imot norske kroner i NBO på vegne av deltakerbankene sine. Samlet er det [mer enn 70 oppgjørsmemberer](#) i CLS. Alle inn- og utbetalinger i norske kroner til og fra kontoen CLS har i Norges Bank skjer gjennom de fire korrespondentbankene og Handelsbanken. Les mer på [CLS sine hjemmesider](#).

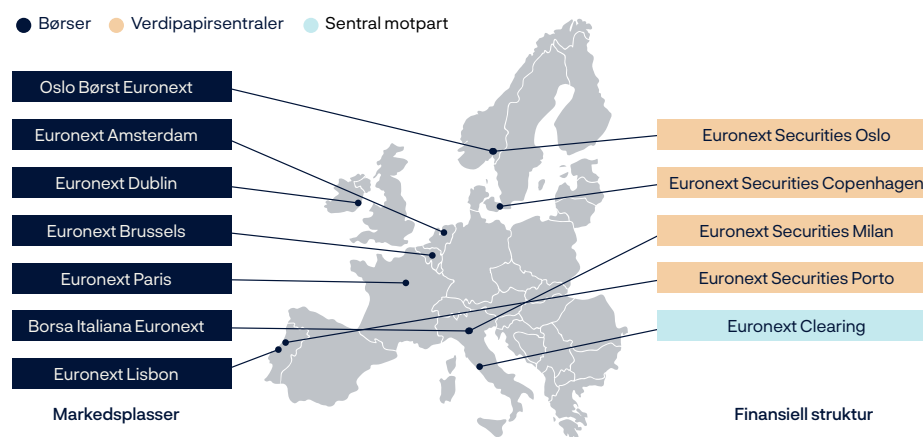
3.3 Verdipapiroppgjøret (VPO)

Verdipapiroppgjøret (VPO) har både en penge- og verdipapirsider. Eierskapet til norske finansielle instrumenter er registrert elektronisk på kontoer i et register som eies og drives av Euronext Securities Oslo, heretter kalt ES-OSL. ES-OSL driver den eneste norske verdipapirsentralen (før 2019 kalt verdipapirregister). I verdipapirsentralen registreres informasjon om verdipapiret, for eksempel hvem som er utsteder, hvem som er eier og om det er pantsatt. En verdipapirhandel er ikke fullført (fått rettsvern) før endringen i eierskap er registrert i verdipapirsentralen. Alle finansielle instrumenter kan innføres i en verdipapirsentral. Verdipapirsentraler anses som systemviktige institusjoner.

Samlet markedsverdi av verdipapirer registrert i ES-OSL er i dag omtrent 8 000 milliarder kroner. Ved salg av et verdipapir «flyttes papiret» fra selgers konto til kjøpers konto i registeret til ES-OSL, mens pengeoppgjøret skjer i Norges Bank. VPO blir gjennomført tre ganger per dag (om morgenen, om formiddagen og om ettermiddagen). Daglig brutto omsetning i verdipapiroppgjøret i ES-OSL var omtrent 108 milliarder kroner i 2023, mens daglig netto oppgjørsverdi i Norges Bank var om lag 11 milliarder. ES-OSL eies (i likhet med Oslo Børs Euronext) av det internasjonale konsernet Euronext N.V. Flere andre verdipapirsentraler inngår i dette konsernet, se figur 3.12.

Tradisjonelt har hvert land hatt egne løsninger for handel og oppgjør av verdipapirer. De siste årene har imidlertid EU arbeidet for økt integrasjon av de europeiske verdipapirmarkedene. Et eksempel på dette er EU-reguleringen CSDR (Central Securities Depository Regulation) som har bidratt til å standardisere lovgivningen i europeiske land. ES-OSL tok 1. mars 2022 i bruk sin nye autorisasjon etter CSDR. Reguleringen er tatt inn i ny norsk verdipapirsentrallov. CSDR ble innført i Norge 1. januar 2020, se boks: [Europeisk lovgivning for verdipapirer og derivater](#). De fleste verdipapirsentralene i EU/EØS har fått CSDR-lisens. Det gjelder i dag

Figur 3.12 Euronext-konsernet



Kilde: Euronext

Europeisk lovgivning for verdipapirer og derivater

EU arbeider for å skape et indre verdipapirmarked i EU med mer effektiv konkurranse og større gjennom-siktighet for handel med verdipapirer og derivater. For å oppnå dette har EU de siste årene kommet med flere direktiver og forordninger for handel og oppgjør av finansielle instrumenter. Viktige eksempler på dette er «Markets in Financial Instruments Directive I og II» (MiFID I og II), «European Market Infrastructure Regulation» (EMIR) og «Central Securities Depositories Regulation» (CSDR).

- MiFID I regulerer det som skjer før en handel inngås, og skal bidra til bedre beskyttelse av investorer. Det settes for eksempel krav til informasjonen som skal gis kundene og begrensninger på hvilke typer produkter ulike typer kunder kan investere i. Direktivet stiller også krav om at beste kjøps- og salgs-ordre skal gjøres tilgjengelig før en handel, og at pris, volum og tidspunkt for handelen skal offentlig-gjøres i ettertid. MiFID I ble innført i Norge i 2007.
- MiFID II er en videreutvikling av MiFID I for å svare på enkelte utviklingstrekk i markedet. MiFID II har for eksempel innført krav til aktørene som skal begrense risikoen for ustabilitet og markedsmanipulasjon ved såkalt høyfrekvent handel gjennom dataprogrammer («high frequency trading», eller bare HFT). Aktørene må blant annet utforme sine handelsmodeller, som er basert på matematiske algoritmer, slik at de er robuste overfor ulike markedsforhold. De må også gi tilsynsmyndigheten detaljert informasjon om algoritmene de bruker. MiFID II ble innført i Norge ved forskrift 1. januar 2018.
- EMIR stiller krav om at pengeoppgjøret knyttet til handel med egnede OTC-derivater skal gjøres gjennom sentral motpart, og at alle handler med derivater skal meldes til et transaksjonsregister. Kravet til oppgjør med sentral motpart gjelder for finansielle selskaper som handler derivater på uregulerte markedsplasser. Selskap utenfor finansiell sektor må benytte sentral motpart ved handel med OTC-derivater utover et visst volum. EMIR ble innført i Norge 1. juli 2017.
- CSDR (Central Securities Depository Regulation) standardiserer lovverket for verdipapirsentraler og skal gi økt konkurranse mellom verdipapirsentralene i ulike land. Forordningen legger til rette for lenker (sammenknyttinger) mellom verdipapirsentraler. Investorer og utstedere vil dermed kunne velge i hvilken verdipapirsentral et verdipapir skal være registrert, gitt at dette ikke strider mot nasjonal lov-givning. Harmonisering av regelverket i ulike land er en forutsetning for effektive grensekryssende oppgjør på T2S-plattformen. Verdipapirsentralloven, som innfører CSDR i Norge, trådte i kraft 1. januar 2020 og erstatter verdipapirregisterloven.

Et fellestrekk ved lovgivningen er at tilbydere av finansielle infrastrukturtenester (sentrale motparter, verdipapirsentraler, transaksjonsregistre og tilbydere av investeringstjenester) som har godkjenning i ett EU-land, kan drive virksomheten i hele EU/EØS (såkalt «single passport»). Aktører utenfor EU kan søke «European Securities and Market Authority» (ESMA) om såkalt tredjelandsanerkjennelse. Tilbydere som får en EU-godkjenning (enten direkte eller som tredjeland), blir underlagt felles europeisk tilsyn og overvåking, hvor blant annet ESMA deltar.

29 verdipapirsentraler, inklusive ES-OSL og de andre verdipapirsentra-lene i Euronext-konsernet. Autorisasjonen ble innvilget av Finanstilsynet, som er vedkommende myndighet, etter konsultasjon med Norges Bank, som er berørt myndighet etter CSDR.

TARGET2-Securities (T2S)

Arbeidet med å skape et indre marked for finansielle tjenester er blitt styrket ved at det i regi av Den Europeiske Sentralbanken (ESB) er utviklet infrastruktur for oppgjør av verdipapirhandler på tvers av landegrensene, TARGET2-Securities (T2S).

T2S brukes i dag av 19 verdipapirsentraler. Bortsett fra den danske verdipapirsentralen, Euronext Securities Copenhagen, har alle oppgjør i euro. Norges Bank og Euronext Securities Oslo kan bli med på et senere tidspunkt, hvis det er tilstrekkelig interesse for dette blant markedsaktørene og Norges Bank får en tilfredsstillende avtale med ESB.

Med T2S vil bankene fremdeles ha verdipapirkontoer i verdipapirsentraler og pengekontoer i sentralbankene, men kontoene til sentralbankene og verdipapirsentralene som deltar i T2S, knyttes sammen. Oppgjøret på verdipapirkonto og sentralbankkonto skjer transaksjon for transaksjon ved at verdipapirer og penger flyttes samtidig. Dersom verdipapirsentralene har konti hos hverandre, vil to banker kunne gjøre opp verdipapirhandler direkte med hverandre, selv om de ikke deltar i samme verdipapirsentral.

Verdipapirsentraler som er autorisert etter CSDR, kan tilby tjenester i hele EU/EØS dersom de har sendt melding til den vedkommende myndigheten i landet der tjenestene skal ytes. CSDR åpner opp for at utstedere og investorer kan velge mellom konkurrerende verdipapirsentraler. Hensikten er å bidra til et åpent indre marked for verdipapirer.

Den europeiske integrasjonen skjer også ved at ESB/Eurosystemet gjennom TARGET2 og TARGET2-Securities (T2S) har etablert systemer for betalinger og oppgjør av verdipapirhandler over landegrensene. Les mer i boks: [TARGET2-Securities \(T2S\)](#).

3.3.1 Hvordan inngås handelen?

Finansielle instrumenter handles både på regulerte handelsplasser (for eksempel en børs) og uregulerte markeder, se også boks: [Omsetning av verdipapirer: Børs og OTC](#) i kapittel 1.

En investor som ønsker å kjøpe eller selge en aksje på en regulert handelsplass, må inngå et kundeforhold med et verdipapirforetak (megler). Handelen initieres ved at kunden gir megleren beskjed om å legge inn en ordre i handelssystemet til handelsplassen og spesifisere hvilke verdipapirer som ønskes kjøpt eller solgt og ønsket volum og pris. På handelsplassen kobles kjøps- og salgsordrene, og handler blir inngått fortløpende så snart en kjøps- og salgsordre stemmer overens når det gjelder pris, volum og eventuelle andre betingelser. Handelen gjøres normalt opp to dager etter at den er inngått.

Investorene i obligasjonsmarkedet er normalt store aktører som banker og forsikringselskap. Disse inngår vanligvis handler bilateralt utenom markeds plass (OTC). I handelen avtales volum, pris, oppgjørsdag og eventuelle andre betingelser. Kjøper og selger (eventuelt deres meglere) sender informasjon om handelen til verdipapirsentralen som «matcher»

opplysningene fra de to partene. Som for aksjer blir handelen normalt gjort opp to dager etter at den er inngått.

3.3.2 Hvordan gjennomføres verdipapiroppgjøret?

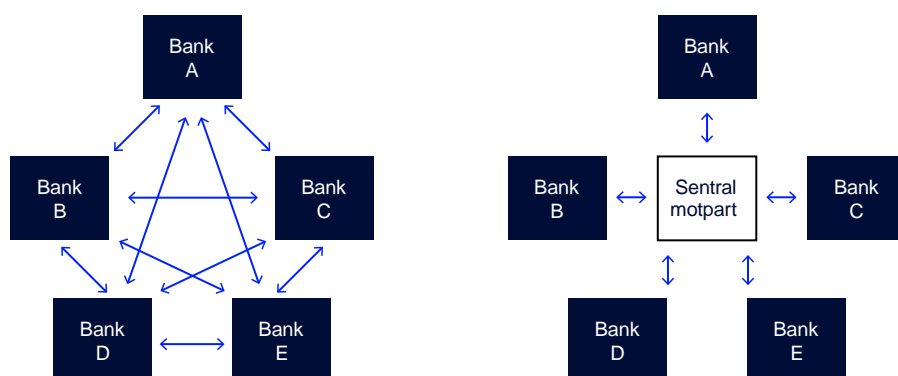
Flere ulike aktører deltar direkte på papirsiden i VPO: Det er verdipapiravdelingene til store norske banker, filialer av utenlandske banker, enkelte norske meglerhus og sentrale motparter. Av disse deltar vel halvparten også direkte i pengeoppgjøret i Norges Bank. Private investorer og flere banker deltar i VPO gjennom en av de direkte deltakerne.

Handel med rentepapirer og aksjer sendes til ES-OSL fra verdipapirforetakene. ES-OSL kontrollerer at opplysningene for kjøp og salg stemmer overens når det gjelder pris, volum og andre betingelser («matching»). Dersom det er handel i aksjer, vil normalt en sentral motpart bli motpart i verdipapiroppgjøret i ES-OSL, se kapittel [3.4 Sentrale motparter](#).

VPO er et multilateralt nettoppgjør. ES-OSL beregner en nettoposisjon for hver bank på bakgrunn av de avtalte verdipapirtransaksjonene. Norges Bank gjennomfører pengedelen av oppgjøret og ES-OSL bokfører verdipapirtransaksjonene på deltakernes verdipapirkontoer (papirsiden av verdipapiroppgjøret). Løsningen sikrer at verdipapirer bare kan skifte eier hvis kjøperen har betalt for seg og selger har levert (levering mot betaling). Sentrale motparter deltar i verdipapiroppgjøret, men har som regel en nettoposisjon nær null. Det skyldes at de sentrale motpartene er selger for kjøper og kjøper for selger.

Etter at oppgjøret mellom verdipapirforetakene og bankene er fullført, blir investorer (og andre indirekte deltakere i oppgjøret) godskrevet eller belastet. På pengesiden betyr det at verdipapirforetakene overfører pengene til investorer som har solgt verdipapirer, og belaster investorer som har kjøpt verdipapirer. Det kan også gjøres før oppgjøret. For norske investorer skjer bokføringen av norske aksjer på konti i ES-OSL i investorens navn. Ellers er det tillatt at verdipapirene bokføres på konto i investors bank (forvalterregistrering). Det er da bare forvalteren og ikke

Figur 3.13 Sentrale motparter



den reelle eierens navn som fremkommer i verdipapirsentralen. Det er i dag 1,6 millioner konti i ES-OSL.

3.4 Sentrale motparter

En sentral motpart trer inn i en handel mellom kjøper og selger, og blir motpart for begge parter. Den opprinnelige kontrakten erstattes av to nye: en mellom kjøper og den sentrale motparten, og en mellom selger og den sentrale motparten. Partene i handelen vil ikke ha risiko mot hverandre, men mot den sentrale motparten, se figur 3.13. Den sentrale motparten garanterer for oppfyllelse av handler den trer inn i («clearing») og sørger for inn- og utbetaling av eventuelle marginkrav. Marginkrav er kontanter eller verdipapirer og skal sørge for at den sentrale motparten ikke påføres tap om en deltaker misligholder sine forpliktelser.

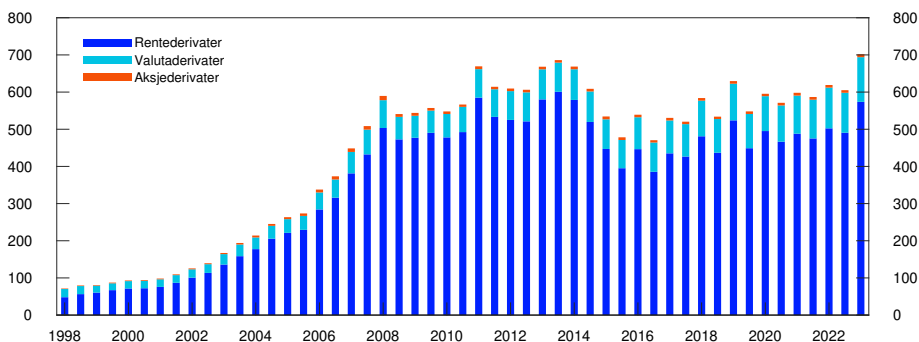
3.4.1 Bruken av sentrale motparter

Den internasjonale finanskrisen i 2008 viste at bilaterale handler med derivater (OTC-derivater) ikke var tilstrekkelig sikret med marginer. I tillegg hadde myndighetene liten oversikt over eksponeringene mellom aktørene i markedet. I lys av erfaringene fra finanskrisen ble lederne i G20-landene enige om å styrke reguleringen av derivatmarkedene. Et viktig tiltak er at OTC-derivater i større grad skal gjøres opp gjennom sentrale motparter. Det følges opp i USA gjennom den såkalte «Dodd-Frank Act» og i Europa gjennom EMIR-reguleringen, se boks: [Europeisk lovgivning for verdipapirer og derivater](#).

EMIR ble gjennomført i norsk rett 1. juli 2017. Se også [Vedlegg 3: Viktige lover for det finansielle systemet](#). EMIR har innført clearingplikt for norske banker på standardiserte rentederivater, som er de klart mest handlede derivatene, se figur 3.14. Bankene benytter for eksempel rentederivater i forbindelse med obligasjonsfinansiering i valuta, se boks: [Norske banker og kredittforetaks obligasjonsfinansiering fra utlandet](#) i kapittel 1. I dag gjør de norske bankene opp rentederivater både bilateralt og i den sentrale motparten SwapClear, som er en del av det britiske LCH Clearnet

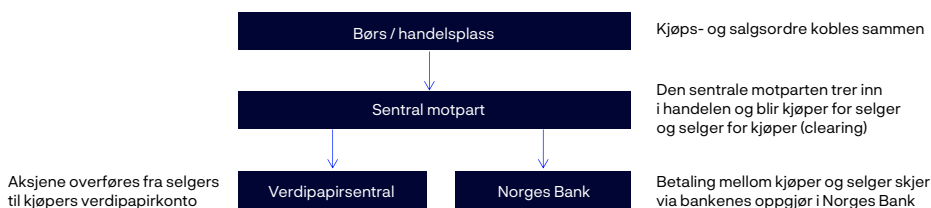
Figur 3.14 Markedet for OTC-derivater globalt

Pålydende utestående beløp. 1000 milliarder USD



Kilde: BIS

Figur 3.15 Handel, clearing og oppgjør av aksjer i norske kroner



Kilde: Norges Bank

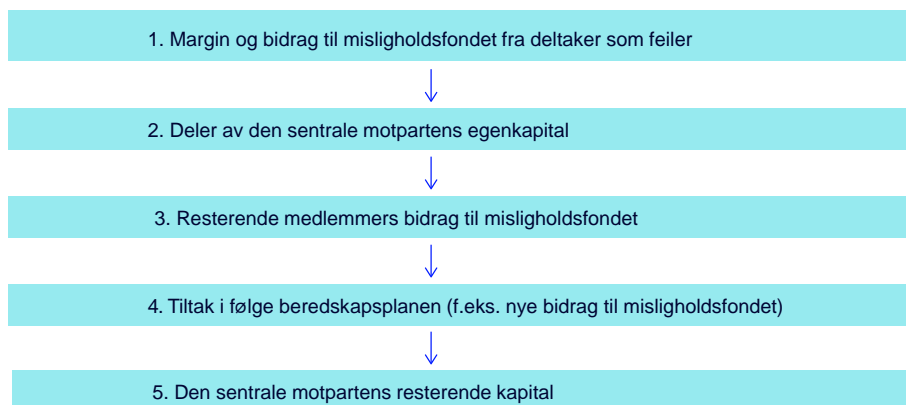
(LCH). DNB Bank ASA deltar direkte i SwapClear sammen med flere andre nordiske banker.

Opgjør gjennom sentral motpart (clearing) har også økt fordi mange handelsplasser har innført krav om dette. Clearing av aksjer har vært obligatorisk på Oslo Børs Euronext fra 2010. Kravet om clearing på Oslo Børs Euronext kom i hovedsak fordi utenlandske aktører ønsket at det skulle legges til rette for anonymisert handel. Norske aksjer handles også på andre handelsplasser, se figur 3.15. Flere sentrale motparter er aktive på en eller flere handelsplasser. Det fører til at de får posisjoner som må gjøres opp i det norske verdipapiroppgjøret, og de sentrale motpartene deltar derfor i pengeoppgjøret i Norges Bank, enten direkte eller gjennom en annen bank.

3.4.2 Sentrale motparter og finansiell stabilitet

En sentral motpart har i utgangspunktet en balansert posisjon. Eventuelle svingninger i kursene på aksjene eller derivatene den gjør opp fører dermed ikke til risiko for tap for den sentrale motparten. Sentrale motparter er likevel utsatt for en betinget markedsrisiko. Dersom en av partene ikke innfrir sin del av handelen, er den sentrale motparten forpliktet til å innfri handelen mot parten som ikke har feilet. Oppstår en slik situasjon, vil posisjonen til den sentrale motparten ikke lenger være balansert. Den sentrale motparten vil da lukke posisjonen ved å inngå en

Figur 3.16 Eksempel på en sentral motparts finansielle forsvarsverk



ny avtale om kjøp eller salg av en motsatt posisjon i markedet. For å begrense risikoen vil den sentrale motparten prøve å lukke posisjonen raskt etter at en deltaker har feilet.

Som sikkerhet for risikoen de påtar seg, krever sentrale motparter inn marginer og bidrag til et misligholdsfond. Tap som oppstår om en deltaker ikke innfrir forpliktelsene, skal dekkes av marginene og bidragene til misligholdsfondet som er betalt inn av deltakeren som feiler. Hvis tapene overstiger dette, må de dekkes av egenkapitalen til den sentrale motparten. Deretter skal eventuelle tap dekkes av bidragene de andre deltakerne har betalt inn til misligholdsfondet, se figur 3.16.

De fleste direkte deltakerne i en sentral motpart er store banker. Dersom en sentral motpart får så store tap at den må bruke hele misligholdsfondet til å lukke posisjonen, kan deltakerne (også norske banker) bli bedt om å betale inn mer til misligholdsfondet. Hvor store slike bidrag kan bli, følger av avtalene de sentrale motpartene har med deltakerne.

3.4.3 Sentrale motparter og systemrisiko

Sentrale motparter skal ha klare og forhåndsdefinerte prosedyrer for hvordan mislighold fra en deltaker skal håndteres. Sammen med krav til marginer og misligholdsfond bidrar det til lavere sannsynlighet for at problemer skal oppstå enn ved bilateralt oppgjør. Samtidig har kravene om bruk av sentral motpart ført til at eksponeringene til markedsaktørene er blitt konsentrert til et lite antall sentrale motparter. Det betyr at konsekvensene kan bli store om en sentral motpart ikke håndterer risikoen på en god måte.

Sentrale motparter opererer ofte i flere land. For å sikre at sentrale motparter tar tilstrekkelig hensyn til risikoene, har myndighetene etablert detaljert oppfølging og utstrakt samarbeid over landegrensene. Norske myndigheter deltar i tilsyns- og overvåkingsgrupper (colleger) for tre sentrale motparter som er aktive i det norske verdipapirmarkedet.

Vedlegg

107	Vedlegg 1: Regulering av finansmarkeder og markedsplasser
109	Vedlegg 2: Regulering av kapital og likviditet
119	Vedlegg 3: Viktige lover for det finansielle systemet
122	Vedlegg 4: Ordliste



Regulering av finansmarkeder og markedsplasser

I finansmarkedene blir sparing kanalisert til investeringer, og risiko fordelt etter aktørenes vilje til å bære den. Dessuten produserer mange markeder priser som blir gjort kjent for allmennheten, og dermed fungerer som viktige informasjonsbærere. Disse oppgavene kan ikke oppfylles på en god måte uten at deltakerne har tillit til hele finansmarkedets virkemåte. En verdipapirhandel krever tillit til at eiendomsretten til papirene er uomtvistelig, at informasjonen i markedet er lik for alle og at partene opptrer ærlig. Dersom deltakerne ikke har denne tilliten, vil det bety at verdipapirhandel er forbundet med risiko utover risikoen i det enkelte verdipapir. Det vil gjøre det dyrere for foretak å hente inn kapital i verdipapirmarkedet.

Ulike mangler ved et marked kan gi grunnlag for tillitssvikt. For eksempel øker skjevfordelt informasjon (asymmetrisk informasjon) risikoen for innsidehandel og kursmanipulasjon. Det er en oppgave for myndighetene å bidra til å beskytte investorene mot dette. Arbeidet med å redusere risikoen forbundet med aktiviteter i finansmarkedene foregår på ulike områder, blant annet gjennom regulering og tilsyn. [Verdipapirhandelloven](#) regulerer selve handelen med finansielle instrumenter og stiller krav til deltakerne. Loven regulerer også mellommannsfunksjonen og stiller krav til sikkerhet og upartiskhet. «[Lov om regulerte markeder](#)» (børsloven) og [verdipapirsentralloven](#) regulerer infrastrukturen i verdipapirmarkedet. I markeder hvor forbrukere (ikke-profesjonelle investorer) deltar, er forbrukeropplysning og -beskyttelse sentrale formål i reguleringen.

For at investorer i norske verdipapirer som handles på regulerte markeder skal ha mest mulig lik informasjon, har verdipapirhandelloven bestemmelser om:

- Løpende og periodisk informasjonsplikt.
- Meldeplikt ved kjøp og salg av aksjer for de som har nær tilknytning til et selskap og spesiell kunnskap om dets økonomiske stilling (primær-innsidere).
- Flaggeplikt for storaksjonærer når deres eierandel passerer, både opp og ned, nærmere angitte grenser. For eierandeler opp til 25 prosent er det for eksempel flaggeplikt for hver femte prosentenheter.

- Krav om omfattende offentlig tilgjengelig informasjon ved opptak til notering eller ved tilbud om tegning av aksjer eller opptak av verdipapirlån på regulerte markeder.

Finanstilsynet har tilsyn med at lovene og informasjonskravene etterleves. Les mer på [Finanstilsynets hjemmesider](#) om *prospekter*.

Gjennom EØS-avtalen deltar Norge i EUs indre marked for finansielle tjenester. Den norske lovgivningen følger derfor EUs lovgivning. EUs direktiv om markeder for finansielle instrumenter ([Markets in Financial Instruments Directive \(MiFID\)](#)) fastsetter blant annet krav til verdipapirforetakenes organisering og deres utøvelse av virksomhet, krav om tillatelse for regulerte markeder, rapporteringsforpliktelser for å forhindre markedsmissbruk, opplysningsplikt om handel i aksjer og bestemmelser om opptak av finansielle instrumenter til handel på regulerte markeder. Direktivet er gjennomført i verdipapirhandelloven. MIFID I ble innført i Norge i 2007 og MIFID II i januar 2018.

De siste tiårene har ulike former for derivater, se boks: [Derivater](#) i kapittel 1, blitt en stadig viktigere del av finansmarkedene. Mye av derivathandelen har vært uregulert eller lite regulert. I finanskrisen var det en utfordring at markedsdeltakerne hadde dårlig forståelse for risikoen og eksponeringen knyttet til enkelte derivater. Etter krisen har vi fått mer omfattende regulering av derivatmarkedet, blant annet clearingplikt på visse standard rentederivater. I EU er det [European Market Infrastructure Regulation \(EMIR\)](#), som regulerer OTC-derivater, sentrale motparter og transaksjonsregistre. EMIR ble innført i Norge 1. juli 2017.

CSDR (Central Securities Depository Regulation) standardiserer lovverket for verdipapirsentraler og skal gi økt konkurranse mellom verdipapirsentraler i ulike land, se [Finansiell Infrastruktur 2020](#), Norges Bank. Denne reguleringen ble innført i Norge 1. januar 2020.

Valuta- og pengemarkedet har vært sett på som markeder som fungerer bra med svært lite spesifikk offentlig regulering. En viktig forutsetning for at selvregulering skal fungere, er effektive markeder og profesjonelle aktører. I disse markedene ivaretas tilliten i stor grad ved aktørenes selvregulering og ved at aktørene (det vil her si banker og andre finansinstitusjoner) er regulert. Eksempler på misbruk av informasjon og forsøk på manipulasjon av viktige priser i uregulerte markeder har ført til at det er tatt flere initiativ for å regulere aktiviteter og markedsaktører som tidligere ikke har vært regulert.

Vedlegg 2

Regulering av kapital og likviditet

Bankkriser kan påføre samfunnet store kostnader. Myndighetene stiller derfor krav til bankenes kapital, likviditet og finansiering, slik at bankene kan tåle perioder med økte tap og bortfall av finansiering uten bruk av offentlige midler.

Bankene må møte flere ulike kapitalkrav samtidig. Reguleringen inneholder tre ulike kategorier kapitalkrav:

- Krav til risikovektet kapitaldekning skal sikre at bankenes kapital er tilstrekkelig i forhold til deres tapsrisiko.
- Krav til uvektet kjernekapitalandel skal sikre at bankene finansierer utlån og andre eiendeler med en tilstrekkelig andel kjernekapital uavhengig av bankenes tapsrisiko og hvordan denne beregnes (leverage ratio).
- Krav til konvertibel gjeld og ansvarlig kapital skal sikre effektiv krisehåndtering av banker uten bruk av offentlige midler (Minimum Required Eligible Liabilities and Own Funds – MREL).

Reguleringen inneholder også to ulike krav til bankenes likviditet, slik at de kan tåle perioder med innskuddsflukt og bortfall av finansiering:

- Krav til likviditetsdekning skal sikre at bankene har tilstrekkelig likvide eiendeler til å tåle 30 dager uten tilgang på ny finansiering og betydelig uro i finansieringsmarkedene (Liquidity Coverage Ratio – LCR).
- Kravet til stabil finansiering skal sikre at bankene finansierer lite likvide eiendeler med langsiktig finansiering (Net Stable Funding Ratio – NSFR).

Internasjonalt samarbeid om et felles bankregelverk

Problemer i banker kan smitte over landegrensene. Myndigheter fra flere land og internasjonale organer har derfor arbeidet i flere tiår for et felles bankregelverk, både for å bidra til et mer robust banksystem globalt og for å legge til rette for like konkurransevilkår mellom banker.

Baselkomiteen for banktilsyn ([Basel Committee on Bank Supervision \(BCBS\)](#)) har en sentral rolle i arbeidet med internasjonale regler for bankvirksomhet. Baselkomiteen, som er et internasjonalt organ for sentralbanker og tilsynsmyndigheter fra de største utviklede økonomiene, hadde sitt første møte i 1975. Komiteen har utarbeidet omfattende forslag til bankregelverk i tre bolker: Basel I, II og III. Komiteen har ingen overnasjonal myndighet, men medlemslandene har forpliktet seg til å implementere Baselkomiteens anbefalinger.

Siden den globale finanskrisen i 2008 har også Financial Stability Board (FSB) og den europeiske banktilsynsmyndigheten European Banking Authority (EBA) hatt sentrale roller i det internasjonale samarbeidet om bankregulering. FSB, som ble opprettet i 2009, er et samarbeidsorgan som overvåker og gir anbefalinger om rammeverket for det globale finansielle systemet. FSB består av G-20 landene samt de viktigste organisasjonene og komiteene innenfor feltet. EBA, som ble etablert av EU i 2011, utarbeider retningslinjer for bankene som skal sikre at bankregelverket praktiseres likt på europeisk nivå.

I Europa utarbeider EU-kommisjonen forslag til bankregelverk. EBA bistår EU-kommisjonen i arbeidet, og forslagene bygger som regel på anbefalinger fra Baselkomiteen. Deretter vedtar EU-rådet og EU-parlamentet regelverket basert på forslag fra EU-kommisjonen.

Bankreguleringen i Norge følger reglene i EU. Regelverk som er vedtatt i EU og omfattet av EØS-avtalen, blir tatt inn i EØS-avtalen og gjennomført i norsk rett. EU-reglene fastsettes enten som direktiver eller forordninger. Forordninger skal tas inn ordrett i norsk regelverk. EU-direktiver er ofte mer generelt utformet og gir Norge større fleksibilitet i hvordan reglene skal tas inn.

Utviklingen i bankregelverket

I 1988 kom den første globale standarden for kapitalregulering av bankene da Baselkomiteen publiserte Basel I-reglene. Reglene ble implementert i mer enn 100 land. I Norge trådte reglene i kraft i 1991.

Basel I-reglene ble etter hvert kritisert for ikke å ta tilstrekkelig hensyn til forskjeller i risiko. Under Basel I ble kapitalkravet beregnet med faste og standardiserte risikovekter basert på en relativt grov inndeling av eiendelenes antatte risiko. Den relativt grove inndelingen bidro til at banker med høy risiko i noen tilfeller kunne få samme kapitalkrav som banker med lavere risiko. Store, internasjonale banker som hadde tatt i bruk egne modeller i risikostyringen, argumenterte for at deres interne modeller burde benyttes til å beregne kapitalkrav. Begrunnelsen var at de interne modellene ga et bedre bilde av faktisk risiko enn Basel I-reglene.

I 1999 foreslo Baselkomiteen et nytt kapitalregelverk for bankene, og i 2004 publiserte komiteen et oppdatert forslag, kalt Basel II. Basel II ble innført i Norge i 2007. En av intensjonene med Basel II var å skape større samsvar mellom kapitalkrav, risiko i eiendelene og risikostyring i bankene. Basel II innførte samtidig tre pilarer for kapitalregulering. Pilar 1 fastsetter minimumskrav og bufferkrav for alle banker. Pilar 2 er individuelle tilleggskrav basert på tilsynsmyndighetens vurdering av risikoen i den enkelte bank. Pilar 3 er krav til offentliggjøring av informasjon med sikte på å styrke markedsdisiplinen.

Finanskrisen i 2008 avdekket flere svakheter i reguleringen, blant annet at det var behov for krav som gjør bankene mer motstandsdyktige for tap og bortfall av finansiering samt krav som bidrar til at bankene i større grad

kan støtte opp om den økonomiske veksten. I 2010 la derfor Basel-komiteen frem Basel III – et omfattende forslag til et nytt kapital- og likviditetsregelverk. Basel III inneholdt forslag om krav til likvide eiendeler og stabil finansiering, krav til kapitalbuffer og krav til uvektet kjernekapitaldekning.

Finanskrisen viste også viktigheten av å krisehåndtere banker uten bruk av offentlige midler og negative effekter for finansiell stabilitet. I 2011 la derfor FSB fram forslag til nye prinsipper for kriseløsning av banker. Prinsippene dannet grunnlaget for krav til bankene om tilstrekkelig ansvarlig kapital og gjeld som raskt kan nedskrives eller konverteres til ny egenkapital, såkalt intern oppkapitalisering (kalt MREL i Europa).

Risikovektede krav til kapitaldekning for norske banker

Banker og andre finansforetak skal oppfylle risikovektede krav til kapitaldekning. Formålet med de risikovektede kapitalkravene er å sikre at bankenes kapital er tilstrekkelig i forhold til deres tapsrisiko. De risikovektede kravene skal samsvare med tapsrisiko, slik at banker med risikable eksponeringer må holde mer kapital enn banker med sikrere aktiva.

Bankenes risikovektede kapitaldekning beregnes som bankenes kapital i prosent av et risikovektet beregningsgrunnlag:

$$\text{Kapitaldekning} = \frac{\text{Kapital}}{\text{Beregningsgrunnlag}}$$

Telleren i kapitaldekningsbrøken, det vil si kapitalen, kan bestå av ulike kapitalkvaliteter. Myndighetene stiller krav til kapitaldekning målt med både ren kjernekapital, kjernekapital og ansvarlig kapital, der:

- Ren kjernekapital (CET1) = Egenkapital – Regulatoriske fradrag¹
- Kjernekapital (T1) = Ren kjernekapital (CET1) + Hybridkapital² (AT1)
- Ansvarlig kapital = Kjernekapital (T1) + Ansvarlig lånekapital³ (T2)

Bankene har minstekrav til ren kjernekapitaldekning på 4,5 prosent, kjernekapitaldekning på 6 prosent og total kapitaldekning på 8 prosent. Selv om alle kravene skal være oppfylt, er det vanligst å beregne og rapportere kapitaldekning med ren kjernekapital. Eiendeler som ikke kan brukes til å dekke tap, trekkes fra egenkapitalen før kapitaldekningen blir beregnet (regulatoriske fradrag). Dersom et finansforetak går med underskudd, dekker egenkapitalen de første tapene, deretter hybridkapital før eventuelt ansvarlig lånekapital dekker tap.

1 Blant annet eiendeler som ikke nødvendigvis vil ha verdi i en tapsituasjon, for eksempel goodwill, utsatt skattefordel og andre immaterielle eiendeler.

2 Hybridkapital er en blanding av gjeld og egenkapital. Hybridkapital har rentekuponger, men kan skrives ned eller konverteres til egenkapital. I tillegg kan banken velge å ikke betale renter på hybridkapital. Eksempler på hybridkapital er fondsobligasjoner og betingede konvertible obligasjoner (CoCos).

3 Ansvarlige lån har mange av de samme egenskapene som hybridkapital, men ansvarlige lån har ikke like strenge restriksjoner til blant annet løpetid og dekker tap etter hybridkapital.

Nevneren i kapitaldekningsbrøken, beregningsgrunnlaget, beregnes ved å vekte eksponeringene med tilhørende risikovekter:

- Beregningsgrunnlag (RWA) = $\sum_{vi} \text{Eksponering}_i * \text{Risikovekt}_i$

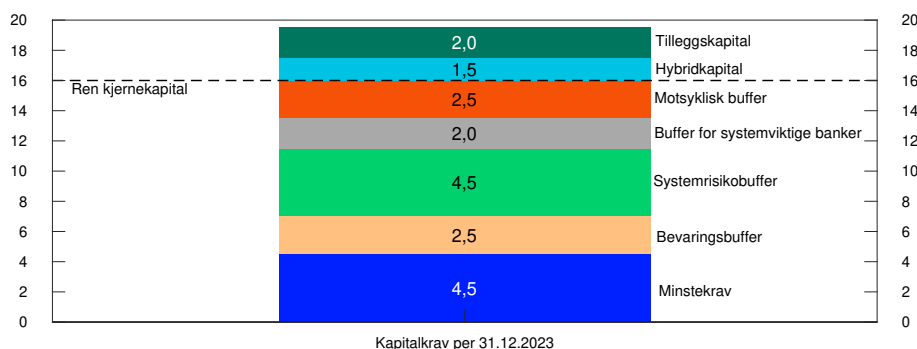
Jo høyere risiko det er for tap på en eksponering, desto høyere skal risikovekten være og jo mer kapital må banken holde bak eksponeringen. Lån til bolig inngår for eksempel som oftest med en lavere vekt enn lån til bedrifter, som er mer risikable. Basel II åpnet for at bankene kunne beregne risikovektene med egne modeller som skal godkjennes av myndighetene (Internal Ratings Based – IRB). De interne modellene er basert på historiske tall for mislighold og tap på ulike typer utlån. Banker som ikke har søkt Finanstilsynet og fått godkjent bruk av intern modell, må benytte risikovekter som er fastsatt av myndighetene (standardmetoden).

I tillegg til kravene til kapitaldekning møter bankene flere bufferkrav. De kalles også myke krav fordi de har en viss fleksibilitet, men de må også oppfylles med ren kjernekapital, se figur V.1.

- Bevaringsbufferen ligger fast på 2,5 prosent. Den skal dekke tap som følger av syklisk systemrisiko og sikre at kapitaldekningen ikke faller under minstekravet i kraftige nedgangsperioder.
- Systemrisikobufferen, som nå er på 4,5 prosent, skal bidra til at bankene holder tilstrekkelig kapital for å motstå fremtidige tilbakeslag. Bufferen skal reflektere vurderingen av strukturell sårbarhet, det vil si vedvarende trekk i det finansielle systemet som endrer seg sjeldent eller lite fra år til år. Norges Bank skal gi Finansdepartementet råd om nivået på bufferkravet, og størrelsen på bufferkravet skal vurderes minst annethvert år. For mer informasjon om hva Norges Bank legger til grunn for sitt råd, se Norges Bank (2022) «[Rammeverk for råd av krav til systemrisikobuffer](#)», *Norges Bank Memo 5/2022*.

Figur V.1 Pilar 1-krav til kapitaldekning i Norge

Prosent av beregningsgrunnlag



Kilde: Finansdepartementet

- Bufferen for systemviktige finansforetak er på enten 1 eller 2 prosent for systemviktige banker og kredittforetak. Problemer i systemviktige finansforetak kan påføre samfunnet større negative konsekvenser enn tilsvarende problemer i andre finansforetak. Systemviktige finansforetak må derfor holde en ekstra kapitalbuffer. Finansforetak kan bli klassifisert som nasjonalt systemviktige eller globalt systemviktige. Ingen norske finansforetak er utpekt som globalt systemviktige, men Finanstilsynet gir årlig råd til Finansdepartementet om hvilke finansforetak som bør anses som nasjonalt systemviktige. Finansforetak med en forvaltningskapital på minst 10 (20) prosent av BNP for Fastlands-Norge eller en markedsandel for utlån til publikum i Norge på minst 5 (10) prosent skal som hovedregel utpekes som systemviktige og få et ekstra bufferkrav på 1 (2) prosent. DNB Bank ASA, Kommunalbanken AS, Nordea Eiendoms-kreditt AS og SpareBank 1 SR-Bank er definert som nasjonalt systemviktige. DNB Bank har krav til systemviktighetsbuffer på 2 prosent og de tre andre på 1 prosent hver. SpareBank 1 SR-Bank skal oppfylle kravet på 1 prosent innen 30. september 2024.
- Den motsykliske bufferen, som nå er på 2,5 prosent, skal gjøre bankene mer solide og dempe risikoen for at bankene forsterker et tilbakeslag i økonomien. Kravet til motsyklisk kapitalbuffer skal reflektere vurderingen av syklisk sårbarhet i det finansielle systemet. Ved et tilbakeslag som gir eller vil kunne gi klart redusert tilgang på kreditt, bør kravet til motsyklisk kapitalbuffer settes ned. Norges Bank fastsetter kravet til motsyklisk kapitalbuffer hvert kvartal. For mer informasjon om hva Norges Bank legger til grunn for sin beslutning, se Norges Bank (2022) «[Rammeverk for beslutning av krav til motsyklisk kapitalbuffer](#)», *Norges Bank Memo 4/2022*.

Kravene nevnt over er såkalte pilar 1-krav. I tillegg kommer pilar 2-krav til ren kjernekapitaldekning som skal dekke risiko som ikke, eller kun delvis, blir dekket av pilar 1-krav. Pilar 2-kravene er individuelle og avhenger av Finanstilsynets vurdering av risikoen i den aktuelle banken, se Finanstilsynet (2022) «[Finanstilsynets praksis for vurdering av risiko og kapitalbehov](#)», Finanstilsynet Rundskriv 3/2022. Pilar 2-krav består av et formelt krav som fastsettes som enkeltvedtak og en kapitalkravsmargin som ikke er et formelt krav.

Alle banker oppfylte kapitalkravene med god margin ved utgangen av 2023. For norske banker samlet var ren kjernekapitaldekning på 18,4 prosent.

Banker som ikke oppfyller bufferkrav får automatiske restriksjoner på utbetalinger som bonus til ansatte, utbytte, renter på hybridkapital og tilbakekjøp av egne aksjer. De automatiske restriksjonene beregnes etter hvor stor del av det samlede bufferkravet som bankene ikke oppfyller. Ved brudd på bufferkrav må bankene også levere en oppkapitaliseringsplan til Finanstilsynet innen 5 virkedager. Kapitalplanen skal blant annet inneholde en tidsramme for når banken vil oppfylle bufferkravene. Dersom en bank er i ferd med å bryte minstekravet, vil et eget krise-

håndteringsregelverk tre i kraft, se kapittel [2.3.8 Krisehåndtering av banker](#).

Uvektede krav til kapital for norske banker

Risikovektede kapitalkrav vil ikke alltid sikre at bankenes kapital er tilstrekkelig i forhold til deres tapsrisiko. Beregningen av risikovektede kapitalkrav bygger i stor grad på historiske data for tap og mislighold. Siden faktisk risiko ikke kan observeres direkte i historiske data, vil ikke de risikovektede kapitalkravene fange opp alle endringer i risiko. Dersom bankene underestimerer risikoen og risikovektene blir for lave, vil den risikovektede kapitaldekningen gi inntrykk av at bankenes evne til å tåle tap er bedre enn den faktisk er.

Før finanskrisen falt risikovektene i bankene. Det bidro til at bankene kunne oppfylle risikovektede krav til kapitaldekning, selv om egenkapitalandelen deres falt. Myndighetene innførte derfor det uvektede kravet som en sikkerhetsmekanisme (back stop) for det vektede kravet.

Uvektet kjernekapitalandel beregnes som kjernekapital som andel av et uvektet eksponeringsmål, som i hovedsak tilsvarer bankens eiendeler (eksponeringer), både balanseførte og ikke-balanseførte⁴:

$$\text{Uvektet kjernekapitalandel} = \frac{\text{Kjernekapital}}{\text{Eksponeringsmål}}$$

Det uvektede kravet setter en absolutt grense for hvor stor total eksponering en bank kan ha med en gitt kapitalbeholdning. I dag er minstekravet til uvektet kjernekapitalandel 3 prosent.

Krav til konvertibel gjeld og ansvarlig kapital

Finanskrisen viste også viktigheten av å krisehåndtere banker uten bruk av offentlige midler og negative effekter for finansiell stabilitet. Myndighetene innførte derfor nye krav om at bankene må ha tilstrekkelig ansvarlig kapital og gjeld som raskt kan nedskrives eller konverteres til ny egenkapital, såkalt intern oppkapitalisering. Minstekravet til slik kapital og gjeld kalles MREL (Minimum Requirement for own funds and Eligible Liabilities) i Europa. Formålet med MREL er å legge til rette for at banker og myndigheter kan forebygge og håndtere kriser effektivt og tidlig uten at skattebetalerne må bære tap. Systemviktige banker skal kunne krisehåndteres uten driftsavbrudd.

Det er et viktig prinsipp for myndighetene at en banks eiere og deretter kreditorer, som risikotagere i banken, skal bære tapene når banken rammes av krise. Det må gjelde for alle banker. MREL inneholder derfor et krav til tapsabsorberingsbeløp for alle banker som skal sikre at bankenes eiere og kreditorer dekker tap, slik at ikke skattebetalerne må bære tapene.

⁴ Ikke-balanseførte eiendeler omfatter blant annet derivater og utrukne kredittlinjer.

For kriserammede banker som regnes som systemviktige, må dessuten deler av bankens gjenværende gjeld kunne gjøres om til ny egenkapital under krisehåndteringen, slik at systemviktige banker blir oppkapitalisert og deres kjernefunksjoner videreført. MREL inneholder derfor et krav til rekapitaliseringsbeløp som skal sikre at viktige banker som har store tap, kan videreføre driften ved at gjeld raskt kan konverteres til ny egenkapital. Siden det er bankens aksjonærer og kreditorer som bærer tapene ved intern oppkapitalisering, er det et annet viktig prinsipp at ingen kreditor eller eiere skal komme dårligere ut ved krisehåndtering av en bank enn om banken i stedet var blitt avvirket. Prinsippet kalles «No creditor worse off (NCWO)».

Finanstilsynet hadde ved utgangen av 2023 vedtatt MREL for de viktigste norske bankene. MREL kan oppfylles med både ansvarlig kapital og annen gjeld som enkelt kan skrives ned og/eller konverteres til ny egenkapital. For mindre viktige banker som en tar sikte på å avvikle under offentlig administrasjon om de blir kriserammert, er det ikke nødvendig å stille krav til rekapitaliseringsbeløp.

Krisehåndteringsdirektivet BRRD 2 (Bank Recovery and Resolution Directive), trådte i kraft i Norge 1. juni 2022. I BRRD 2 består MREL av et krav til størrelse og et krav til etterstillelse. Kravene avhenger av bankenes størrelse og systemviktighet. Banker med en totalbalanse større enn 100 milliarder euro som ikke er globalt systemviktige («G-SII»), klassifiseres som europeisk systemviktige («top-tier»). Det er bare DNB blant de norske bankene som har en totalbalanse større enn 100 milliarder euro. Banker som har en totalbalanse mindre enn 100 milliarder euro, men som likevel vil utgjøre en systemrisiko hvis de blir kriserammert, klassifiseres som nasjonalt systemkritiske («fished»).

Størrelseskravet beregnes etter en risikovektet metode (risikovektet størrelseskrav) og en uvektet metode (uvektet størrelseskrav) som begge skal oppfylles til enhver tid:

- Risikovektet størrelseskrav beregnes som to ganger samlet minstekrav til kapital under pilar 1 og 2 pluss bevaringsbuffer, systemrisikobuffer og systemviktigbuffer. I tillegg innfører de nye reglene et absolutt minstekrav for de viktigste bankene (europeisk og nasjonalt systemkritiske) om at MREL må være minst 13,5 prosent av risikovektet beregningsgrunnlag.
- Uvektet størrelseskrav beregnes som to ganger kravet til uvektet kjernekapitalandel. Det absolutte minstekravet for uvektet størrelseskrav i de nye reglene er 6 prosent av uvektet eksponeringsbeløp for de viktigste bankene.⁵

Størrelseskravet kan delvis oppfylles med vanlig seniorgjeld gitt noen betingelser. I de fleste tilfeller vil størrelseskravet til MREL være større enn etterstillelseskravet, slik at de fleste bankene vil bruke en del vanlig

⁵ Banker klassifisert som europeisk og nasjonalt systemkritiske. For globalt systemviktige finansinstitusjoner er minstekravet for uvektet størrelseskrav 6,75 prosent av uvektet eksponeringsbeløp.

seniorgjeld til å oppfylle størrelseskravet. Risikovektet størrelseskrav kan ikke oppfylles med kapital som brukes til å oppfylle bufferkravene. Det gjelder ikke for uvektet størrelseskrav. Siden uvektet størrelseskrav kan oppfylles med bufferkapitalen, kan bankenes muligheter til å bruke bufferkapitalen begrenses mer om uvektet størrelseskrav binder.

BRRD 2 innfører også regler for hvor mye av MREL som må være etterstilt vanlig seniorgjeld, såkalt etterstillelseskrav. Mer etterstilt gjeld reduserer faren for at krisehåndteringsmyndighetene bryter NCWO-prinsippet og reduserer dermed juridisk usikkerhet når de skal oppkapitalisere en kriserammet bank.

BRRD 2 inneholder flere absolutte minstekrav til etterstilling. Etterstillelseskravet må i utgangspunktet være minst 8 prosent av en banks samlede balanse («Total Liabilities and Own Funds – TLOF»), minst 6 prosent av uvektet eksponeringsbeløp og minst 13,5 prosent av risikovektet beregningsgrunnlag.

De uvektede etterstillelseskravene kan oppfylles med all ansvarlig kapital, inklusive kapital som brukes til å oppfylle bufferkravene, og gjeld som er etterstilt vanlig seniorgjeld. Kapital som brukes til å oppfylle bufferkravene, kan ikke brukes til å oppfylle det risikovektede etterstillelseskravet på 13,5 prosent.

For banker som klassifiseres som europeisk og nasjonalt systemkritiske kan krisehåndteringsmyndigheten beregne etterstillelseskravet med en tilsynsformel («Prudential formula») som er to ganger samlet minstekrav under pilar 1 og 2 pluss alle bufferkravene. I motsetning til det vektede etterstillelseskravet på 13,5 prosent kan kravet etter tilsynsformelen oppfylles med bufferkapital. I utgangspunktet kan tilsynsformelen bare gjelde for 30 prosent av de bankene som er europeisk eller nasjonalt systemkritiske, men krisehåndteringsmyndigheten har diskresjon til å øke denne prosentandelen om den vil ta hensyn til spesielle forhold ved banksektoren i landet. For alle de systemkritiske norske bankene beregnes det samlede etterstillelseskravet etter tilsynsformelen.

Krav til likviditet og finansiering i bankene

Finanskrisen i 2008 viste at bankene hadde for små likviditetsbuffer og for mye kortsiktig finansiering. Under finanskrisen fikk flere banker store problemer med å betale for seg, både som følge av innskuddsflukt, betydelig uro i finansieringsmarkedene og at tilgangen på lån i markedet stoppet helt opp. Bankenes tilpasning bidro til at sentralbankene måtte gi bankene ekstraordinære lån og intervensjoner i markedene. For å gjøre bankene mer robuste overfor slike situasjoner anbefalte Baselkomiteen krav til likviditetsreserve (LCR) og stabil finansiering (NSFR).

Krav til likviditetsreserve

Krav til likviditetsreserve (LCR) skal gjøre institusjonene mindre avhengige av kortsiktig finansiering og likviditet fra sentralbanker. LCR krever at bankene holder en likviditetsportefølje som er tilstrekkelig for å klare seg

gjennom 30 dager uten tilgang på ny finansiering, innskuddsflukt og betydelig uro i finansieringsmarkedene. Porteføljen skal inneholde likvide eiendeler av høy kvalitet. LCR beregnes som høylikvide eiendeler andel av totale netto utbetalinger:

$$\text{LCR} = \frac{\text{Høylikvide eiendeler}}{\text{Totale netto utbetalinger}} \geq 100 \%$$

Totale netto utbetalinger beregnes som forventede utbetalinger minus forventede innbetalinger i stressperioden. Beregningene skal bygge på forutsetninger om at markedsfinansiering ikke kan fornyes og at banken mister en del innskudd.

Verdien av høylikvide eiendeler skal beregnes etter avkorting for antatt verdifall under stress. Statspapirer er normalt de mest likvide verdipapirene og er slik sett godt egnet som likviditetsbuffer. I 2014 besluttet EU at obligasjoner med fortrinnsrett skulle få bedre uttelling i likviditetsbufferen enn det Baselkomiteen anbefalte.

I Norge må banker og kredittforetak oppfylle LCR på minst 100 prosent samlet og i hver signifikant utenlandsk valuta. I tillegg må banker som har euro og/eller dollar som signifikant valuta oppfylle LCR i norske kroner på minst 50 prosent. Det innebærer at de kan bruke høylikvide eiendeler i utenlandsk valuta for å oppfylle underdekningen i norske kroner. Samlet sett oppfyller norske banker LCR med god margin, se figur V.2.

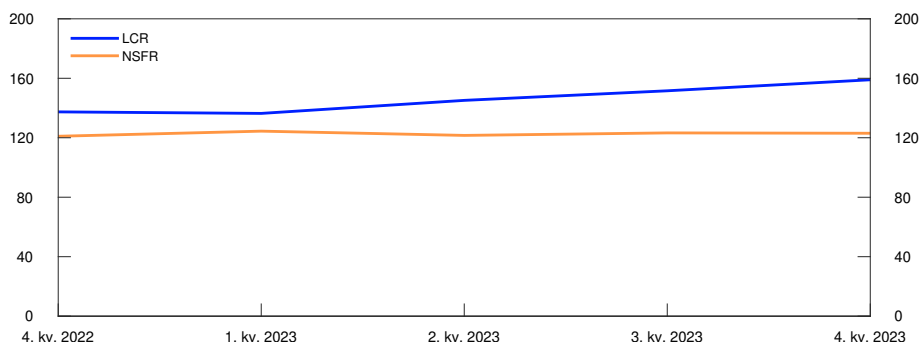
Krav til stabil finansiering

Krav til stabil finansiering skal begrense bankenes refinansieringsrisiko. NSFR krever at bankene finansierer lite likvide eiendeler med langsiktig finansiering. NSFR beregnes som tilgjengelig stabil finansiering som andel av påkrevd stabil finansiering:

$$\text{NSFR} = \frac{\text{Tilgjengelig stabil finansiering}}{\text{Påkrevd stabil finansiering}} \geq 100 \%$$

Figur V.2 Likviditetsreserve (LCR) og stabil finansiering (NSFR)

Vektet gjennomsnitt for alle bankene samlet



Kilde: Finanstilsynet

Tilgjengelig stabil finansiering beregnes ved å vekte finansiering etter stabilitetsgrad (Available Stable Funding factors, ASF). Finansiering som regnes som mest stabil inkluderer egenkapital, obligasjonslån med minimum ett år gjenværende løpetid og innskudd fra personmarkedet og små foretak.

Påkrevd stabil finansiering beregnes med å vekte eiendeler og poster utenfor balansen som antas å kreve stabil finansiering med definerte faktorer (Required Stable Funding factors, RSF). Eiendeler som er lite likvide og har lang tid til forfall, har høyest krav til langsiktig finansiering. Utlån er den vanligste eiendelen med et høyt krav til langsiktig finansiering.

Finansdepartementet innførte NSFR i Norge 1. juni 2022 sammen med resten av Bankpakke 2. Bankene har allerede rapportert NSFR i flere år og ved utgangen av 2023 oppfylte alle bankene kravet.

Vedlegg 3

Viktige lover for det finansielle systemet

Lover	Korttittel	Regulert virksomhet/ Aktivitet	Beskrivelse
Lov 10. april 2015 nr. 17 om finansforetak og finanskonsern	Finansforetaksloven	Regulerer finansforetak (bank, kredittforetak, finansieringsforetak, forsikringsforetak, pensjonsforetak, holdingforetak i finanskonsern, betalingsforetak og e-pengeforetak) og opplysningsfullmektiger	Loven stiller krav om tillatelse til å etablere og drive virksomhet som finansforetak, herunder krav til organisering, virksomhetsutførelse og kapital- og soliditetskrav. Loven gir også regler om innskuddsgaranti og håndtering av soliditets- og solvenssvikt i banker mv.
Lov 18. desember 2020 nr. 146 om finansavtaler	Finansavtaleloven	Loven gjelder finansavtaler.	Loven gjelder i utgangspunktet for finansavtaler uavhengig av hvem som er tjenesteyter. Loven oppstiller bl.a. regler om kredittavtaler, kausjon, kontoavtaler, betalingstjenester, finansielle tjenester og betalingsoppgjør. Loven er ufravikelig til ugunst for forbrukere, men er i stor grad fravikelig for næringsdrivende kunder.
Lov 10. juni 2005 nr. 44 om forsikringsvirksomhet	Forsikringsvirksomhetsloven	Forsikringsforetak, pensjonsforetak, banker og forvaltningsselskaper for verdipapirfond	Loven stiller særlige krav til organisering av forsikringsforetak og pensjonskasser, virksomhetsregler for individuell og kollektiv livsforsikring, kommunale pensjonsordninger og regler for flytting av pensjonsordninger. Loven inneholder også regler om skadeforsikringsvirksomhet.
Lov 22. desember 2021 nr. 163 om forsikringsformidling	Forsikringsformidlingsloven	Forsikringsformidling	Loven erstatter lov av 10. Juni 2005 nr. 41 om forsikringsmidling. Loven stiller krav om tillatelse og kvalifikasjoner til å drive forsikringsformidling. Videre stilles det krav om forsikringsordninger og generelle krav til virksomheten.
Lov 16. juni 1989 nr. 69 om forsikringsavtaler	Forsikringsavtaleloven	Avtaler om forsikring og forsikringsdistribusjon	Loven gjennomfører deler av EUs forsikringsdistribusjonsdirektiv. Loven oppstiller blant annet regler om prekontraktuelle plikter ved forsikringsdistribusjon, privatrettslige regler om avtaler om skadeforsikring og personforsikring, herunder regler om forsikrings-selskapers informasjonsplikt og ansvar. Bestemmelsene er som utgangspunkt ufravikelige, men det er listet opp noen unntak.
Lov 24. november 2000 nr. 81 om innskuddspensjon i arbeidsforhold	Innskuddspensjonsloven	Foretak som har opprettet innskuddspensjonsordning.	Loven stiller krav til innhold og ytelse i innskuddspensjonsordninger.
Lov 16. juni 1989 nr. 70 om naturskadeforsikring	Naturskadeforsikringsloven	Forsikringsforetak (skadeforsikrings-selskaper)	Loven regulerer forsikring av ting mot naturskade. Ting i Norge som er forsikret mot brannskade, er i henhold til loven også forsikret mot naturskade, dersom skaden på vedkommende ting ikke dekkes av annen forsikring.
Lov 29. juni 2007 nr. 75 om verdipapirhandel	Verdipapirhandelloven	Verdipapirforetak, kredittinstitusjon, regulerte markeder, multilaterale handelsfasiliteter, organiserte handelsfasiliteter, utstedere av noterte instrumenter, data-rapporteringsforetak, markedsoperatør og investorer	Loven stiller krav om tillatelse til å etablere verdipapirforetak og yte investeringstjenester og drive investeringsvirksomhet, herunder krav til virksomhetsutøvelse og organisering. Loven gir også regler for handel i finansielle instrumenter som er eller søkes notert på norsk regulert marked, herunder generelle atferdsbestemmelser, regler om meldeplikt, informasjonsplikt, tilbudsplikt og prospektkrav. Loven oppstiller også krav til sentrale motparter (CCPer) og krav om clearing av enkelte derivathandler.
Lov 25. november 2011 nr. 44 om verdipapirfond	Verdipapirfondloven	Verdipapirfond, forvaltningsselskap	Loven stiller krav om tillatelse til etablering av verdipapirfond og forvaltning av verdipapirfondet, herunder organisering og virksomhetsutøvelse. Loven inneholder bestemmelser om hvordan verdipapirfond må plassere sine midler, pliktig informasjon til investorer, regler om salg og markedsføring av verdipapirfond og regler om grensekryssende forvaltning av verdipapirfond.

Lover	Korttittel	Regulert virksomhet/ Aktivitet	Beskrivelse
Lov 20. juni 2014 nr. 28 om alternative investeringsfond	AIF-loven	Forvaltere av alternative investeringsfond	Loven stiller krav om tillatelse til å forvalte et alternativt investeringsfond, herunder krav til forvalterens organisering og virksomhet. Loven inneholder blant annet bestemmelser om informasjonsplikter, markedsføring av alternative investeringsfond og regler om grensekryssende forvaltning av alternative investeringsfond.
Lov 15. mars 2019 nr. 6 om verdipapirsentraler og verdipapir-oppgjør	Verdipapir-sentralloven	Verdipapirsentraler, forvaltere og kontoførere	Loven regulerer plikt og adgang til å registrere finansielle instrumenter i en verdipapirsentral, og rettsvirkningene av slik registrering. Loven regulerer også krav til tillatelse til å drive virksomhet som verdipapirsentral, og organisatoriske krav til slike virksomheter. I tillegg til regulering av verdipapirsentraler regulerer loven verdipapiroppgjøret. Reglene skal redusere risikoen og kostnadene ved grensekryssende verdipapiroppgjør, og fremme konkurranse mellom ulike sentraler. Den nye loven erstatter verdipapirregisterloven, men viderefører den gamle lovens regler blant annet om registrering av rettigheter og rettsvirkninger av registrering. Loven gjennomfører også verdipapirsentralforordningen (CSDR) i norsk rett.
Lov 17. desember 1999 nr. 95 om betalingssystemer	Betalings-systemloven	Interbanksystemer og operatører av slike systemer, systemer for betalingstjenester, verdipapiroppgjørssystemer og deltakere i betalings-systemer.	Loven stiller krav om tillatelse til å etablere og drive interbanksystemer og setter krav til meldeplikt med mer til systemer for betalingstjenester. Videre gir loven regler om rettsvern og sikkerhet for avregnings- og oppgjørsavtaler i interbanksystemer og verdipapiroppgjørssystemer og regulerer hvilke vilkår for deltakelse i betalingssystemer som kan settes.
Lov 26. mars 2004 nr. 17 om finansiell sikkerhetsstillelse	Lov om finansiell sikkerhetsstillelse	Partene i avtale om finansiell sikkerhetsstillelse; partenes kreditorer	Loven skal bidra til sikker, ordnet og effektiv finansiell sikkerhetsstillelse. Regler for kommersielle transaksjoner som er vanlige i europeiske finansmarkeder skal være klare og forutberegnelige. Konkurs- og panteregler samordnes, slik at aktørene i finansmarkedene kan vite hva som vil skje dersom en motpart ikke innfrir sine forpliktelser.
Lov 21. juni 2019 nr. 31 om Lov om Norges Bank og pengevesenet mv.	Sentralbank-loven	Sentralbankvirksomhet	Loven gir regler om organiseringen av Norges Bank, herunder bankens styrende organer, og om forholdet mellom banken og politiske myndigheter. Loven angir bankens oppgaver og virkemidler for å fremme formålet om å opprettholde en stabil pengeverdi og fremme stabilitet i det finansielle systemet og et effektivt og sikkert betalingssystem. Dette omfatter for eksempel rettsgrunnlaget for bankens lån til og innskudd fra banker (bankenes bank) og andre markedsaktører, herunder markedsoperasjoner.
Lov 7. desember 1956 nr. 1 om tilsynet med finansforetak mv.	Finanstilsyns-loven	Finanstilsynet, foretak under tilsyn i finanssektoren, herunder finansforetak, regulerte markeder, verdipapirsentraler- og foretak, revisorer og regnskapsførere.	Loven gir regler om hvilke foretak Finanstilsynet fører tilsyn med, Finanstilsynets organisering og organets hovedoppgaver og myndighet, herunder hva slags pålegg Finanstilsynet kan gi foretak under tilsyn.
Lov 17. juni 2016 nr. 30 om EØS-finanstilsynslov	Lov om EØS-finanstilsyn	EUs finanstilsyn ESMA, EBA og EIOPA, samt ESRB.	Loven gjennomfører EØS-regler som svarer til EUs forordninger om etablering av hhv. Den europeiske banktilsynsmyndigheten (EBA), Den europeiske tilsynsmyndigheten for forsikring og tjenestepensjon (EIOPA), Den europeiske verdipapir- og markedstilsynsmyndigheten (ESMA) og Det europeiske rådet for systemrisiko (ESRB), med nødvendige EØS-tilpasninger.
Lov 4. desember 2015 nr. 95 om fastsettelse av finansielle referanseverdier	Referanseverdi-loven	Administrator av referanseverdier og foretak under tilsyn av Finanstilsynet som leverer bidrag til fastsettelse av referanseverdier	Loven gjennomfører Referanseverdiforordningen i norsk rett. Referanseverdiforordningen skal bidra til at allment brukte referanseverdier fastsettes på en forsvarlig og pålitelig måte, slik at det legges til rette for velfungerende markeder og finansiell stabilitet. Forordningen stiller krav til administrator av referanseverdier og at fastsettelsen av referanseverdier er forsvarlig.
Lov 14. juli 1950 nr. 10 om valutaregulering	Valutaloven		Det aller meste av loven (valutaregulering) er opphevet. Gjenværende bestemmelser i loven gir departementet eller Norges Bank hjemmel til å gi bestemmelser om innførsel og utførsel av betalingsmidler og verdipapir, og om opplysningsplikt ifm. slike transaksjoner.
Lov 13. juni 1997 nr. 44 om aksjeselskaper	Aksjeloven	Aksjeselskaper	Loven gir bestemmelser om stiftelse, drift, avvikling, fusjon og fisjon av aksjeselskaper, om forholdet mellom selskapet og aksjonærene, om selskapskapitalen og selskapets ledelse mv.
Lov 13. juni 1997 nr. 45 om allmennaksjeselskaper	Allmennaksje-loven	Allmennaksjeselskaper	Loven gir bestemmelser om stiftelse, drift, avvikling, fusjon og fisjon av allmennaksjeselskaper, om forholdet mellom selskapet og aksjonærene, om selskapskapitalen og selskapets ledelse mv.

Loventittel	Korttittel	Regulert virksomhet/ Aktivitet	Beskrivelse
Lov 23. mars 2018 nr. 3 om Bankenes sikringsfond	Lov om Bankenes sikringsfond	Bankenes sikringsfond	Loven gir blant annet regler om organiseringen til Bankenes sikringsfond, oppgavene som sikringsfondet skal utføre i henhold til finansforetaksloven kapittel 19 og 20 og forholdet til Norges Bank og Finanstilsynet.
Lov 16. juni 2017 nr. 47 om gjeldsinformasjon ved kredittvurdering av privatpersoner	Gjeldsinformasjonsloven	Gjeldsinformasjonsforetak og registrering og utlevering av gjeldsopplysninger	Loven regulerer vilkår for og tillatelser til å drive som gjeldsinformasjonsforetak, dvs. foretak som formidler gjeldsopplysninger mellom banker og andre kredittyttere til bruk ved kredittvurdering. Loven gir også regler om gjeldsinformasjonsforetakenes mottak og utlevering av gjeldsopplysninger og deres taushetsplikt om opplysningene.
Lov 20. desember 2019 nr. 109 om behandling av opplysninger i kredittopplysningsvirksomhet	Kredittopplysningsloven	Kredittopplysningsvirksomhet	Loven gjelder utlevering og annen behandling av opplysninger som ledd i kredittopplysningsvirksomhet og supplerer personopplysningsloven for kredittopplysninger som er personopplysninger. Loven regulerer også behandling av opplysninger om juridiske personer i kredittopplysningsvirksomhet.
Lov 16. desember 2022 nr. 91 om låneformidling	Låneformidlingsloven	Låneformidlingsforetak	Loven gjelder for formidling av alle typer lån til forbrukere. Loven stiller bl.a. krav til tillatelse for å drive låneformidlingsvirksomhet, norske låneformidlingsforetaks virksomhet i utlandet, utenlandsk låneformidlingsforetaks virksomhet i Norge, krav til virksomheten, ledelsen og ansatte og register over låneformidlere.

Vedlegg 4

Ordliste

Annuitetslån: Et lån som nedbetales med like store terminbeløp, helt til lånet er innfridd. I begynnelsen er avdragsdelen liten, mens rentedelen er stor.

Ansvarlig kapital: Et finansforetaks kjernekapital pluss tilleggskapital.

Ansvarlig lån: Lån med lavere prioritet ved tilbakebetaling enn seniorlån og annen sikret og usikret gjeld. Ansvarlige lån har bedre prioritet enn fondsobligasjoner og hybridkapital.

Avregning: Flere transaksjoner blir avregnet mot hverandre, og for hver deltaker i avregningen blir det beregnet en nettoposisjon.

Avregningssystem: Et system som gjennomfører avregninger. Systemet blir normalt eid og drevet av en institusjon.

AvtaleGiro: En tjeneste for automatisk betaling av faste regninger. Betalingene initieres av betalingsmottaker (såkalt direkte debitering).

Bail-in: Nedskrivning av et finansforetaks gjeld og/eller konvertering av gjeld til egenkapital i finansforetaket. På norsk brukes uttrykket intern oppkapitalisering.

BankAxept: Det norske debetkortsystemet.

«Bank for International Settlements» (BIS): Den internasjonale oppgjørsbanken BIS er en internasjonal organisasjon med 55 av verdens sentralbanker som medlemmer og eiere. Organisasjonens hensikt er å fremme internasjonalt monetært og finansielt samarbeid, samt å fungere som sentralbankenes bank.

Baselkomiteen for banktilsyn (BCBS): Et internasjonalt organ for banktilsynsmyndigheter og sentralbanker i G20-landene og enkelte andre land. Blant de andre landene er Sverige med, men ikke Norge. Hovedhensikten med BCBS er å samarbeide om bankregulering og banktilsyn. Baselkomiteen har utarbeidet forslag til regelverk for å regulere banknæringen i tre bolker: Basel I, II og III. Komiteen har ingen overnasjonal myndighet, men medlemslandene har forpliktet seg til å introdusere og tilpasse regelverket til sine land.

Basel I: Kapitaldekningsregler foreslått av Baselkomiteen i 1988.

Basel II: Kapitaldekningsregler som ble gjort gjeldende i EØS-området fra 2007. Basel II er en global standard som tar hensyn til ulike former for risiko. Basel II har tre pilarer: pilar 1 er beregning av minstekrav til ansvarlig kapital, pilar 2 gjelder vurdering og fastsetting av individuelle kapitalbehov i bankene, mens pilar 3 omfatter offentliggjøring av finansiell informasjon.

Basel III: Kapital- og likviditetsstandarder for banknæringen som Baselkomiteen la frem 16. desember 2010. Hovedtrekkene i Basel III er skjerpede minstekrav til kjernekapital, krav om kapitalbuffer, minstekrav til «leverage ratio» (kjernekapitalandel) og kvantitative likviditetskrav. Kravene i Basel III ble innført gradvis i perioden 2013–2019.

Basisswap (cross currency swap): En kombinert rentebytte- og valuta-bytteavtale.

Beregningsgrunnlag (sum risikovektede eiendeler): Beregningsgrunnlaget utgjør nevneren i uttrykkene for beregning av finansforetaks rene kjernekapitaldekning, kjernekapitaldekning og kapitaldekning. Hvilke risikovekter som kan benyttes ved beregningen fremgår av kapitaldekningsregelverket.

Betalingsinstrumenter: Måtene vi overfører betalingsmidler på.

Betalingsmiddel: En fordring som overføres mellom kjøper og selger som betaling for varer, tjenester og andre fordringer. Kontanter, kontopenger og elektroniske penger er eksempler på betalingsmidler.

Betalingsystemer: Betalingssystemene inkluderer både interbank-systemer og de instrumentene og prosedyrene som blir benyttet for overføring av penger fra eller mellom kundekontoer i banker og finansforetak. Interbank-systemene er basert på felles regler for avregning, oppgjør og overføring av betalinger mellom banker.

Bokbygging: Kartlegging av investorers interesse for å kjøpe finansielle instrumenter forut for opptak av obligasjonslån eller utstedelse av aksjer. Både pris og volum blir kartlagt. Kartleggingen danner grunnlag for den endelige fastsettingen av pris og volum.

Bytteavtale (swap): En kontrakt der to motparter bytter kontantstrømmer med hverandre. De to vanligste formene for bytteavtaler er rentebytteavtaler og valutabytteavtaler.

Bytteordningen: Ordning, innført under den internasjonale finanskrisen i 2008, der den norske staten og bankene byttet statspapirer mot obligasjoner med fortrinnsrett (OMF) for en avtalt periode. Avviklet i 2014. Norges Bank administrerte ordningen på oppdrag fra Finansdepartementet.

«Credit Default Swap» (CDS): En forsikring mot mislighold av en obligasjon eller en indeks av obligasjoner. Selgeren av en CDS-kontrakt vil kompensere kjøperen av kontrakten dersom den underliggende obligasjonen misligholdes. CDS-prisen sier derfor noe om hvordan markedet vurderer sannsynligheten for mislighold.

Debetkort: Betalingskort som gjør det mulig for eieren av kortet å disponere innskudd og kreditt på bankkontoen som kortet er knyttet til. Brukerens konto blir debiteret (belastet) hver gang kortet blir brukt.

Derivat: Avtaler om kjøp og salg av finansielle instrumenter som er avledet av andre underliggende objekt. Derivat gir innehaveren rettigheter og/eller plikter, og verdien av disse er betinget av utviklingen i verdien av det underliggende objektet (aksje, obligasjon, valuta, rente o.l.).

Egenkapitalandel: Egenkapital dividert med sum av eiendeler.

Elektronisk faktura (e-faktura): Helelektroniske regninger.

Etterstilt gjeld: Etterstilt gjeld er en ny gjeldsklasse som tar tap før vanlig seniorgjeld, men som har høyere prioritet enn ansvarlig lån.

EU-direktiv: En EU-rettsakt som fastsetter mål som landene skal oppnå. Hvert enkelt land kan velge form og utforme innholdet i de nasjonale rettsakter som skal sørge for å målene blir nådd. Direktiver er derfor ofte mer generelt uformet enn forordninger. I EØS-statene må direktiver gjennomføres i nasjonal rett for å gjelde overfor borgere og juridiske personer.

EU-forordning: En EU-rettsakt som gjelder umiddelbart i EU-landene, altså uten at den først må tas inn i nasjonal lovgivning. I Norge må forordninger gjennomføres i nasjonal rett, på samme måte som direktiver, men teksten i forordningen skal tas inn ord for ord.

Euribor («Euro Interbank Offered Rate»): Renten på usikrede utlån i interbankmarkedet i Eurosonen.

«European Banking Authority» (EBA): Et selvstendig myndighetsorgan under EU som skal sikre effektiv og konsistent regulering og tilsyn med banksektoren i EU.

Faktureringskort: Betalingskort som ikke er knyttet til en bankkonto. Brukeren tar imot en samlefaktura med visse tidsintervall.

«Financial Stability Board» (FSB): Internasjonalt organ utpekt av G20 i 2009 for å fremme finansiell stabilitet. FSB har ingen overnasjonal myndighet, men forslag fra FSB utgjør viktige referansepunkter for blant annet Baselkomiteen og EUs regelverksarbeid.

Finansielle forhold: Finansielle forhold er priser og andre kjennetegn ved finansielle aktiva eller finansielle kontrakter som påvirker økonomisk atferd og dermed den økonomiske utviklingen.

Finansiell stabilitet: Finansiell stabilitet innebærer at det finansielle systemet er robust overfor forstyrrelser og bidrar til stabil økonomisk utvikling. Det finansielle systemet skal effektivt tilby og formidle finansiering og spareprodukter, utføre betalinger og omfordele risiko.

Foliorente: Renten bankene får på sin foliokonto (brukskonto) i Norges Bank innenfor en fastsatt kvote. Foliorenten er Norges Banks styringsrente.

Folkefinansiering: Mange enkeltpersoner som finansierer et prosjekt eller en bedrift/privatperson. Bruker elektroniske plattformer til å nå ut til mange små potensielle investorer som hver for seg kan investere relativt små beløp. Folkefinansiering kalles «crowdfunding» på engelsk.

Fondsobligasjon: Evigvarende rentebærende obligasjon med innløsningsrett for utsteder etter et gitt antall år (ofte fem år).

Forbrukslån: Lån som ikke er sikret med pant og som gis til husholdninger.

Forvalterregistrering: En investor har registrert eierskapet til et verdipapir hos en forvalter (ofte en bank). Det vil si at investor ikke har konto i eget navn i en verdipapirsentral.

Forvaltningskapital: Bokført verdi av alle eiendelene i et finansforetak.

Fremtidig renteavtale (FRA): En fremtidig renteavtale er en gjensidig bindende avtale om en fremtidig rente i en gitt periode for et bestemt beløp. Rente, periode og beløp avtales ved kontraktsinngåelse.

Girobetaling: En betalingstjeneste brukt til å overføre penger. Kan være elektronisk eller blankettbasert og basert på kontanter eller kontopenger.

Gjeldsbelastning (husholdninger): Lånegjeld i prosent av disponibel inntekt.

Gjenkjøpsavtale (repo): En avtale om salg av verdipapirer der det samtidig avtales tilbakekjøp (inkludert pris) av verdipapirene (fra engelsk «repurchase»). Slike avtaler er rettslig sett salgs-/kjøpsavtaler, men er økonomisk sett lån mot sikkerhet. Repoavtaler er vanlige i sentralbankers styring av likviditeten i banksystemet (sentralbanklikviditeten).

G20: En gruppe som består av finansministere og sentralbanksjefene fra 19 av landene med størst økonomi i verden i tillegg til EU. Gruppen ble dannet for å samarbeide om spørsmål knyttet til internasjonal økonomi.

Herstatt-risiko: Risikoen for at en part i en valutahandel skal betale sin del av handelen uten at motparten betaler sin del. Parten som ikke mottar betalingen, kan risikere å miste hovedstolen i handelen.

Hovedstol: Det opprinnelige gjeldsbeløpet, uten påløpte renter eller omkostninger.

Hybridkapital: Kapital med lavere prioritet enn ansvarlig lån. Hybridkapital har en viss evne til å ta tap under løpende drift. Er slik kapital utstedt etter 1. januar 2011, skal den ta tap med samme prioritet som egenkapital dersom kapitaldekningen faller under nærmere fastsatte minstegrenser.

Høyrisikoobligasjoner: Obligasjoner utstedt av foretak med kredittgradering lavere enn BBB-, også kalt «high yield» og «junk bonds».

Immaterielle eiendeler: Verdier i selskapet som ikke er fysiske gjenstander. Eksempler er forskning og utvikling, varemerker, forretningsnavn og patenter. Verdiene kan også ligge i en virksomhets gode navn og rykte, kundekrets, IT-systemer m.m.

IMM-datoer: Vanlig brukte forfallsdager for standardiserte pengeomarkedsprodukter (forkortelsen står for International Money Market). IMM-dager er den tredje onsdagen i mars, juni, september og desember.)

Innskuddsplattform: En digital markeds plass for bankinnskudd. Bankene annonserer innskuddsbetingelsene sine på innskuddsplattformen og kundene får en samlet oversikt over ulike tilbud. Innskyteren blir kunde direkte hos banken. Innskuddsplattformen fungerer bare som et mellomledd.

Innskyterpreferanse: Dersom kreditorene i en bank må ta tap, gis innskyterne fortrinnsrett, slik at innskuddene først blir nedskrevet etter at all øvrig gjeld er fullstendig nedskrevet.

IRB-modeller: Interne modeller («internal ratings-based») som bankene kan benytte for å beregne risikovekter og kapitalbehov for kredittrisiko etter Baselregelverket.

Kapitaldekning: Ansvarlig kapital dividert med beregningsgrunnlaget.

Kjernekapital («Tier 1»): Et finansforetaks egenkapital pluss hybridkapital minus fradragposter.

Kjernekapitaldekning: Kjernekapital dividert med beregningsgrunnlaget.

Kontopenger: Penger utstedt av private banker (bankinnskudd).

Kredittforetak: Foretak som finansierer sin utlånsvirksomhet ved utstedelse av obligasjoner.

Kredittkort: Betalingskort som ikke er knyttet til en bankkonto, men en kreditt som kan avtales nedbetalt uavhengig av når kortet blir brukt.

Kredittmarked: Et marked der man handler med gjeld med ulike løpetider. Kredittmarkedet består av penge- og obligasjonsmarkedet.

Kredittrisiko: Risiko for tap ved at en låntaker ikke oppfyller sine forpliktelser i henhold til avtale.

Kupongrente: Renten som forfaller til et fast tidspunkt, for eksempel halvårlig, på et obligasjonslån. Når det generelle rentenivået synker, vil en gitt kupongrente bli mer attraktiv og kursen på obligasjonen vil stige og omvendt.

LIBOR («London Interbank Offered Rate»): LIBOR er renten på usikrede utlån i interbankmarkedet i London.

Likviditetsdekning (banker): «Liquidity coverage ratio» (LCR) er definert som likvide eiendeler av høy kvalitet i prosent av netto kontantutstrømning over 30 dager i et bestemt scenario med betydelig markedsuro. Kravet er at brøken skal være minimum 100 prosent.

Likviditetsrisiko (finansielle markeder): Risikoen for at det blir vanskelig eller dyrt å omsette et verdipapir i markedet.

Likviditetsrisiko (finansforetak): Risikoen for at et finansforetak ikke klarer å oppfylle sine forpliktelser når de forfaller, uten at det oppstår vesentlige ekstraomkostninger.

Løpetid: Tidsrommet mellom utstedelsestidspunkt og forfallstidspunkt.

Løpetidspremie: Ekstra avkastning investorer krever for å investere i obligasjoner med lengre løpetid, fremfor å rullere plasseringer i obligasjoner med kortere løpetid over samme tidsperiode.

Markedsfinansiering: Et finansforetaks markedsfinansiering er definert som: Lån i og innskudd fra kredittinstitusjoner (herunder Norges Bank) + sertifikatgjeld + obligasjonsgjeld + ansvarlig lånekapital + fondsobligasjoner. Netto markedsfinansiering er fratrukket markedsfordringer med samme løpetid.

«Market-Maker»: En person eller et foretak som stiller både kjøps- og salgskurs på et finansielt instrument eller en råvare, i håp om å tjene på «bid-ask-spreaden» (forskjell mellom kjøps- og salgskurs). Hovedfunksjonen er som regel å gjøre kjøpsobjektet mer likvid.

Mislighold: Mislighold (kontraktsbrudd) innebærer at en kontrakt ikke oppfylles etter sitt innhold og at dette ikke skyldes forhold kreditor svarer for eller har risikoen for. Kontraktsbrudd kan for eksempel gå ut på at en ytelse leveres for sent, ikke leveres eller har en mangel.

Moralsk hasard (adferdsrisiko): En part i en avtale kan opptre i strid med den andre partens interesse og til den andre partens kostnad for å oppnå egne fordeler. For finansforetak knyttes moralsk hasard ofte til den antatt økte risikoviljen et finansforetak tar, i visshet om at det offentlige vil tre inn dersom finansforetaket får problemer.

Motpartsrisiko: Risiko for tap som kan oppstå dersom motparten i en kontrakt ikke klarer å møte sine forpliktelser.

«Net Stable Funding Ratio» (NSFR): Stabil finansiering i prosent av lite likvide eiendeler. Kravet er at NSFR skal være minimum 100 prosent.

Nibor («Norwegian Interbank Offered Rate»): Nibor eller penge-markedsrenten er renten på lån mellom bankene. Nibor er en valuta-swaprente.

NOWA («Norwegian Overnight Weighted Average»): er et veid gjennomsnitt av rentesatser på inngåtte avtaler om usikrede lån i norske kroner mellom banker med utbetaling samme dag og tilbakebetaling påfølgende bankdag (overnatten).

Nullkupongpapirer: Et verdipapir uten rentebetalinger. Nullkupongpapirer legges ut til underkurs, dvs. en kurs lavere enn pålydende verdi, og løses inn til pålydende verdi ved forfall.

Næringsmarked (bankene): I hovedsak ikke-finansielle private bedrifter (foretak) og personlige næringsdrivende (SSBs sektorkoder 21000–25000 og 82000–83000).

Obligasjon: Et rentebærende verdipapir med opprinnelig løpetid over 1 år.

Obligasjon med fortrinnsrett (OMF): Et rentebærende verdipapir som utstedes av et OMF-kredittforetak med sikkerhet i lån til bolig eller næringsseiendom. Kredittforetakene er eid av bankene.

Opsjon: En kontrakt som gir den ene parten en rett, men ikke en plikt, til å kjøpe (kjøpsopsjon) eller selge (salgsopsjon) en eiendel til en bestemt pris på eller før en bestemt dato frem i tid.

OTC («Over the counter»): Derivater som ikke handles over børs eller regulert marked, men som i stedet omsettes privat mellom to parter (over disk = «over the counter»).

Pengemarkedsfond: En type verdipapirfond hvor andelseiernes kapital investeres i rentepapirer med maksimal bindingstid på 1 år (pengemarkedsinstrumenter).

Primærhandler: Et verdipapirforetak som etter avtale med utsteder eller representant for utsteder påtar seg visse forpliktelser, vanligvis mot en form for godtgjørelse, i forbindelse med omsetning av verdipapirer i første- eller annenhåndsmarkedet.

Publikum (K2, M2): Omfatter de institusjonelle sektorene: kommuneforvaltningen, offentlige ikke-finansielle foretak, private ikke-finansielle foretak og husholdninger (SSBs sektorkoder 11100–25000, 65000–85000 og 08000).

Rammelån: Lån med rett for låntaker til å låne opp til en bestemt ramme, for eksempel inntil en viss del av verdien på en bolig. Det er normalt ingen fast tilbakebetalingsplan og låntakeren betaler rente kun på det beløpet som er trukket.

Reassuranse/gjenforsikring: Måten forsikringselskapene sprer eller reduserer egen risiko. Man betaler for at en annen part skal dekke en del av erstatningene som utbetales på forsikringene knyttet til avtalen. Alle forsikringselskaper kan reassurere, men det finnes også egne selskaper som spesialisere seg på reassuranse.

Ren kjernekapitaldekning: Kjernekapital fratrukket hybridkapital som inngår i kjernekapitalen, dividert med beregningsgrunnlaget.

Rentebytteavtaler (renteswap): En rentebytteavtale er en avtale om å bytte rentebetingelser på lån eller innskudd i en bestemt periode. Byttet innebærer at den ene part får byttet sin flytende rente mot fast rente, mens den andre part får byttet fast rente mot flytende rente.

Risikovekt: Den vekt en eiendel gis i beregningsgrunnlaget for bankenes kapitalkrav. Vektene skal ta hensyn til at ulike eiendeler gir ulik risiko for tap for banken.

Senior bankobligasjoner: Bankobligasjoner som gir eierne høyere prioritet til selskapets verdier enn eierne av ansvarlige lån og egenkapital.

Sentral motpart: En sentral motpart er en institusjon som trer inn i en handel og blir kjøper for selger og selger for kjøper.

Serielån: Lån som nedbetales med like store avdrag i hele låneperioden. I tillegg kommer rentene, som avtar med at lånet nedbetales, slik at terminbeløpene også avtar.

Sertifikater: Et rentebærende papir med opprinnelig løpetid på under 1 år.

Sikkerhetsmasse: Betegnelse på de eiendelene til en utsteder av Obligasjoner med fortrinnsrett (OMF) som obligasjonseierne har fortrinnsrett til.

«Single passport»: En rett for en tilbyder av finansielle tjenester med godkjenning i ett EØS-land til å drive virksomhet i hele EØS.

Soliditet (bank): En banks evne til å tåle tap og samtidig overholde kapitaldekningskrav.

Solvens II: Kapitalregelverk for forsikringsforetak.

Spothandel: Kjøp og salg av valuta for umiddelbar levering.

Spotkurs: Kursen som gjelder nå (dagens kurs).

Stabil finansiering: Egenkapital, lån med lang løpetid og innskudd fra husholdninger og enkelte foretak.

SWIFT («The Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunications»): Kommunikasjonssystem for utveksling av bekreftelser, betalingsoppdrag og kontoutskrifter mellom finansforetak.

Systemrisiko: Systemrisiko innen finansiell stabilitet er fare for at det finansielle systemet ikke kan utføre sine funksjoner, og med det bidrar til alvorlige realøkonomiske tilbakeslag.

Syklisk og strukturell systemrisiko: Syklisk systemrisiko er systemrisiko som er forårsaket av sårbarheter som varierer over tid, ofte drevet av graden av risikotaking. Strukturell systemrisiko er systemrisiko som er forårsaket av sårbarheter som endrer seg sjeldent eller lite fra år til år.

Systemviktig bank: En bank som med stor sannsynlighet vil utløse finansiell ustabilitet dersom den får store finansielle eller operasjonelle problemer. Finansdepartementet har utpekt DNB, Nordea Eiendoms-kreditt og Kommunalbanken som systemviktige institusjoner i Norge. Listen over systemviktige institusjoner oppdateres årlig

Tapsabsorberende evne: Kjennetegn ved kapital som kan nedskrives for å dekke tap eller underskudd, for eksempel egenkapital.

Terminkurs: Kursen ved kjøp og salg av valuta på et fremtidig tidspunkt.

Termin tillegg: Differansen mellom terminkursen og spotkursen. Gjenspeiler ofte differansen i rentenivå mellom ulike valutaer.

Tilleggs kapital («Tier 2»): Ansvarlig lånekapital. Den delen av bankenes ansvarlige kapital med dårligst tapsabsorberende evne.

«Tri-party repos»: Repo (gjenkjøpsavtale) hvor de to partene som inngår kontrakten lar en tredje part håndtere utvekslingen av ytelser mellom dem.

Utstedelse (emisjon): Innhentning av kapital ved utstedelse av verdipapirer. Ved en aksjeemisjon blir utsteder tilført ny egenkapital. Ved utstedelse av obligasjons- og sertifikatlån blir utsteder tilført ny fremmedkapital.

Valutabytteavtale: Avtale om å bytte et beløp i en valuta mot et beløp i en annen valuta og samtidig inngå en forpliktende avtale om å bytte tilbake beløpene på et avtalt fremtidig tidspunkt.

Valutatermin: Avtale om kjøp eller salg av et gitt valutabeløp til en avtalt kurs på et bestemt fremtidig tidspunkt. Terminprisen blir fastsatt på grunnlag av spotkursen ved inngåelse av avtalen samt forventet rentedifferanse mellom valutaene i avtalens løpetid.

Veksler/statskasseveksler: Et standardisert omsettelig lån utstedt av den norske stat med løpetid under ett år. Veksler er nullkupongpapirer. (Det utbetales ikke noen fast eller flytende rente i løpetiden.)

Verdipapiriserte obligasjoner («Asset Backed Securities» eller bare ABS): Obligasjoner oppstått gjennom verdipapirisering, se Verdipapirisering.

Verdipapirisering: En långiver, for eksempel en bank, selger utlån (eiedeler) til et juridisk separat spesialforetak, som finansierer kjøpet ved å utstede obligasjoner i markedet med sikkerhet i eiendelene.

Verdipapirsentral: Register over rettigheter til finansielle instrumenter, f.eks. hvem som er eier eller om instrumentet er pantsatt. En verdipapirhandel er ikke fullført (fått rettsvern) før endringen i eierskap er registrert i en verdipapirsentral. EuronextVPS driver den eneste verdipapirsentralen i Norge.



Norges Bank
Det norske finansielle systemet 2024
Oslo 2024

Adresse: Bankplassen 2

Post: Postboks 1179 Sentrum, 0107 Oslo

Telefon: 22316000

E-post: central.bank@norges-bank.no

www.norges-bank.no

Ansvarlig redaktør: Ida Wolden Bache

Design: TRY

Layout: Aksell AS

ISSN 2535-3993 (online)